

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
Міністерство освіти і науки України

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ПРЕДИБАЙЛО АЛЛА ІГОРІВНА

УДК 341.176.2 351.74/.76+341.215.4

ДИСЕРТАЦІЯ

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ

Спеціальність 293 – Міжнародне право

Галузь знань 29 – Міжнародні відносини

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **А. І. Предибайло**

Науковий керівник – **Сироїд Тетяна Леонідівна**, доктор юридичних наук,
професор

Харків – 2023

АНОТАЦІЯ

Предибайло А. І. Міжнародно-правовий захист осіб похилого віку.

– Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 Міжнародне право (Галузь знань 29 – Міжнародні відносини). – Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна Міністерства освіти і науки України, Харків, 2023.

Дисертація присвячена комплексному дослідженню питань міжнародного захисту прав осіб похилого віку. У роботі розкрито генезу міжнародно-правового регулювання захисту прав осіб похилого віку у різних сферах правовідносин. Акцентовано увагу на загальних і спеціальних міжнародно-правових актах, прийнятих на міжнародному універсальному і регіональному рівнях, в яких знайшли своє закріплення положення щодо прав літніх людей. У межах міжнародного універсального рівня приділено увагу конвенційним і програмним документам Організації Об'єднаних Націй, резолюціям, тематичним оглядам Всесвітньої організації охорони здоров'я з питань старіння і здоров'я літніх людей та документам Міжнародної організації праці у галузі захисту трудових і соціальних прав літніх людей та інвалідів, доповідям Верховного комісара з прав людини, серед яких: Конвенція № 128 про допомоги по інвалідності, по старості і у зв'язку з втратою годувальника 1967 р., Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р., Міжнародна конвенція про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей 1990 р., Принципи ООН щодо осіб похилого віку 1991 р., Декларація з проблем старіння 1992 р., матеріали Міжнародної конференції народонаселення і розвитку (Каїр, 5-13 вересня 1994 р.), Мадридський міжнародний план дій з проблем старіння 2002 р., Торонтська декларація про глобальне запобігання жорстокого поводження з людьми похилого віку 2002 р., Глобальна стратегія і План дій з проблем старіння і здоров'я на 2016-2020 рр.: на шляху до миру, в якому кожна людина має можливість прожити довге і здорове життя, Порядок денний у

галузі сталого розвитку на період до 2030 р., Десятиліття здорового старіння Організації Об'єднаних Націй 2021–2030 рр. тощо. Підсумовано, що основна мета цих актів полягає, перш за все, у забезпеченні гідного життя літніх людей шляхом запровадження заходів, направлених на запобігання їхній соціальній ізоляції; заборону дискримінації за віком; надання підтримки для продовження працевлаштування та навчання для тих категорій, які виявили таке бажання, підвищення відчуття себе як активних членів суспільства, незважаючи на вік. Наведено статистичні дані, що свідчать про світові демографічні зміни у бік старіння населення.

Серед актів, прийнятих на міжнародному регіональному рівні, приділено увагу договірним і рекомендаційним актам, серед яких: Європейська соціальна хартія (переглянута) 1996 р., Рекомендація № R (94) 9 Комітету Міністрів державам-членам стосовно літніх людей, Рекомендація CM / Rec (2009) 6 Комітету Міністрів держав-членів Проблема старіння та інвалідності в XXI столітті: стійкі рамки для забезпечення більш високої якості в інклюзивному суспільстві, Рекомендація CM / Rec (2011) 5 Комітету Міністрів державам-членам про запобігання ризиків вразливості літніх мігрантів і поліпшення їхнього добробуту, Рекомендація CM / Rec (2014) 2 Комітету Міністрів державам-членам щодо сприяння захисту прав людей похилого віку, резолюція Парламентської Асамблеї Ради Європи 2168 (2017) «Права людини похилого віку та їх комплексний догляд», Хартія основних прав Європейського Союзу 2000 р., Директива Ради 2000/78/ЄС про встановлення загальних рамок для однакового ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності 2000 р., План дій ЄС щодо інформаційно-комунікаційних технологій і старіння 2007 р., Європейський закон про доступність 2015 р. Проаналізовано акти міністерської конференції Європейської економічної комісії ООН з проблем старіння, серед яких: Віденська декларація «Створення суспільства для всіх вікових груп: сприяння якості життя та активного старіння» 2012 р., Лісабонська декларація «Стале суспільство для всіх вікових груп: реалізуючи потенціал

довголіття» 2017 р., Римська декларація 2022 р. Розкрито акти прийняті в межах держав американського й африканського регіонів, а саме: Додатковий протокол до Американської конвенції з прав людини 1988 р. (чинний з 1999 р.), Бразильська декларація 2007 р., Іbero-американська програма міжнародного співробітництва щодо становища літніх людей у регіоні 2011 р., Міжамериканська конвенція про захист прав людини осіб похилого віку 2015 р., Африканська хартія прав людини і народів 1981 р., Кігальська декларація 2003 р., Протокол до Африканської хартії прав людини і народів про права літніх людей в Африці 2016 р. тощо. Констатовано, що міжнародні регіональні акти мають за основу універсальні норми та доповнюють і розвивають їх, враховуючи особливості регіону. Крім того, саме на регіональному рівні зроблено крок вперед щодо розробки обов'язкових норм у цій сфері, зокрема мова йде про Міжамериканську конвенцію про захист прав людини осіб похилого віку 2015 р. та Протокол до Африканської хартії прав людини і народів про права літніх людей в Африці 2016 р., що передбачають низку прав літніх людей (право на автономію і прийняття рішень, право на здоров'я, право на життя, право на недискримінацію, право на соціальний захист, право на працю тощо) та містять відповідні зобов'язання держав щодо їх реалізації.

У Другому розділі розкрито питання захисту громадянських і соціальних прав і свобод літніх людей. В аспекті реалізації означених прав зосереджено увагу на праві на автономію, яке має суттєве значення для реалізації усіх інших прав, гарантованих літнім людям. Наведено доктринальні погляди щодо розуміння означеного права і практику ЄСПЛ. Зроблено висновок, що право на автономію в узагальненому розумінні представляє собою право приймати самостійно рішення, управляти собою та нести відповідальність за власні рішення. Детально проаналізовано питання заборони дискримінації за віком щодо літніх людей та її викорінення на нормативному і доктринальному рівнях, наведено практику ЄСПЛ з означеного питання. Зазначено, що наявність цієї норми є відправною

точкою в реалізації всіх прав і свобод людини осіб похилого віку, що ґрунтується на основоположному принципі рівності. Приділено увагу питанню дотримання прав осіб похилого віку, включених до сфери кримінально-правових відносин. Досліджено питання міжнародно-правового забезпечення прав осіб похилого віку у соціальній сфері (соціальне забезпечення, трудова сфера, право на здоров'я). Розкрито сутність понять «соціальне забезпечення» та «соціальний захист». Проаналізовано положення універсальних і регіональних актів у цій сфері та практику їх контрольних органів, зокрема Комітету ООН з прав людини, Європейського комітету із соціальних прав. Наведено практику Великої Палати Суду ЄС щодо захисту трудових прав літніх людей громадян ЄС.

Проаналізовано компетенцію міжнародних універсальних інституційних механізмів щодо захисту прав літніх людей, серед яких: Рада з прав людини, договірні органи (Комітет з прав людини, Комітет з економічних, соціальних та культурних прав, Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок тощо), спеціальні процедури, що безпосередньо пов'язані із забезпеченням прав літніх людей (Спеціальний доповідач з питання про право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я, Спеціальний доповідач з питання про права осіб з інвалідністю, Спеціальний доповідач з питання про права людини на безпечну питну воду і санітарні послуги, Незалежний експерт з питання щодо здійснення особами похилого віку всіх прав людини); спеціалізовані органи ООН, зокрема Міжнародна організація праці, Всесвітня організація охорони здоров'я та створені у її структурі підрозділи (Відділ демографічних змін та здорового старіння, Відділ із попередження насилля). Розкрито роль міжнародних структур, що фінансують витрати, пов'язані з підтримкою ініціатив щодо реалізації надання медичної, психологічної, правової, соціальної та інших видів допомоги багатьом верствам населення, включаючи осіб похилого віку, серед яких: Фонд добровільних внесків Організації Об'єднаних Націй для жертв тортур, Фонд солідарності щодо

боротьби з COVID-19, Фонд реагування на COVID-19 і відновлення. Підкреслено роль неурядових міжнародних організацій (Віденський Комітет неурядових організацій з питань старіння, Глобальний альянс за права людей похилого віку, Amnesty International, HelpAge International) у захисті прав осіб похилого віку.

У межах регіонального міжнародного інституційного механізму розглянуто низку рішень Європейського суду з прав людини, які є обов'язковими до виконання на національному рівні, що у свою чергу сприяє захищеності літніх людей. Акцентовано увагу на ролі Європейського комітету із соціальних прав, наділеного моніторинговими та квазісудовими повноваженнями; Європейського комітету із запобігання катуванням та нелюдському чи принизливому поводженню або покарання; Суду загальної юрисдикції ЄС, Європейської економічної комісії ООН, Постійної робочої групи з проблем старіння, Омбудсмена ЄС, Робочої групи зі старіння населення та стійкості ЄС. Зазначено, що підтримання багатостороннього діалогу з нагальних питань, пов'язаних із дотриманням і забезпеченням прав літніх людей на міжнародному регіональному рівні здійснюється також на рівні Міжамериканської комісії з прав людини – одного з головних органів Організації американських держав, Механізму подальших заходів Міжамериканської конвенції про захист прав людини осіб похилого віку, Обсерваторії людей похилого віку в Іbero-Америці, Координаційного центру з прав осіб похилого віку в Африці, Робочої групи з прав літніх людей та осіб з інвалідністю Африканського Союзу. Підсумовано, що створені міжнародні універсальні і регіональні органи та інституції, спеціалізовані структури сприяють захисту осіб похилого віку шляхом прийняття безпосередньої участі у моніторингу законодавчої бази щодо імплементації міжнародних норм про права літніх людей, розгляду індивідуальних і колективних скарг, участю в розробці стандартів захисту прав осіб похилого віку, а також стимулювання держав щодо запровадження на національному рівні інституційного і правового механізму захисту літніх людей.

Ключові слова: вразливі категорії, гарантії, гендерна рівність, інституційна основа, механізми захисту, особи похилого віку, правова основа, статус, стандарти.

ABSTRACT

Predybailo A.I. International legal protection of older persons. – Qualification scholarly paper: a manuscript.

Thesis submitted for obtaining the Doctor of Philosophy degree in International relations, Specialty 293 – International Law. – V. N Karazin Kharkiv National University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2023.

The dissertation is devoted to a comprehensive study of international protection of the rights of older persons. The paper reveals the genesis of international legal regulation of the protection of the rights of older persons in various spheres of legal relations. Attention is focused on general and special international legal acts, adopted at the international universal and regional levels, in which the provisions regarding the rights of the elderly have been established. Within the framework of the international universal level, attention is paid to the convention and programme documents of the United Nations, resolutions, thematic evaluations of the World Health Organization on aging and health of the elderly, and documents of the International Labour Organization in the field of protecting the labour and social rights of elderly persons and the disabled, reports of the High Commissioner for Human Rights, including: Invalidity, Old-Age and Survivors' Benefits Convention, 1967 (No. 128), the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women of 1979, the International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families of 1990, United Nations Principles for Older Persons of 1991, United Nations Proclamation on Aging of 1992, materials of the International Conference on Population and Development (Cairo, 5-13 September 1994), Madrid International Plan of Action on Aging of 2002, the Toronto Declaration on the Global Prevention of Elder Abuse of 2002, Global Strategy and Action Plan on

Aging and Health 2016-2020: towards a world in which everyone can live a long and healthy life, the 2030 Agenda on Sustainable Development, the United Nations Decade of Healthy Aging (2021-2030), etc. It is summarized that the main purpose of these acts is, first of all, ensuring dignity in older people by introducing measures aimed at preventing their social isolation; prohibiting age discrimination; providing support for continued employment and training for those categories who have expressed such a desire, increasing the sense of themselves as active members of society, regardless of age. Statistical data indicating world demographic changes towards population aging are presented.

Among the acts adopted at the international regional level, attention is paid to contractual and recommendatory acts, including: European Social Charter (revised) of 1996, Recommendation No. R (94) 9 of the Committee of Ministers to Member States Concerning Elderly People, Recommendation CM/Rec (2009) 6 of the Committee of Ministers to Member States on Aging and Disability in the 21st Century: sustainable frameworks to enable greater quality of life in an inclusive society, Recommendation CM/Rec (2011) 5 of the Committee of Ministers to Member States on reducing the risk of vulnerability of elderly migrants and improving their welfare, Recommendation CM/Rec (2014) 2 of the Committee of Ministers to Member States on the promotion of human rights of older persons, Parliamentary Assembly of the Council of Europe Resolution 2168 (2017) “Human rights of older persons and their comprehensive care”, Charter of Fundamental Rights of the European Union of 2000, Council Directive 2000/78/EC establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation of 2000, the EU Action Plan on Information and Communication Technologies and Aging of 2007, the European Accessibility Act of 2015. The acts of the Ministerial Conference on Aging of the UN Economic Commission for Europe were analysed, including: 2012 Vienna Ministerial Declaration: Ensuring a society for all ages: Promoting quality of life and active ageing, 2017 Lisbon Ministerial Declaration: A Sustainable Society for All Ages: Realizing the potential of living longer, 2022 Rome Ministerial Declaration. Acts adopted within

the states of the American and African regions are also disclosed, namely: Additional protocol to the American Convention on Human Rights of 1988, Brazilian Declaration of 2007, Iberoamerican Programme on the Situation of Older Adults in the Region of 2011, Inter-American Convention on Protecting the Human Rights of Older Persons of 2015, African Charter on Human and Peoples' Rights of 1981, the Kigali Declaration of 2003, Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Older Persons of 2016, etc. It was established that international regional acts are based on universal norms and complement and develop them, taking into account the peculiarities of the region. In addition, it is at the regional level that a step forward has been made with regard to the development of mandatory norms in this area, in particular, the Inter-American Convention on the Protection of the Human Rights of Older Persons of 2015 and the Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Older Persons in Africa 2016, which provide for a number of rights of older people (right to autonomy and decision-making, right to health, right to life, right to non-discrimination, right to social protection, right to work, etc.) and the corresponding obligations of states to their implementation.

In the Second Chapter, the issue of protection of civil and social rights and freedoms of the elderly is disclosed. In terms of the implementation of these rights, attention is focused on the right to autonomy, which is essential for the implementation of all other rights guaranteed to the elderly. The doctrinal views regarding the understanding of the specified law and practice of the ECHR are presented. It was concluded that the right to autonomy in a generalized sense is the right to make independent decisions, manage oneself and bear responsibility for one's own decisions. The issue of the prohibition of age discrimination against the elderly and its eradication at the normative and doctrinal levels is analysed in detail, and the practice of the ECHR on this issue is given. It is noted that the existence of this norm is the starting point in the implementation of all human rights and freedoms of the elderly, which is based on the fundamental principle of equality. Attention is paid to the issue of compliance with the rights of the elderly,

included in the sphere of criminal legal relations. The issue of international legal protection of the rights of the elderly in the social sphere (social security, labour sphere, right to health) has been studied. The essence of the concepts “social security” and “social protection” is revealed. The provisions of universal and regional acts in this area and the practice of their control bodies, in particular the UN Human Rights Committee, the European Committee of Social Rights, are analysed. The practice of the Grand Chamber of the EU Court regarding the protection of the labour rights of elderly EU citizens is given.

The competence of international universal institutional mechanisms for the protection of the rights of the elderly has been analysed, including: the Human Rights Council, treaty bodies (Human Rights Committee, Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Committee on the Elimination of Discrimination against Women, etc.), special procedures, directly related to ensuring the rights of the elderly (Special Rapporteur on the Right of Everyone to the Enjoyment of the Highest Attainable Standard of Physical and Mental Health, Special Rapporteur on the Rights of Persons with Disabilities, Special Rapporteur on the human right to safe drinking water and sanitation, Independent expert on the exercise of all human rights by older persons, specialized bodies of the UN, in particular the International Labour Organization, the World Health Organization and the divisions created in its structure (Department of Demographic Changes and Healthy Aging, Department for the Prevention of Violence). The role of international structures that finance costs associated with supporting initiatives to provide medical, psychological, legal, social and other types of assistance to many segments of the population, including the elderly, namely: United Nations Voluntary Fund for Victims of Torture, COVID-19 Solidarity Response Fund, UN COVID-19 Response and Recovery Fund. The role of non-governmental international organizations (Vienna NGO Committee on Ageing, Global Alliance for the Rights of Older People, Amnesty International, HelpAge International) in protecting the rights of older persons is emphasized.

Within the framework of the regional international institutional mechanism, a number of decisions of the European Court of Human Rights were considered, which are mandatory at the national level, which in turn contributes to the protection of the elderly. Attention is focused on the role of the European Committee of Social Rights, which is endowed with monitoring and quasi-judicial powers; European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment; General Court of the EU, UN Economic Commission for Europe, Open-ended Working Group on Aging, EU Ombudsman, The EPC's Working Group on Ageing Populations and Sustainability. It is noted that maintaining a multilateral dialogue on urgent issues related to the observance and provision of the rights of the elderly at the international regional level is also carried out at the level of the Inter-American Commission on Human Rights – one of the main bodies of the Organization of American States, the follow-up mechanism of the Inter-American Convention on Protecting the Human Rights of Older Persons, the observatory of the elderly in Ibero-America, the coordinating centre for the rights of older people in Africa, the Working Group on the Rights of Older Persons and People with Disabilities of the African Union. It is summarized that the created international universal and regional bodies and institutions, specialized structures contribute to the protection of older persons by directly participating in the monitoring of the legislative framework regarding the implementation of international norms on the rights of the elderly, consideration of individual and collective complaints, participation in the development of standards for the protection of the rights of the elderly, as well as encouraging states to introduce an institutional and legal mechanism for the protection of older persons at the national level.

Keywords: vulnerable categories, guarantees, gender equality, institutional basis, protection mechanisms, older persons, legal basis, status, standards.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

публікації у фахових виданнях України:

1. Предибайло А. І. Щодо визначення поняття дискримінації осіб похилого віку у сфері трудових відносин: міжнародний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 4. С. 266-269.
2. Предибайло А. І. Міжнародно-правова основа захисту трудових прав літніх людей. *Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Юридичні науки*. 2020. № 4. Т. 1. С. 271-279.
3. Предибайло А. І. Міжнародний захист осіб похилого віку під час збройних конфліктів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 435-438.

одноосібні розділи у колективних монографіях, що рекомендовані до друку вченими радами закладів та пройшли рецензування:

4. Предибайло А.І. Організаційно-правові засади захисту прав літніх людей (на прикладі американського і африканського регіонів). *Moderní aspekty vědy: XXV. Díl mezinárodní kolektivní monografie. Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.*, 2022. С. 296-307.

публікації в іноземних фахових виданнях:

5. Предибайло А. Право на автономію осіб похилого віку: міжнародно-правовий аспект. *Věda a perspektivy*. 2022. № 11(18). С. 260-268.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Предибайло А. І. Міжнародно-правові механізми протидії торгівлі особами похилого віку. *Протидія кіберзагрозам та торгівлі людьми* :

матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 листопада 2019 р.). Харків, 2019. С. 317-319.

7. Предибайло А. І. Міжнародно-правове регулювання паліативної та хоспісної допомоги для осіб похилого віку. *Пріоритетні напрями розвитку сучасної юридичної науки* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20-21 вересня 2019 р.). Харків, 2019. С. 24-27.

8. Предибайло А. І. Значення Європейської соціальної хартії в регулюванні соціальних прав осіб похилого віку. *Юридична наука в сучасному світі: здобутки та перспективи* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 27 вересня 2019 р.). Одеса, 2019. С. 139-142.

9. Предибайло А. І. Особливості захисту прав літніх людей-мігрантів. Матеріали Норвезько-української конференції, присвяченої діяльності Ф. Нансена в Україні у 1921–1922 роках (м. Харків, 10-11 жовтня 2019 р.). Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Посольство Норвегії в Україні. Харків, 2019. С. 1-5.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	15
РОЗДІЛ 1 СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ.....	24
1.1 Правове регулювання захисту осіб похилого віку на міжнародному універсальному рівні.....	24
1.2. Правове регулювання захисту осіб похилого віку на міжнародному регіональному рівні.....	50
Висновки до розділу 1.....	70
РОЗДІЛ 2 ОБ'ЄКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ.....	74
2.1. Міжнародний захист громадянських прав осіб похилого віку.....	74
2.2. Міжнародно-правове забезпечення прав осіб похилого віку у соціальній сфері.....	106
Висновки до розділу 2.....	140
РОЗДІЛ 3 МІЖНАРОДНІ ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ.....	147
3.1. Міжнародний універсальний інституційний механізм захисту осіб похилого віку.....	147
3.2. Міжнародний регіональний інституційний механізм захисту осіб похилого віку.....	166
Висновки до розділу 3.....	182
ВИСНОВКИ.....	186
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	198
ДОДАТКИ.....	234

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Стрімке старіння населення, зумовлене зниженням дітонароджуваності та зростанням якості медичних послуг, що сприяє зменшенню смертності, є однією із найбільш важливих соціальних трансформацій сучасного світу. Така тенденція має вплив на всі сфери суспільного життя, як-от: охорона здоров'я, ринок праці, економіка, соціальний захист, внутрішньосімейні відносини тощо. Старіючі суспільства стикаються з серйозними викликами через зниження темпів економічного зростання, різке збільшення витрат на медичне обслуговування осіб похилого віку, неспроможність систем пенсійного забезпечення, високий рівень нерівності серед літніх людей та відсутність динамічного розвитку у сфері зайнятості. Поряд із цим, питання щодо забезпечення прав і свобод людини осіб похилого віку часом залишається поза увагою. Не поодинокими є випадки, коли літні люди недостатньо представлені при прийнятті рішень, що стосуються їхнього здоров'я та благополуччя, піддаються дискримінації або не мають доступу до необхідних медичних послуг й інформації. Така ситуація може бути результатом як внутрішньодержавної політики так і стереотипного ставлення до осіб похилого віку.

Разом з тим, не зважаючи на зростаючу актуальність питання щодо дотримання прав літніх людей, тривалий час правовому врегулюванню становища цієї категорії осіб, яка є досить різномірною групою через відмінності у стані здоров'я, статі, національності, рівні освіти, розмірі доходів, не приділялося належної уваги ані на національному, ані на міжнародному рівні. Світовим співтовариством беззаперечно визнано необхідність додаткового захисту прав окремих, найбільш вразливих категорій осіб, серед яких й літні люди, проте загальнообов'язкого універсального договору, яким було б регламентовано права і свободи осіб похилого віку, досі не було прийнято.

З урахуванням означеного, суттєвого значення набуває питання розробки системи особливих організаційно-правових заходів, спрямованих на забезпечення реалізації захисту для відповідної групи населення, що у свою чергу потребує детального формування концептуальних основ, які відповідатимуть міжнародним стандартам. Так, на національному рівні державами закріплюються гарантії, пов'язані із забезпеченням кожному громадянину похилого віку належного рівня життя, задоволення різноманітних життєвих потреб, надання різних видів допомоги шляхом: реалізації права на працю відповідно до професійної підготовки, трудових навичок і з урахуванням стану здоров'я; пенсійного забезпечення та допомоги; надання житла; створення умов для підтримання здоров'я і активного довголіття відповідно до сучасних досягнень науки; організації соціально-побутового обслуговування; розвитку мережі матеріально-технічної бази для стаціонарних закладів і надомних форм обслуговування громадян похилого віку тощо. Разом з тим, відсутність єдиного універсального міжнародного акта, присвяченого правам літніх людей, має своїм наслідком неоднорідність правозахисної практики та широкі межі у тлумаченні норм міжнародного права прав людини щодо цієї частки суспільства.

У науці міжнародного права ступінь наукової та нормативної розробленості даної теми є невисокою, відповідно, спеціальних комплексних досліджень міжнародно-правової основи щодо захисту осіб похилого віку не проводилось. Окремі питання означеної проблематики висвітлювалися у працях таких вітчизняних і зарубіжних фахівців як: М. Баймуратов, О. Березіна, М. Буроменський, А. Войціховський, І. Зогий, Т. Сироїд, Н. Хендель, Л. Фоміна, Б. Баєр (Britta Baer), В. Браун, Д. Грант (D. Grant), Г. С. Гудвін-Гілл (G. Goodwin-Gill), Е. Гулд (Elise Gould), Е. Девід (David E.), С. Девіс (S. Davies), Л. Елліс (L. Ellis), Н. Кар (Kar N.), С. Крекула (C. Krekula), С. Лейкер (S. Laker), С. Мартін (C. Martin), Ф. Мегрет (F. Megret), Д. Родрігез-Пінзон (D. Rodriguez-Pinzon), Г. Сімеонідіс

(G. Symeonidis), К. Ротермунд (K. Rothermund), Ф. Теммінг (F. Temming), А. Шефер (Schafer A.) та ін.

Зважаючи на вищезначене, обрана тема наукової роботи вимагає подальшого ґрунтовного комплексного дослідження у зв'язку з економічною нестабільністю, збройними конфліктами, збільшенням глобальних міграційних потоків, пандемії COVID-19, що негативно позначилися на особах похилого віку та оголили й посилили критичні прогалини у захисті прав літніх людей, які формувалися протягом багатьох років, такі як дискримінація за ознакою старшого віку, відсутність соціального захисту та доступу до медичних послуг, відсутність автономії та участі у процесі прийняття рішень тощо.

Мета і завдання дослідження. Мета дисертаційного дослідження полягає у розкритті міжнародно-правової та інституційної основ захисту прав осіб похилого віку на універсальному і регіональному рівнях.

Для досягнення вказаної мети поставлено такі **завдання**:

- охарактеризувати міжнародний універсальний і регіональний правовий механізм захисту осіб похилого віку;
- розкрити питання захисту прав осіб похилого віку під час збройних конфліктів;
- на підставі аналізу існуючих норм, теоретичних розробок сформулювати рекомендації щодо удосконалення положень міжнародно-правових актів у розрізі захисту осіб похилого віку;
- надати міжнародно-правову характеристику основним об'єктам захисту прав осіб похилого віку та виокремити їх особливості; проаналізувати діяльність правозахисних міжнародних інституцій у цьому напрямку;
- розкрити особливості міжнародного універсального і регіонального інституційних механізмів захисту осіб похилого віку та їх практичну складову;

- визначити роль спеціалізованих установ і неурядових організацій у захисті прав осіб похилого віку.

Об'єктом дослідження є міжнародно-правові відносини у галузі захисту прав людини.

Предметом дослідження є міжнародно-правовий захист осіб похилого віку.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження становить сукупність загальнотеоретичних і спеціальних методів наукового пізнання. Так, аналіз міжнародно-правового підґрунтя (міжнародні угоди, резолюції і рекомендації міжнародних міжурядових організацій, рішення міжнародних інституційних органів універсального і регіонального характеру) здійснювався за допомогою формально-логічного методу. Цей метод також було використано для виявлення прогалин і суперечностей у міжнародних актах у досліджуваній сфері, для вироблення пропозицій щодо їх удосконалення. Порівняльно-правовий метод застосовувався для з'ясування положень міжнародних універсальних і регіональних актів, що регламентують правила поведінки з літніми людьми у різних сферах правовідносин (соціальній, трудовій тощо). Використання системно-структурного методу дозволило встановити заходи щодо попередження та викорінення порушень прав літніх людей державами у соціальній сфері та у сфері забезпечення громадянських прав, тоді як системно-функціональний метод дав змогу з'ясувати місце і роль держав у дотриманні і захисті трудових та соціальних прав літніх людей, гарантованих міжнародними актами. Системний метод використано при аналізі генези та подальшої еволюції правового регулювання захисту прав осіб похилого віку. Аксіологічний метод використано при характеристиці практичного дотримання прав літніх людей у різних сферах правовідносин (на національному рівні), що знайшло підтвердження в наведених у роботі прикладах рішень міжнародних договірних органів, Комітету ООН з прав людини, Європейського суду з прав людини, Міжамериканського суду з прав

людини, Суду ЄС тощо; значимості принципу гендерної рівності й толерантного ставлення до літніх людей, як вразливої категорії осіб в усіх сферах правовідносин.

При обґрунтуванні теоретичних висновків дисертації здобувач керувалася положеннями загальної теорії права, теорії та практики міжнародного і європейського права.

Застосування всієї означеної сукупності наукових методів разом із принципами, а також сучасними науковими підходами надало змогу виконати поставлені в дисертації завдання, досягти мети дослідження і забезпечити наукову достовірність та чіткість одержаних теоретичних результатів. Усі методи застосовуються у взаємозв'язку, що в кінцевому підсумку сприяло всебічності, повноті та об'єктивності одержаних наукових висновків.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першою у вітчизняній доктрині міжнародного права комплексною науковою працею, в якій здійснено теоретичне узагальнення і запропоновано вирішення наукового завдання, що полягало у з'ясуванні організаційно-правової основи захисту прав осіб похилого віку на міжнародному універсальному і регіональному рівнях. У результаті проведеного дослідження було вироблено нові положення, спрямовані на удосконалення та розвиток сучасної доктрини міжнародного публічного права щодо дотримання прав літніх людей.

Уперше:

- комплексно проаналізовано міжнародно-правову основу щодо захисту прав осіб похилого віку на універсальному і регіональному рівнях. Констатовано, що на міжнародному універсальному рівні відсутній юридично обов'язковий уніфікований договір, який би містив стандарти поведінки з літніми людьми на кшталт договору регіонального рівня (Міжамериканська конвенція про захист прав людини осіб похилого віку,

Протокол до Африканської хартії прав людини і народів про права літніх людей в Африці);

- розкрито міжнародно-правову основу щодо забезпечення права на автономію осіб похилого віку. Встановлено, що під правом на автономію розуміється можливість приймати самостійно рішення, управляти собою та нести відповідальність за власні рішення;

- охарактеризовано практику міжнародних контрольних і судових органів щодо забезпечення прав людини осіб похилого віку в галузі праці і соціального захисту, охорони здоров'я, кримінально-правовій сфері тощо (на прикладі Європейського суду з прав людини, Міжамериканського суду з прав людини, Суду ЄС, Комітету ООН з прав людини тощо); встановлено, що означені інституції захищають права людини літніх осіб, які гарантовані кожній особі міжнародним правом прав людини крізь призму їх особливих потреб;

- зосереджено увагу на характеристиці позитивного досвіду неурядових міжнародних організацій (Віденський Комітет неурядових організацій з питань старіння, Глобальний альянс за права людей похилого віку, Amnesty International, HelpAge International тощо) у захисті прав осіб похилого віку. Акцентовано, що їх діяльність є невід'ємною складовою загального інституційного механізму; підкреслено їх внесок у покращення безпеки і добробуту літніх людей та вплив на удосконалення нормативно-правової основи, чому сприяє тісна співпраця з міжнародними міжурядовими структурами і національними урядами.

Удосконалено:

- підходи щодо розуміння концепції дискримінації. Встановлено, що в міжнародних угодах з прав людини у більшості випадків вік як заборонена ознака дискримінації не згадується, разом з тим такі ознаки як «інша обставина» («other status», «any status») та «будь-яке інше соціальне становище» («any other social condition») можуть бути застосовні до віку;

- теоретичні положення щодо принципу гендерної рівності в аспекті дотримання прав літніх жінок. Визначено, що вплив гендерної нерівності протягом життя посилюється в літньому віці і нерідко ґрунтується на глибоко укорінених культурних і соціальних нормах;

- концепцію захисту цивільного населення під час збройних конфліктів, зокрема такої вразливої категорії як літні люди. Підсумовано, що не зважаючи на те, що особи похилого віку захищені міжнародним гуманітарним правом та міжнародним правом прав людини, на практиці їхні права часто ігноруються сторонами конфлікту, що вимагає здійснення ефективної моніторингової діяльності з боку урядів, представників збройних сил, міжнародних установ та неурядових організацій.

Набули подальшого розвитку наукові положення щодо:

- співвідношення понять «соціальний захист» і «соціальне забезпечення». Зокрема визначено, що здебільшого науковці дотримуються думки про те, що соціальний захист є ширшим за своїм змістом і включає в себе соціальне забезпечення, однак ООН та її спеціалізована установа – Міжнародна організація праці застосовують у своїх актах означені поняття як взаємозамінні та синонімічні;

- трудових правовідносин. Висловлено позицію, що у трудових правовідносинах вік трудівника не має значення, за виключенням видів робіт, які потребують особливих навиків, швидкої реакції, гарного здоров'я (напр., пожежники, військові та ін.). Зважаючи на зростаючі темпи старіння населення, в інтересах держав слід докласти максимум зусиль задля створення середовища доступного для реалізації трудового потенціалу літніх людей. Особи похилого віку повинні розглядатися як повноцінні учасники процесу розвитку суспільства;

- дотримання прав ув'язнених осіб. Визначено, що міжнародні акти, які стосуються поводження з особами, позбавленими волі, є універсальними і застосовними до осіб похилого віку. Проте літні ув'язнені можуть стикатися з додатковими труднощами через їхній похилий вік,

поганий стан здоров'я та обмежену автономію і мобільність, що вимагає прийняття відповідних заходів з урахуванням означених факторів;

- забезпечення права на здоров'я. Вказано, що дотримання права на здоров'я має особливо важливе значення для літніх людей, що обумовлено поступовим погіршенням стану здоров'я через об'єктивний процес старіння і загострення хронічних хвороб.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно, усі сформульовані в ньому положення та висновки з рекомендаціями обґрунтовані на основі особистих досліджень автора. Для аргументації окремих положень використані праці інших науковців, на які зроблені посилання. В індивідуальних наукових працях застосовано лише авторські ідеї та розробки.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що матеріали та висновки дисертації можуть бути використані у науково-дослідній сфері, навчальній та законотворчій діяльності:

- *у науково-дослідній сфері* – для подальшого поглибленого теоретичного вивчення міжнародно-правового захисту осіб похилого віку;
- *у правотворчій сфері* – для розробки та удосконалення положень нормативно-правових актів для усунення існуючих прогалин та колізій;
- *у правозастосовній діяльності* – результати наукового дослідження можуть бути використані для вдосконалення положень щодо захисту осіб похилого віку відповідно до міжнародно-правових стандартів;
- *у навчальних цілях* – результати роботи можуть бути використані при розробці навчально-методичних матеріалів з дисциплін «Міжнародне право прав людини», «Міжнародне публічне право», «Захист вразливих категорій осіб у міжнародному праві», «Навчання у сфері захисту прав людини»;
- *в інформаційно-аналітичній сфері* – для розширення знань про права людини.

Апробація результатів дисертації. Основні теоретичні положення, висновки і пропозиції, які містяться в дисертації, обговорювалися та були схвалені на засіданнях кафедри міжнародного і європейського права Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Ключові положення роботи доповідалися на Міжнародній науково-практичній конференції «Протидія кіберзагрозам та торгівлі людьми» (м. Харків, 26 листопада 2019 року), Міжнародній науково-практичній конференції «Пріоритетні напрями розвитку сучасної юридичної науки» (м. Харків, 20-21 вересня 2019 року), Міжнародній науково-практичній конференції «Юридична наука в сучасному світі: здобутки та перспективи» (м. Одеса, 27 вересня 2019 року), Норвезько-українській конференції, присвяченої діяльності Ф. Нансена в Україні у 1921-1922 роках (м. Харків, 10-11 жовтня 2019 року).

Публікації. Основні теоретичні положення і висновки дисертації викладені у 9 наукових працях, з яких 3 статті – у наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному періодичному виданні. Також напрацювання були висвітлені в одноосібному розділі колективної монографії, що рекомендована до друку вченою радою, та 4-х тезах наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, поділених на шість підрозділів, висновків, списку використаних джерел і 1 додатку. Загальний обсяг дисертації – 235 сторінок, з яких основного тексту – 197 сторінок. Список використаних джерел містить 259 найменувань.

РОЗДІЛ 1

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК МІЖНАРОДНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ

1.1. Правове регулювання захисту осіб похилого віку на міжнародному універсальному рівні

Населення світу старіє. Практично в кожній країні світу спостерігається зростання кількості та частки людей похилого віку в їх населенні. Старіння населення може стати однією з найбільших соціальних трансформацій двадцять першого століття, яка вплине майже на всі сектори суспільства, включаючи ринок праці та фінансові ринки, попит на товари та послуги, такі як житло, транспорт і соціальний захист, а також сімейні структури та міжпоколінські зв'язки.

Літні люди все частіше розглядаються як учасники розвитку, чий здібності діяти на благо себе та свого суспільства мають бути включені до політики та програм на всіх рівнях. У найближчі десятиліття багато країн, ймовірно, зіштовхнуться з фіскальними та політичними труднощами щодо державних систем охорони здоров'я, пенсійного забезпечення та соціального захисту населення похилого віку.

У всьому світі населення у віці 65 років і старше росте швидше, ніж решта вікових груп [1].

Збільшення частки людей похилого віку в загальній чисельності населення відзначається практично в усіх країнах. За даними Департаменту з економічних і соціальних питань в 2019 році у світі налічувалося 703 мільйона людей віком 65 років і старше. У регіоні Східної та Південно-Східної Азії проживає найбільша кількість літніх людей (261 мільйон), за ними слідує Європа та Північна Америка (більше 200 мільйонів). Прогнозується, що за наступні десятиліття кількість осіб похилого віку у всьому світі збільшиться більше, ніж вдвоє, і досягне більше 1,5 мільярда людей в 2050 році у світі. В усіх регіонах спостерігатиметься збільшення

чисельності літнього населення в період з 2019 по 2050 роки. Найбільше зростання (312 мільйонів) очікується в Східній і Південно-Східній Азії, де їх число зросте з 261 мільйона в 2019 році до 573 мільйонів в 2050 році. У Північній Африці та Західній Азії очікується найбільш швидке зростання кількості похилого населення, збільшившись з 29 мільйонів у 2019 році до 96 мільйонів у 2050 році (збільшення на 226 відсотків). Другий найшвидший прогноз прогнозується для країн Африки на південь від Сахари, де населення у віці 65 років і старше може зрости з 32 мільйонів у 2019 році до 101 мільйона у 2050 році (218 відсотків). Напроти, серед груп розвитку в менш розвинутих країнах, за рахунок більш розвинутих країн, у 2050 році буде проживати більше двох третин осіб похилого віку (1,1 мільярда чоловік). Число осіб у віці 65 років і старше може становити від 37 мільйонів у 2019 році до 120 мільйонів у 2050 році (225 відсотків) [2].

Суттєвий вплив на чисельність і віковий склад населення країн мають демографічні процеси, складовими яких є: народжуваність, смертність і міграція. З 1950 року в усіх регіонах світу відбулося значне збільшення очікуваної тривалості життя. У міру збільшення очікуваної тривалості життя чисельність населення у більш старшому віці становить значну частку.

Хоча зниження народжуваності та збільшення тривалості життя є ключовими факторами старіння населення в усьому світі, міжнародна міграція також сприяла зміні вікової структури населення в деяких країнах та регіонах. У країнах з великими імміграційними потоками міжнародна міграція може уповільнити процес старіння, принаймні тимчасово, оскільки мігранти зазвичай перебувають у молодому працездатному віці. Однак мігранти, що залишилися в країні, згодом стануть людьми похилого віку.

З огляду на стрімке старіння населення світу, права літніх людей потребують конкретних і системних рішень. Особи похилого віку мають такі самі права, що й інші люди. Проте коли справа доходить до реалізації цих прав, вони стикаються з такими проблемами, як дискримінація, соціальна ізоляція, економічна маргіналізація через низькі пенсії. Літні люди більш

уразливі з точки зору зловживань і насильства, в тому числі з боку своїх же родичів [3, с. 160.].

З огляду на необхідність урахування інтересів літніх людей, у найближчі десятиліття країни зі старіючим населенням повинні вжити заходів для адаптації державних програм до зростаючої частки осіб похилого віку, в тому числі шляхом підвищення стійкості систем соціального та пенсійного забезпечення і встановлення системи загального медичного обслуговування та довгострокового догляду [1].

За цих підстав, у сучасних умовах пріоритетним завданням постає формування ефективної правової основи, спрямованої на регулювання системи життєзабезпечення осіб похилого віку та їх соціально-економічного захисту.

Вказаний процес безпосередньо вплинув на усвідомлення доцільності та важливості активного розвитку низки держав та регіонів шляхом співробітництва у цій сфері, створення для цього необхідних умов як на національному, так і на міжнародному рівнях (а саме, розробка базових принципів і цільових настанов, які визначають політику в інтересах людей похилого віку та захист їх прав).

Приступаючи до аналізу міжнародної універсальної правової основи, слід зауважити, що права, гарантовані «Міжнародною Хартією прав людини», є невід'ємною складовою захисту і прав осіб похилого віку. Так, Загальна декларація прав людини 1948 р. проголошує право кожної людини мати всі права і всі свободи, проголошені цією Декларацією, незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового, станового або іншого становища. Декларація гарантує такі права: право на життя, на визнання правосуб'єктності, право на свободу пересування і вибір місця проживання, право на громадянство, на захист закону, на шлюб, визнання правосуб'єктності тощо [4]. Гарантовані Загальною декларацією права знайшли своє закріплення в Міжнародному пакті про громадянські і

політичні права 1966 р. [5] та Міжнародному пакті про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. [6], якими надано обов'язкову силу приписам, передбаченим Декларацією і запроваджено контрольні органи за дотриманням положень означених актів.

Серед універсальних конвенцій у галузі прав людини слід також вказати Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. [7] і Конвенцію про ліквідацію всіх форм расової дискримінації 1965 р. [8], що мають основоположне значення в гарантуванні гендерної рівності жінок, у тому числі літнього віку, в усіх сферах правовідносин, зокрема тих, що мають важливе значення для повноцінного функціонування будь-якої особи, а саме: політичній, економічній, соціальній і культурній.

1990 рік ознаменовано прийняттям Міжнародної конвенції про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей [9]. Її положення застосовуються протягом усього процесу міграції трудящих-мігрантів і членів їх сімей, що включає підготовку до міграції, виїзд, транзит і весь період перебування та оплачуваної діяльності в державі роботи за наймом, а також повернення до держави походження або держави звичайного проживання. Конвенція передбачає широкий спектр прав трудящих-мігрантів та членів їх сімей (Частина III), а також акцентує увагу на співпраці держав-учасниць з метою сприяння створенню нормальних, справедливих і гуманних умов щодо міжнародної міграції трудящих та членів їх сімей. У зв'язку з цим належна увага приділяється не тільки трудовим потребам та ресурсам, а й соціальним, економічним, культурним та іншим потребам трудящих-мігрантів та членів їх сімей, а також наслідкам такої міграції для відповідних громад (ст. 65).

У цьому сенсі важливими є положення Конвенції про права осіб з інвалідністю 2006 р. (далі – КПІ). Крім ст. 25 «Здоров'я», де визнаються потреби літніх людей, у ст. 19 КПІ також передбачається право на самостійний спосіб життя і залучення до місцевої спільноти. Дотриманням цього права, в сукупності з повагою гідності та самовизначення, слід

керуватися при організації довгострокового догляду, у тому числі в умовах інтернатів, більшість резидентів яких, за наявними даними, мають ту чи іншу форму інвалідності [10].

Незважаючи на ту обставину, що вищезначені акти визнаються стандартами у сфері прав людини, міжнародне співтовариство докладає зусиль щодо розробки спеціалізованих норм по захисту прав літніх людей, які б враховували особливості цієї категорії осіб. Так, Генеральна Асамблея ООН у 1982 році скликала першу Всесвітню асамблею з проблем старіння, результатом роботи якої стала розробка Віденського міжнародного плану дій (резолюція 37/51), який є першим міжнародним документом з питань старіння, що спрямовує мислення та формулює політику і програми у цій сфері. Іноді його називають «Віденським планом» на честь міста, де він народився, найчастіше – «Міжнародним планом», наголошуючи на його актуальності для всіх регіонів світу. Він спрямований на зміцнення потенціалу урядів і громадянського суспільства для ефективного вирішення проблеми старіння населення та задоволення потенціалу розвитку і потреб людей похилого віку на утриманні. Він сприяє регіональному та міжнародному співробітництву. Він включає 62 рекомендації, що охоплюють демографічні аспекти старіння, гуманітарні аспекти й аспекти розвитку, пов'язані зі старінням; ним визначено принципи дій; практичні рекомендації щодо здійснення політики у цій сфері. Розглянуто питання, які є нагальними для осіб похилого віку: підтримання здоров'я, забезпечення їжею, забезпечення житлом і належними умовами життя, зайнятості і доходу, професійної підготовки, освіти [11].

План є частиною міжнародної системи стандартів та стратегій, розроблених міжнародною спільнотою в останні десятиліття. Тому його слід розглядати у зв'язку з узгодженими стандартами і стратегіями в галузі прав людини, покращення становища жінок, сім'ї, населення, молоді, інвалідів, сталого розвитку, соціального забезпечення, охорони здоров'я, житла, гарантованого доходу та зайнятості, а також освіти.

1991 рік ознаменовано прийняттям Принципів Організації Об'єднаних Націй щодо осіб похилого віку (A/RES/46/91) [12], які побудовані за моделлю декларації прав людини, є зрозумілими, а тому не потребують будь-якого текстуального обґрунтування. Документ містять рекомендації урядам держав-членів щодо включення до своїх національних програм таких принципів як:

1. Незалежність. Відповідно до цього принципу люди похилого віку повинні мати доступ до відповідних вимог продовольства, води, житла, одягу і медичного обслуговування шляхом забезпечення їм доходу, підтримки з боку сім'ї, громади та самодопомоги; можливість працювати або займатися іншими видами діяльності, яка приносить дохід; можливість брати участь у визначенні термінів і форм припинення трудової діяльності; можливість брати участь у відповідних програмах освіти і професійної підготовки; жити в умовах, які є безпечними та можуть бути адаптовані з урахуванням особистих схильностей і можливостей, що змінюються; проживати вдома до тих пір, поки це є можливим.

2. Участь. Сутність якої полягає в тому, щоб бути як і раніше залученими до життя суспільства, активно брати участь у розробці і здійсненні політики, що безпосередньо зачіпає їх добробут, та ділитися своїми знаннями і досвідом з представниками молодого покоління; мати право шукати і розширювати можливості для діяльності в інтересах громади і виконувати на добровільних засадах роботу, що відповідає їх інтересам та можливостям; мати можливість створювати рухи або асоціації осіб похилого віку.

3. Догляд. Літнім людям повинні бути забезпечені догляд і захист з боку сім'ї і громади відповідно до системи культурних цінностей даного суспільства. Вони повинні мати доступ до медичного обслуговування, що дозволяє їм підтримувати або відновлювати оптимальний рівень фізичного, психічного та емоційного благополуччя і запобігати або стримувати початок періоду недуг. Мати доступ до соціальних і правових послуг з метою

підвищення їх незалежності, посилення захисту та поліпшення догляду. Мати можливість на відповідному рівні користуватися послугами опікунських установ, що забезпечують захист, реабілітацію, а також соціальне і психологічне стимулювання в гуманних і безпечних умовах. Мати можливість користуватися правами людини й основними свободами, перебуваючи в будь-якій установі, що забезпечує дах, догляд або лікування, включаючи повну повагу їх гідності, переконань, потреб і особистого життя, а також права приймати рішення щодо догляду за ними та якості їх життя.

4. Реалізація внутрішнього потенціалу. Люди похилого віку повинні мати можливості для всебічної реалізації свого потенціалу. Мати доступ до можливостей суспільства в галузі освіти, культури, духовного життя і відпочинку.

5. Гідність. Літні люди повинні мати можливість вести гідний і безпечний спосіб життя та не піддаватися експлуатації і фізичному або психологічному насильству. Їм має бути забезпечено право на справедливе поводження незалежно від віку, статі, расової або етнічної приналежності, інвалідності чи іншого статусу, а їхня роль повинна оцінюватися незалежно від їх економічного внеску.

Слід зазначити, що, поряд із незаперечними перевагами, Принципи очевидно не є документом, що дозволяє повноцінно захистити права людей похилого віку. Перш за все, документ не має обов'язкової юридичної сили; по-друге, Принципи не можуть застосовуватися безпосередньо і потребують імплементації в національне законодавство. Відсутній також механізм контролю за дотриманням державами Принципів. Крім того, практично кожен принцип потребує уточнення й розкриття змісту на рівні національних правопорядків, що з усією очевидністю веде до різного тлумачення у розумінні конкретного Принципу в окремій державі.

Підкреслимо, що розуміючи значення активної участі осіб похилого віку в суспільному житті, Генеральна Асамблея ООН резолюцією A/RES/45/106 від 14.12.1990 р. [13] постановила відзначати 1-го жовтня

Міжнародний день осіб похилого віку. Поміж того, однією із найвагоміших подій у 1992 році стало прийняття Генеральної Асамблеєю ООН рішення (Резолюція 47/5) оголосити 1999 рік Міжнародним роком людей похилого віку «як знаку визнання соціально-демографічного повноліття людства та вступу в пору життєвих перспектив, які воно відкриває для розвитку зрілих уявлень та можливостей у суспільному, економічному, культурному і духовному житті – не в останню чергу в інтересах всезагального миру та розвитку в наступному столітті» (ч. 3) [14].

У ході підготовки до Міжнародного року була сформульована його концептуальна основа, яка включала чотири параметри (вимірювання): положення людей похилого віку; індивідуальний розвиток людини; взаємини поколінь; взаємозв'язок старіння і розвитку суспільства.

Однак з часу прийняття Віденського плану дій з проблем старіння ситуація у світі докорінно змінилася. Старіння соціуму поступово почало ставати глобальним феноменом.

До кінця XX століття в міжнародному співтоваристві утвердилося розуміння того, що старіння відноситься до числа універсальних і всеосяжних питань національної і глобальної політики, а їх розв'язання потребує обґрунтованих та узгоджених дій країн світового співтовариства. Наступне десятиліття робота міжнародної спільноти над захистом прав літніх людей проходила в робочому режимі, і будь-які документи універсального характеру, що стосуються проблем старіння, не приймалися.

Увагу літнім людям було приділено у межах Міжнародної конференції з народонаселення і розвитку (Каїр, 5-13 вересня 1994 р.), якою було визначено за мету: створення умов, що сприятимуть підвищенню якості життя літніх людей; розвиток системи охорони здоров'я, а також системи економічної і соціальної допомоги, з приділенням уваги особливим потребам літніх жінок; розвиток соціальної підтримки (офіційної і неофіційної) задля укріплення здатності сімей піклуватися про осіб похилого віку (п. 6.17) [15].

Для того, щоб допомогти державам і суспільствам розробити політику, яка гарантує, що літні люди зможуть продовжувати робити істотний внесок у життя суспільства в міру своїх можливостей, було вирішено організувати і провести під егідою ООН Другу Всесвітню асамблею з проблем старіння. Окрім розгляду результатів першої Всесвітньої асамблеї, Друга Всесвітня асамблея, яка відбулася у квітні 2002 року, прийняла переглянутий План дій [16], в якому було враховано соціальні, культурні, економічні та демографічні реалії нового XXI століття.

Означений Міжнародний план дій містив Міжнародну стратегію дій з проблем старіння, яка надавала практичну допомогу особам, що визначають політику, в подоланні демографічних змін в їхніх суспільствах. У Стратегії наголошується на необхідності включення питань старіння у всі програми дій, національні та міжнародні, а також у всі основні документи, що стосуються прав людини та соціально-економічного розвитку.

Мадридський міжнародний план дій з проблем старіння та Політична декларація [17] знаменують собою поворотний момент у тому, як світ вирішує ключове завдання «побудови суспільства для людей різного віку». Документ пропонує новий сміливий порядок денний для вирішення проблеми старіння у XXI столітті. Основна увага в ньому приділяється трьом пріоритетним сферам: люди похилого віку та розвиток; зміцнення здоров'я та благополуччя у літньому віці; і забезпечення сприятливих умов. У межах трьох пріоритетних напрямків Мадридського плану дій сформульовані 239 заходів (дій) для політики у сфері старіння. Це ресурс для розробки політики, що пропонує урядам, неурядовим організаціям та іншим суб'єктам способи переорієнтації способів, якими їхні суспільства сприймають своїх громадян, взаємодіють із нею і піклуються про них. І це перший випадок, коли уряди погодилися пов'язати питання старіння з іншими рамками соціального та економічного розвитку і прав людини, насамперед із тими, які були узгоджені на конференціях та самітах ООН за останнє десятиліття.

Однак за своїм призначенням Мадридський план є рамковою стратегією, а не сукупністю універсальних приписів для всіх країн і регіонів світу. Конкретні дії в даному контексті повинні визначатися з урахуванням особливостей демографічних процесів в окремій країні, а також станом національного потенціалу у розрізі можливості впровадження та подальшої реалізації Мадридського плану дій. З огляду на наявність суттєвих відмінностей у процесах старіння в різних регіонах світу, було створено регіональні стратегії здійснення Мадридського плану дій, які розроблені для всіх п'яти регіонів ООН: Африканського, Азіатсько-тихоокеанського, Західно-азіатського, Європейського і Латиноамериканського з країнами Карибського басейну.

Огляд та оцінка Мадридського плану дій проводяться кожні п'ять років. Цей процес включає новий елемент участі «знизу вгору», в якому беруть участь громадянське суспільство і самі особи похилого віку, і він призначений для надання допомоги державам-членам в отриманні відгуків про політику та програми, які вони реалізували. Держави-члени рекомендують використовувати цей процес поряд з традиційними методологіями звітності. Після огляду та оцінки на національному рівні регіональні комісії ООН координують консолідацію інформації на регіональному рівні. Огляди та оцінки завершуються глобальним оглядом у Комісії соціального розвитку. Перші три процеси огляду та оцінки були завершені на сорок шостій (2008 р.), п'ятдесят першій (2013 р.) та п'ятдесят шостій (2018 р.) сесіях Комісії.

Що стосується відмінностей Мадридського плану дій від Віденського плану дій у розрізі основних концептуальних заходів слід зазначити таке:

1. Мадридський план дій приділяє більше уваги країнам, що розвиваються, де очікується значне збільшення числа осіб похилого віку старше 60 років у першій половині нинішнього століття;

2. Мадридський план дій наполягає на тому, щоб літні люди брали участь у процесі розробки політики, а не тільки погоджувалися з політикою, спрямованою на вирішення їхніх проблем;

3. У Мадридському плані дій підкреслюється необхідність інтеграції виявленого процесу «старіння світового населення» в процес економічного і соціального розвитку, на відміну від розгляду виключно гуманітарних питань, як у Віденському плані дій. Тому, на нашу думку, Мадридський план дій містить більш новаційні напрямки вирішення ключових проблем, пов'язаних із захистом прав осіб похилого віку та відкриває сучасні перспективи для розробки політики в галузі старіння, у межах якої найбільш вразлива категорія осіб розглядається як учасники, а не об'єкти змін.

При цьому, Мадридський план дій відрізняється високою юридичною технікою: він чіткий, зрозумілий для всіх, а окреслені ним напрямки дій є очевидними для будь-кого. Однак Мадридський план також не є обов'язковим до виконання. По суті, Мадридський план є політичною декларацією. У зв'язку з цим можливість його реалізації напряму пов'язана з діями національних урядів на рівні окремих держав. При цьому друга Всесвітня Асамблея з проблем старіння, усвідомлюючи, що існує необхідність контролю за виконанням Плану, передбачає главу, присвячену здійсненню і контролю за виконанням Плану. Пункт 115 Мадридського Плану передбачає, що для здійснення Міжнародного плану дій по проблемам старіння 2002 р. необхідні, зокрема, політична, економічна, етична і духовна концепції соціального розвитку літніх людей, в основі яких лежать такі принципи, як людська гідність, права людини, рівність, повага, мир, демократія, взаємна відповідальність і співпраця та повна повага різних релігійних й етичних цінностей та культурної самобутності людей.

2002 рік ознаменовано також ухваленням Торонтської декларації про глобальне запобігання жорстокого поводження з людьми похилого віку, яка є

закликом до дій, спрямованих на запобігання жорстокому поводженню з цією категорією осіб [18].

Прийнятий у 2015 році Порядок денний у галузі сталого розвитку на період до 2030 р., що містить комплексний неподільний набір глобальних цілей у галузі сталого розвитку, є платформою, яка дає змогу розв'язувати проблеми і використовувати можливості населення, що старіє, та пов'язані з цим наслідки на всебічній основі, містить зобов'язання, що ніхто не буде забутий [19].

Питання літніх людей знайшло своє відображення і в Глобальній стратегії та Плані дій з проблеми старіння і здоров'я на 2016-2020 рр.: на шляху до миру, в якому кожна людина має можливість прожити довге і здорове життя, розроблених Всесвітньою організацією охорони здоров'я (далі – ВООЗ), що містить заклик підвищувати і зміцнювати добробут літніх людей і тих, хто за ними доглядає шляхом надання відповідних послуг і допомоги на адекватній і справедливій основі; підтримувати наукові дослідження та інновації і збирати дані про те, що можна зробити для зміцнення здорової старості в різних умовах, включаючи підвищення обізнаності про соціальні детермінанти здоров'я та їхній вплив на старіння; підтримувати обмін знаннями і новаторським досвідом, у тому числі по лінії «Північ-Південь», «Південь-Південь», тристороннього співробітництва та регіональних і глобальних мереж; проводити активну інформаційно-пропагандистську роботу з проблематики здорової старості протягом усього життя і боротися проти дискримінації за ознакою віку (ст. 2) [20].

2021 рік ознаменовано прийняттям ВООЗ програмного документу «Десятиліття здорового старіння Організації Об'єднаних Націй (2021-2030 рр.)» [21], який є основою для глобальної співпраці, що узгоджується з Цілями у галузі сталого розвитку за останні десять років, що об'єднує уряди, громадянське суспільство, міжнародні агенції, фахівців, академічні кола, засоби масової інформації та приватний сектор, а також сектори для

покращення життя людей похилого віку, їхніх сімей та спільнот, в яких вони живуть.

Десятиліття присвячено чотирьом напрямкам діяльності:

1. *Створення сприятливого для літніх людей середовища.* Здоров'я і благополуччя визначаються не лише генами та особистими характеристиками, але також фізичним і соціальним середовищем, в якому ми живемо. Навколишнє середовище відіграє важливу роль у визначенні фізичних і розумових здібностей протягом усього життя людини та в літньому віці, а також у тому, наскільки добре ми пристосовуємося до втрати функцій та інших форм негараздів, з якими можемо зіткнутися на різних етапах життя, та зокрема у пізніші роки. Як люди похилого віку, так і середовище, в якому вони живуть, різноманітні, динамічні і мінливі. При взаємодії один з одним вони мають неймовірний потенціал для активізації або стримування здорового старіння.

2. *Боротьба з ейджизмом.* Незважаючи на великий внесок літніх людей у життя суспільства та їх широке розмаїття, негативне ставлення до осіб похилого віку поширене в усіх суспільствах і рідко ставиться під сумнів. Стереотипи (як ми думаємо), забобони (як ми себе відчуваємо) і дискримінація (як ми діємо) стосовно людей на підставі їхнього віку, ейджизм зачіпають людей різного віку, але особливо згубно впливають на здоров'я та благополуччя літніх людей.

3. *Комплексний догляд.* Літні люди потребують недискримінаційного доступу до якісних основних медичних послуг, включаючи профілактику; просування; лікувальну, реабілітаційну, паліативну допомогу та допомогу наприкінці життя; безпечні, доступні, ефективні, якісні основні ліки та вакцини; стоматологічну допомогу і медичні та допоміжні технології, забезпечуючи при цьому, щоб використання цих послуг не викликало у користувача фінансових труднощів.

4. *Тривалий догляд.* Значне зниження фізичних і розумових здібностей може обмежувати здатність осіб похилого віку піклуватися про себе і брати

участь у житті суспільства. Доступ до реабілітації, допоміжних технологій та підтримуючого інклюзивного середовища може покращити ситуацію; однак багато людей досягають точки у своєму житті, коли вони більше не можуть піклуватися про себе без підтримки та допомоги. Доступ до якісного довгострокового догляду дуже важливий для таких людей, щоб підтримувати їхні функціональні здібності, користуватися основними правами людини та жити гідно.

Десятиліття здорового старіння ООН вимагає дій у відповідь всіх урядів і всього суспільства. Було створено онлайн-платформу [22] для обміну знаннями, щоб зв'язати та скликати зацікавлені сторони, які просувають чотири області дій на країновому рівні, а також для підтримки тих, хто прагне знаходити та ділитися знаннями, що можуть покращити життя людей похилого віку, їхніх сімей та спільнот.

Голос та участь. Взаємодія з самими людьми похилого віку матиме вирішальне значення для кожної із сфер діяльності, оскільки вони є провідниками змін, а також одержувачами послуг. Їхні голоси мають бути почуті, їхня невід'ємна гідність та особиста автономія мають поважатися, а їхнє право людини на всебічну участь у житті свого суспільства має заохочуватися та захищатися.

Лідерство та нарощування потенціалу. Сприяння здоровому старінню та скорочення нерівності потребують ефективного управління і керівництва для розробки належних законів, політики, національних структур, фінансових ресурсів та механізмів підзвітності у всіх секторах і на всіх адміністративних рівнях. Нарощування потенціалу може надати підтримку різним зацікавленим сторонам у розвитку відповідних компетенцій та забезпеченні здоров'я і благополуччя людей похилого віку та реалізації їх прав людини.

Підключення зацікавлених сторін. Чим більше зацікавлених сторін пов'язано між секторами та дисциплінами, тим більше у них можливостей для використання ресурсів, обміну знаннями і досвідом, підтримки

поширення політики та конкретних дій. Десятиліття сприятиме встановленню контактів між заінтересованими сторонами для навчання, обміну та узгодження дій.

Зміцнення досліджень, даних та інновацій. Літні люди не є однорідною групою, і дані мають бути дезаггеговані, щоб краще зрозуміти проблеми, що впливають на їхнє здоров'я та благополуччя. Десятиліття зміцнить дані і дослідження, щоб допомогти інформувати та стимулювати дії для національних та місцевих дій, що сприяють здоровому старінню [23].

ВООЗ також було прийнято низку резолюцій з питань старіння і здоров'я літніх людей, зокрема такі: 58/16 від 25 травня 2005 р. «Про зміцнення активної і здорової старості»; 65/3 від 25 травня 2012 р. «Про зміцнення політики в галузі неінфекційних захворювань для сприяння активній старості» тощо [24].

Тематичні огляди ВООЗ, пов'язані із захворюваністю, також мають суттєве значення для захисту літніх осіб. Окремо слід зупинитися на оглядах, присвячених питанню розповсюдження такого явища як насильство щодо літніх людей, негативна тенденція якого мала місце під час пандемії COVID-19. За результатами вивчення ситуації в державах прийнято огляд під назвою «COVID-19 і насильство щодо літніх людей» [25], «Боротьба з насильством щодо дітей, жінок та літніх людей під час пандемії COVID-19: основні дії» [26], в якому зазначено, що в деяких країнах, які постраждали від COVID-19, спостерігається зростання рівня насильства в сім'ї, включаючи насильство щодо дітей, насильство з боку інтимного партнера та насильство щодо людей похилого віку. Країни також стикаються із зростаючими проблемами у підтримці та догляді за жертвами насильства. У цьому короткому огляді зібрано основні дії, які сектор охорони здоров'я може вжити в межах міжсекторального реагування для запобігання чи пом'якшення наслідків міжособистісного насильства на основі існуючих керівництв ВООЗ.

У цьому зв'язку слід вказати, що задля вирішення проблематики жорстокого поводження з людьми похилого віку, яке залишається низьким

глобальним пріоритетом, Десятиліття здорового старіння ООН 2021-2030 рр. пропонує унікальну 10-річну можливість для кардинальної зміни методів боротьби з жорстоким поводженням з особами похилого віку. У цьому документі викладено п'ять пріоритетів щодо запобігання жорстокому поводженню з літніми людьми та реагуванню на них: боротися з ейджизмом; збирати більше і краще дані про поширеність та фактори ризику і захисту; розробляти та масштабувати економічно ефективні рішення; скласти інвестиційний кейс для вирішення питання; а також зібрати кошти на вирішення проблеми [27].

Питанням літніх людей присвячено низку доповідей Верховного комісара з прав людини ООН. Перша Доповідь з питань старіння A/66/173 (2011 р.), підготовлена відповідно до резолюції 65/182, була представлена на 66-й сесії Генеральної Асамблеї ООН. У доповіді виділяються чотири основні проблеми, з якими стикаються люди похилого віку: дискримінація, злидні, насильство та жорстоке поводження, брак спеціальних заходів і послуг. Крім того, вказано ключові напрямки режиму міжнародного захисту прав людини осіб похилого віку, які необхідно посилити. Серед них ліквідація фінансової експлуатації та дискримінації при працевлаштуванні, створення належної структури щодо надання догляду і залучення людей похилого віку до участі в політичному житті [28].

Доповідь Верховного комісара для ЕКОСОР 2012 р. (E/2012/51) (відповідно до резолюції Генеральної Асамблеї 48/141, Верховний комісар щорічно готує доповідь для Економічної та Соціальної Ради ООН, яка традиційно присвячується останнім змінам у галузі прав людини, які стосуються сфер діяльності ЕКОСОР), присвячена становищу осіб похилого віку в галузі прав людини, зокрема аналізу наявних міжнародних інструментів та прогалин у системі захисту прав. Люди похилого віку складають значну і зростаючу частку населення, і проблеми в галузі прав людини, з якими вони стикаються, мають особливий і невідкладний характер.

Як зазначається у доповіді, ці проблеми однаково стосуються громадянських, культурних, економічних, політичних та соціальних прав [29].

У Доповіді Верховного комісара з прав людини A/HRC/41/32, присвяченій питанням технічного співробітництва та зміцнення потенціалу 2019 р. констатовано, що завдяки накопиченим за своє життя навичкам та досвіду люди похилого віку можуть робити істотний внесок в економіку та життя суспільства. У доповіді йдеться про роль програм та заходів держави і зацікавлених сторін у наданні людям похилого віку можливості продовжувати робити внесок у життя суспільства та у виконанні закріпленої на Порядку денному на період до 2030 року обіцянки про те, що ніхто не буде забутий. У ній також міститься інформація про практику та досвід широких зацікавлених сторін, включаючи держави-члени, національні правозахисні установи та організації громадянського суспільства. Доповідь була підготовлена на основі проведених досліджень та інформації, отриманої від заінтересованих сторін, для того, щоб послугувати основою для багатостороннього обговорення, яке відбудеться в ході сорок першої сесії Ради [30].

У доповіді Верховного комісара з прав людини A/HRC/47/46 Аналітичне дослідження з популяризації та захисту права людей похилого віку в контексті зміни клімату за 2021 р. розглядаються наслідки зміни клімату для прав людини людей похилого віку та відповідні зобов'язання держав. У звіті також наголошується на перевагах дій літніх людей у боротьбі зі зміною клімату, наводяться приклади багатообіцяючої практики, а також пропонуються висновки і рекомендації [31].

В аспекті означеної проблематики необхідно зазначити, що суттєвий внесок у забезпечення прав людей похилого віку докладається і в межах спеціалізованих установ ООН, зокрема Міжнародної організації праці (далі – МОП), якою було прийнято низку актів у цій сфері, серед яких: Конвенція про обов'язкове страхування по старості працівників промислових і торговельних підприємств, осіб вільних професій, а також надомників і

домашніх служників) від 18 липня 1933 р., Конвенція про обов'язкове страхування за віком працівників у сільському господарстві) від 18 липня 1933 р. та ін. (переглянуті Конвенцією про допомоги по інвалідності, по старості і у зв'язку з втратою годувальника № 128 від 29 червня 1967 р. (чинна з 01 листопада 1969 р.), Конвенція МОП № 102 про мінімальні норми соціального забезпечення 1952 р., Рекомендація щодо літніх працівників №162 від 4 червня 1980 р., Конвенція про встановлення міжнародної системи збереження прав у галузі соціального забезпечення № 157 від 21 червня 1982 р. тощо.

Конвенція про мінімальні норми соціального забезпечення 1952 року (№ 102) [32] є флагманом усіх конвенцій МОП про соціальне забезпечення, оскільки це єдиний міжнародний документ, заснований на основних засадах соціального забезпечення, який встановлює узгоджені в усьому світі мінімальні стандарти для всіх дев'яти сфер соціального забезпечення, а саме: медична допомога; допомога через хворобу; виплати по безробіттю; допомога у зв'язку зі старістю; допомога через виробничий травматизм; сімейна допомога; допомога у зв'язку з вагітністю та пологами; допомога по інвалідності; а також допомога тим, хто вижив.

Хоча Конвенція № 102 охоплює всі галузі, вона вимагає, щоб тільки три з цих галузей були ратифіковані державами-членами, що дозволяє поетапно розширювати охоплення соціального забезпечення країнами, які ратифікували.

Мінімальні цілі Конвенції стосуються всіх дев'яти розділів процентної частки населення, захищеної схемами соціального забезпечення, рівня мінімальної допомоги, яка має бути забезпечена особам, що підпадають під захист, а також умов надання права та періоду права на пільги. Конвенція № 102 не передбачає способи досягнення означених цілей і залишає на розсуд держав-учасниць прийняття певних рішень. Їх можна досягти через: універсальні схеми; схеми соціального страхування з компонентами,

пов'язаними із заробітком, або з фіксованою ставкою, або з обома компонентами; схеми соціальної допомоги.

Конвенція № 102 декларує такі принципи: гарантія встановлених пільг; участь роботодавців та працівників в управлінні схемами; загальна відповідальність держави за належне надання допомоги та управління установами; колективне фінансування допомоги за рахунок страхових внесків чи оподаткування.

Конвенція № 102 також передбачає проведення регулярних актуальних оцінок задля забезпечення стійкості схеми. Крім того, Конвенція № 102 встановлює, що програми соціального забезпечення мають здійснюватися на тристоронній основі, що спрямовано на забезпечення та зміцнення соціального діалогу між урядами, роботодавцями і працівниками.

Таким чином, Конвенція № 102 розглядається як інструмент для розширення охоплення соціального забезпечення і дає країнам, що її ратифікували, стимул для цього, пропонуючи гнучкість у її застосуванні, залежно від їх соціально-економічного рівня.

Затверджена в якості актуального стандарту рішенням Адміністративної ради МОП у 2001 р. та визнана Міжнародною конференцією праці у 2011 р. Конвенція № 102 є еталоном та орієнтиром у поступовому розвитку всеосяжного охоплення системою соціального забезпечення на національному рівні.

Конвенція про допомоги по інвалідності, по старості і у зв'язку з втратою годувальника № 128 від 29 червня 1967 р. (чинна з 01 листопада 1969 р.) гарантує надання допомоги по інвалідності, внаслідок отримання якої особа нездатна займатися будь-якою діяльністю, що приносить дохід, у встановлених межах, при цьому непрацездатність може бути постійною або зберігатися після закінчення встановленого періоду тимчасової або первісної непрацездатності; надання допомоги по старості, зокрема встановлений вік не повинен перевищувати 65 років або такий вік, який може бути встановлений компетентним органом з належним урахуванням

демографічних, економічних та соціальних критеріїв, які мають бути продемонстровані статистично. А також гарантує надання допомоги у разі втрати годувальника. Конвенція є гнучкою у застосуванні. Більш того, держави мають право відмовитися від застосування деяких положень при ратифікації Конвенції [33].

У 1980 році була прийнята Рекомендація МОП щодо літніх працівників № 162 [34] застосовна до всіх працівників, які можуть зіткнутися з труднощами під час працевлаштування та професійної діяльності через похилий вік. Нею покладено зобов'язання на сторін щодо запобігання дискримінації у сфері праці та занять, забезпечення у межах національної політики, спрямованої на заохочення рівності можливостей та поводження з працівниками, незалежно від їх віку, а також законів, постанов і практики з цього питання; запровадження заходів, направлених на поліпшення умов праці та виробничого середовища на всіх етапах трудового життя. З цією метою повинні бути розроблені заходи, що відповідають національним умовам та практиці і покликані дати можливість літнім працівникам продовжувати роботу на задовільних умовах за участю представницьких організацій роботодавців та працівників. Окремий розділ присвячено підготовці до виходу на пенсію та виходу на пенсію працівників. Рекомендація отримала широке визнання у сфері захисту прав літніх працівників. Натомість, слід пам'ятати про її рекомендаційний характер, вона зачіпає права літніх людей у такій мірі, в якій особи похилого віку виступають у ролі працівників, не ставлячи завданням розглянути вказану проблематику комплексно.

Проблематика захисту літніх працівників знаходить своє відображення і в Щорічних доповідях ВООЗ. Так, у щорічній доповіді МОП про перспективи зайнятості та соціального захисту у світі в 2020 році [35], аналізуються найважливіші питання, пов'язані з ринком праці, включаючи проблеми безробіття, недовикористання трудових ресурсів, бідності серед працюючих, нерівності доходів, частки трудових доходів та факторів, що

перешкоджають доступу людей до гідної праці. У ній зазначено, що характерними для сучасного ринку праці, крім маргіналізації, є серйозні прояви нерівності, пов'язані з гендерною і віковою належністю чи географічним становищем. Вони перешкоджають як реалізації можливостей особистості, так і загальному економічному зростанню.

У Доповіді Світова зайнятість і соціальні тенденції 2022 р. МОП акцентувала увагу на наслідках пандемії COVID-19. Виходячи з останніх прогнозів економічного зростання, МОП передбачає, що в 2022 році загальний обсяг робочого часу у світі з поправкою на зростання населення, як і раніше, майже на 2 відсотки поступатиметься показнику, зафіксованому до пандемії, що відповідає втраті 52 мільйонів робочих місць на умовах повної зайнятості (при 48-годинному робочому тижні). Число безробітних у світі, згідно з прогнозами, становитиме 207 мільйонів, що перевищує показник 2019 року приблизно на 21 мільйон.

Пандемія призводить до поглиблення нерівності у різних її формах, від загострення гендерної нерівності до розширення «цифрової прірви». Зміни у структурі трудових відносин – такі як звернення до неформальної самозайнятості як джерела заробітку, поширення віддаленої роботи, всілякі варіанти тимчасової зайнятості, – все це загрожує погіршенням умов праці [36]. Усі ці негативні чинники поглиблюють і без того важке становище літніх людей, які є не конкурентно здатними.

В аспекті означеної проблематики слід окремо акцентувати увагу на захисті літніх людей під час збройних конфліктів, які посилюють вразливість цієї категорії осіб. У 1999 р. Рада Безпеки висловила серйозну стурбованість у зв'язку зі зростанням кількості жертв збройного конфлікту серед цивільного населення та зазначила, що цивільні особи становлять переважну більшість жертв у збройних конфліктах і все частіше стають мішенню комбатантів та озброєних елементів. Рада засудила напади і випадки насильства в ситуаціях збройного конфлікту, спрямованого проти цивільних осіб, особливо жінок, дітей та інших уразливих груп, включаючи також

біженців і внутрішньо переміщених осіб, в порушення відповідних норм міжнародного права, в тому числі МГП та права прав людини [37].

Генеральний Секретар ООН у своїй доповіді 1999 р. Раді Безпеки про захист цивільного населення під час збройних конфліктів зазначив, що МГП та право прав людини визначають права цивільних осіб й обов'язки комбатантів під час конфлікту. Проте воюючі сторони в усьому світі відмовляються поважати ці положення, покладаючись замість цього на терор як засіб контролю над населенням. Жахливих труднощів зазнають ті, хто став мішенню, а ті, хто намагається впоратися з кожною кризою, відчують величезний стрес. Він також наголосив, що МГП встановлює стандарти для сторін збройного конфлікту щодо поводження з цивільними та іншими особами, які перебувають під захистом. Практично всі держави-члени ратифікували Женевські конвенції 1949 р., більшість з яких підписали або ратифікували Протоколи 1977 р. Існують також правові норми в міжнародному праві прав людини, від яких не може бути відступу або призупинення під час надзвичайного стану. Проте нездатність сторін збройного конфлікту дотримуватись права з одного боку та відсутність ефективних механізмів примусу з іншого призвели до ситуації, в якій цивільне населення страждає непропорційно, а міжнародна спільнота виглядає безсилою запобігти (п. 6-8) [38].

За таких обставин найбільше страждають особи, що належать до особливо вразливих категорій населення, зокрема літні люди. Як зазначив, Nilamadhab Kar літні люди більш вразливі до катастрофічних травматичних подій; і війна є однією з найбільш руйнівних антропогенних подій, які впливають на маси населення. У більшості випадків малоймовірно, що будь-які пошкодження, пов'язані з війною, будуть усунені за часів їхнього життя; і навряд чи є надія для літніх людей відновити своє життя після війни. Життя постраждалих людей, особливо осіб похилого віку вже ніколи не буде таким, як раніше [39, с. 2].

Так, у документі, підготованому Human Rights Watch щодо жорстокого поводження з особами похилого віку під час збройного конфлікту, зазначається, що в умовах збройних конфліктів літні люди воліли не залишати свої домівки з наближенням бойових дій – вони думали, що на них не нападуть, або хотіли захистити майно своєї сім'ї, чи страждали фізично або емоційно через втечу від попередніх нападів, у інших випадках – літні люди не могли евакуюватися через обмежену рухливість, інвалідність або через те, що сім'ї не мали змоги допомогти їм виїхати. Human Rights Watch також навела практичні випадки порушень прав літніх людей в умовах збройних конфліктів. Зокрема в 2017 р. особи, які втекли від звірств сил безпеки М'янми у штаті Ракхайн, розповіли, що сили безпеки заштовхували осіб похилого віку, які не могли бігти, назад у палаючі будинки. Крім того, особи похилого віку, які були переміщені, стикалися з жорстоким поводженням під час виїзду або в таборах для переміщених осіб, вони також мали проблеми при реєстрації та отриманні гуманітарної допомоги [40, с. 3-4; 41, с. 436-437].

Інші організації також задокументували аналогічні зловживання щодо осіб похилого віку, які постраждали через конфлікт. Наприклад, Amnesty International опублікувала звіт «Досвід конфлікту, переміщення та затримання осіб похилого віку на північному сході Нігерії», в якому зазначалося, що збройний конфлікт спустошив людей і громади в усьому регіоні, однак досвід літніх людей під час конфлікту здебільшого ігнорувався у ЗМІ, правозахисних і гуманітарних звітах, хоча вони стикалися з різними й часто посиленими ризиками з обох сторін конфлікту, пов'язаними також із похилим віком, статтю й інвалідністю. У доповіді зазначалося, що медіа та правозахисні звіти про Боко Харам були зосереджені насамперед на широкомасштабному викраденні жінок і дітей, а також вбивствах чоловіків, які досягли боєпридатного віку. Бійці іноді щадили осіб похилого віку, особливо літніх жінок, під час нападів, проте в інших випадках літні люди стикалися з особливим ризиком фізичного насильства, зокрема коли вони

були не в змозі втекти від нападу або залишалися. Так, під час кількох нападів на попередніх етапах конфлікту бойовики стратили десятки осіб похилого віку, які не змогли евакуюватися. Декілька людей описували інциденти, під час яких Боко Харам вбивала літніх чоловіків за те, що вони відмовлялися передати майно, зокрема врожай і худобу [42, с. 6, 21].

HelpAge International, неурядова організація, що працює з особами похилого віку та в їхніх інтересах, також задокументувала нездатність гуманітарних організацій дотримуватися гуманітарних стандартів, зокрема й щодо літніх людей [40].

Як було зазначено вище, МГП надає особам похилого віку захист як членам цивільного населення. МГП не базується на категоріях осіб, воно захищає всіх осіб, які не беруть участі у військових діях, іншими словами, цивільних та осіб, які більше не беруть участі в бойових діях (поранених, хворих і учасників бойових дій, що зазнали корабельної аварії, полонених).

Однак це не означає, що МГП не враховує особливу вразливість певних категорій населення та їхні специфічні потреби. Поряд із правилами, що забезпечують особливий захист жінок і дітей, МГП містить деякі положення, що стосуються осіб похилого віку, насамперед як цивільних осіб, тому саме четверта Женевська конвенція забезпечує такий захист у загальних рисах із більш конкретними правилами, які застосовуються за певних обставин [43].

Так, відповідно до ст. 14 Конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 р. у мирний час Високі Договірні Сторони, а після початку бойових дій і сторони конфлікту можуть створювати на своїй території, а за необхідності й на окупованих територіях санітарні та безпечні зони і місцевості, організовані в такий спосіб, який дає змогу оберігати від наслідків війни поранених, хворих та осіб похилого віку, дітей до п'ятнадцяти років, вагітних жінок та матерів з дітьми до семи років [44].

Що стосується осіб похилого віку, то не було встановлено жодних обмежень. У коментарі до Четвертої конвенції на питання, чи слід розуміти під цим виразом осіб старше 65 років, як це передбачено в Стокгольмському

проекті, Конференція утрималася від визначення конкретного віку, вважаючи за краще залишити це питання на розсуд урядів. 65 років, однак, здається, є розумним віковим цензом. Це часто вік виходу на пенсію, а також вік, в якому цивільні інтерновані зазвичай звільняються з інтернування воюючими державами [45].

Оскільки санітарні та безпечні зони і місцевості вперше були включені в позитивне законодавство у 1949 році, варто зазначити щодо генези розвитку цієї норми. Так, у 1870 році, під час франко-пруської війни, Анрі Дюнан, засновник Червоного Хреста, запропонував оголосити нейтралітет деяких міст і зібрати в них поранених військовослужбовців. Тоді вперше була висунута ідея госпітальних поселень. Ця пропозиція не була реалізована через швидкий розвиток військових подій. Під час Паризької Комуні 1871 р А. Дюнан намагався, ще раз марно, створити в Парижі місця притулку для цивільного населення. Тоді вперше виникла ідея створення зон безпеки. Пізніше в 1929 році генерал-хірург Жорж Сен-Поль розробив план виділення місць для притулку не лише для поранених і хворих зі збройних сил, а й для хворих цивільних осіб та деяких інших категорій цивільних осіб, чия слабкість дає право прирівняти їх до хворих (дітей, літніх людей) [45].

Такі санітарні та безпечні зони і місцевості представляють собою зони-притулки, які також створюються за згодою сторін, але мають відмінності від нейтралізованих зон: вони можуть бути створені в односторонньому порядку ще в мирний час, але юридичне значення для ворога набувають лише тоді, коли він визнає їх за допомогою угоди з державою, що їх створила; вони призначені виключно для прийому поранених та хворих (з числа цивільного та не цивільного населення), інвалідів, осіб похилого віку, дітей до 15-річного віку, вагітних жінок та матерів з дітьми до 7-річного віку, а також персоналу, на який покладено організацію й управління цими зонами і місцевостями та догляд за особами, які там будуть сконцентровані; вони можуть бути як поблизу, так і на відстані від лінії фронту [46, с. 320].

Стаття 17 Конвенції про захист цивільного населення під час війни 1949 р. також містить положення щодо літніх людей, зокрема згідно з нею сторони конфлікту намагаються укладати місцеві угоди про евакуацію з обложених або оточених зон поранених, хворих, інвалідів, осіб похилого віку, дітей і породіль та про пропуск служителів культу всіх віросповідань, медичного персоналу і санітарного майна на їхньому шляху до таких зон [44].

Перелік звичаєвих норм МГП також передбачає, що особи похилого віку, немічні особи та інваліди, яких торкнувся збройний конфлікт, мають право на особливу повагу та захист (норма 138) [47, с. 210].

Варто зазначити, що порушення прав осіб похилого віку під час збройних конфліктів було предметом розгляду й у діяльності Міжнародного кримінального суду (далі – МКС). Зокрема, Палата попереднього провадження МКС, видала на підставі ст. 58 Римського статуту ордер на арешт Давида Санакоєва, за скоєння злочину (взяття заручників (підпункт (2) (a) (viii) статті 8 Статуту) на території Південної Осетії, на тій підставі, що існували розумні підстави вважати, що близько 170 осіб були заарештовані та згодом утримувалися в ізоляторі і більшість з них були цивільними особами, серед яких було багато жінок та осіб похилого віку, що опинилися в руках сторони збройного конфлікту, яка протистоїть стороні уряду, яку вони, як вважалося, підтримували через їх ймовірне етнічне походження. У прийнятому рішенні про видачу ордера на МКС зазначив, що є достатні підстави вважати, що більшість вищезгаданих осіб, зокрема літні люди, були особами, які користуються захистом згідно з Четвертою Женевською конвенцією 1949 р. (п. 13) [48, с. 8].

1.2. Правове регулювання захисту осіб похилого віку на міжнародному регіональному рівні

Поряд зі спробами захистити права осіб похилого віку на міжнародному універсальному рівні, робота в цьому напрямку триває і на регіональному рівні. Вказана послідовність є очевидною, оскільки уряди мають тенденцію приділяти більше уваги і виділяти ресурси тим групам населення, які становлять більшість – особливо дітям та молоді, яких традиційно розглядали як джерело успішного національного розвитку і збільшення виробництва. Літніх людей часто розглядали як одну з груп, для якої необхідно знаходити додаткові ресурси. При цьому, в силу ідентичності правових систем держав, розташованих у межах одного регіону, а також більш-менш схожого рівня життя і соціальних гарантій у них, робота над забезпеченням прав літніх людей на регіональному рівні ведеться з великим успіхом.

Передусім слід приділити увагу європейській системі захисту прав літніх людей, зокрема актам, прийнятим у межах Ради Європи. Серед цих актів окремо слід зупинитися на положеннях Європейської соціальної хартії (переглянутої) 1996 р., яка є основною відправною точкою для соціальних прав в Європі і стала першою міжнародною конвенцією, в якій закріплено право осіб похилого віку на соціальний захист. Сторони договору взяли на себе зобов'язання допомагати літнім людям якомога довше залишатися повноцінними членами суспільства. Це включає в себе створення умов для ведення незалежного способу життя у звичному для них середовищі, поки вони можуть і хочуть цього, шляхом пристосування житла до стану їх здоров'я та надання необхідного їм медичного догляду та інших послуг. Літнім людям, які проживають в інтернатах, держава зобов'язана гарантувати належну підтримку, поважаючи при цьому їх особистий простір і даючи можливість приймати рішення щодо умов їх проживання.

Сторони договору зобов'язалися з метою забезпечення ефективного здійснення права осіб похилого віку на соціальний захист, самотійно або у

співробітництві з громадськими чи приватними організаціями, вживати відповідних заходів або заохочувати відповідні заходи, зокрема, для: 1) надання особам похилого віку можливості якомога довше залишатися повноцінними членами суспільства шляхом: а) забезпечення достатніх ресурсів, які дозволяли б їм жити на задовільному рівні і брати активну участь у суспільному, соціальному і культурному житті; б) забезпечення інформації про послуги і програми, які існують для осіб похилого віку, а також про можливості їхнього використання такими особами; 2) надання особам похилого віку можливості вільно обирати спосіб свого життя і незалежно жити у знайомому для них пристосованого до їхніх потреб і стану здоров'я, або шляхом надання належної допомоги для реконструкції їхнього житла; в) забезпечення медичного обслуговування та послуг, яких вимагає їхній стан здоров'я; забезпечення особам похилого віку, які проживають у будинках для престарілих, гарантій надання належної допомоги з повагою до їхнього особистого життя і гарантій участі у прийнятті рішень, що стосуються умов життя в їхньому будинку для престарілих (ст. 23) [49].

З огляду на вищевикладене, слід наголосити на тому, що за своєю суттю Хартія лише формує систему основоположних соціальних прав, подальша реалізація яких залежить від зацікавленості держав-учасниць імплементувати європейські стандарти із забезпечення соціальних прав та гарантій, гідного життя громадян похилого віку в національну систему.

Очевидно, що захист прав літніх людей в Хартії (переглянутій) має спрощений характер, і зосереджується в основному на матеріальних аспектах: пільги, житлові проблеми, медичне обслуговування. Мови про необхідність соціалізації літніх людей, необхідності забезпечення їх безпеки, про формування у суспільстві сприятливого образу цієї соціальної групи не йде (тим часом цим проблемам присвячені цілі розділи Мадридського міжнародного плану дій з проблем старіння).

Однак це видається логічним, Хартія є не декларацією, положення якої мають рекомендаційний характер, а міжнародним договором, обов'язковим

до виконання усіма учасниками, у зв'язку з чим загальні формулювання, які можна дозволити в документі, що не мають обов'язкової сили, в ній недоречні. Крім того, на момент прийняття Хартії пріоритетними вбачалися базові права літніх людей, без забезпечення яких будь-яка соціалізація осіб похилого віку не може бути здійснена. Невід'ємною частиною Хартії є Додатковий протокол до Хартії, що передбачає систему колективних скарг [50]. Держави-учасниці цього Протоколу визнають за певними організаціями право подавати скарги на неналежне виконання Хартії. Додатковий протокол – один із інструментів, спрямованих на надання більшої ефективності захисту соціальних прав, гарантованих Хартією. Він дозволяє соціальним партнерам і НУО подавати колективні скарги щодо, на їхню думку, незадовільного виконання Хартії. Додатковий протокол також має на меті підняти інтерес соціальних партнерів та неурядових організацій до Хартії.

Таким чином, при тому, що Європейська соціальна хартія (переглянута) стала першим міжнародним договором, який включив у перелік захищених прав окремо права осіб похилого віку, даний документ не містить всеосяжних гарантій прав літніх людей, і розглядає їх права *inter alia*.

У межах Ради Європи також ухвалено низку рекомендацій у цій сфері, зокрема: Рекомендація № R (94) 9 Комітету міністрів державам-членам стосовно літніх людей акцентує увагу на створенні безпечних умов для існування літніх людей та забезпечення якості життя [51].

Рекомендація CM / Rec (2009) 6 Комітету міністрів держав-членів Проблема старіння та інвалідності в ХХІ столітті: стійкі рамки для забезпечення більш високої якості в інклюзивному суспільстві, враховує важливі контекстуальні міркування, пов'язані з розширенням прав літніх людей (інвалідів) і осіб похилого віку з обмеженими можливостями (перша група відноситься до людей, які старіють, відчувуючи інвалідність протягом більшої частини свого життя, іноді від народження, для другої групи інвалідність вперше відчувається у відносно літньому віці) та поліпшенням послуг, призначених для цих двох окремих, але взаємопов'язаних груп

людей. Містить рекомендації державам-членам Ради Європи з належним урахуванням їхніх власних національних, регіональних або місцевих структур і відповідних обов'язків сприяти створенню стійких рамок для забезпечення вищої якості життя в інклюзивному суспільстві для літніх людей (інвалідів) і осіб похилого віку з обмеженими можливостями й акцентує увагу на ухваленні таких заходів: сприяння автономії та самостійного й активного життя; підвищення якості послуг, що надаються означеним особам; розширення рівного доступу до послуг, зокрема соціальні послуги та юридичний захист; захист означених осіб від насильства і жорстокого поводження тощо [52].

Рекомендація CM / Rec (2011) 5 Комітету міністрів державам-членам про запобігання ризиків вразливості літніх мігрантів і поліпшення їхнього добробуту акцентує увагу на розвитку міжнародного співробітництва і діалогу між приймаючими країнами і країнами походження з тим, щоб гарантувати правовий статус літніх мігрантів, полегшувати їх мобільність між країнами і забезпечувати їх захист відповідно до правових режимів, соціальне забезпечення і доступ до соціальних послуг та охорони здоров'я (ст. 3) [53].

Рекомендація CM / Rec (2014) 2 Комітету міністрів державам-членам щодо сприяння захисту прав людей похилого віку покладає зобов'язання на держави-члени щодо отримання літніми людьми відповідних ресурсів задля забезпечення достатнього життєвого рівня (ст. 21) та заохочення багатопланового підходу до охорони здоров'я і соціальної допомоги літніх людей (ст. 31) [54].

У резолюції 2168 (2017) «Права людини похилого віку та їх комплексний догляд» Парламентська Асамблея Ради Європи закликала держави-члени вжити таких заходів з метою боротьби з віком, покращення догляду за літніми людьми та запобігання їх соціальному відторгненню: забезпечити мінімальний прожитковий мінімум та належне житло для літніх людей, щоб забезпечити їм гідне життя; заборонити вікову дискримінацію

законодавством під час надання товарів і послуг; надавати підтримку для продовження роботи і навчання тих, хто цього бажає; сприяти позитивному ставленню до старіння шляхом проведення інформаційно-просвітницьких кампаній, спрямованих на медіа, постачальників послуг та широку громадськість; забезпечити доступність медичної допомоги і довготривалого догляду за особами похилого віку; інтегрувати послуги охорони здоров'я та соціального обслуговування літніх людей; забезпечити належну підготовку медичних працівників з питань геріатрії і створити геріатричні центри на всій території, де це можливо тощо (п. 5) [55].

У межах Європейського Союзу правовою основою захисту прав літніх людей став Амстердамський договір 1997 р., який наділив ЄС компетенцією боротьби з дискримінацією за ознакою статі, раси чи етнічного походження, релігії чи переконань, віку чи сексуальної орієнтації [56].

З 2000 року європейське законодавство захищає всіх, хто живе в ЄС, від дискримінації на роботі за ознакою віку завдяки Рамковій директиві 2000/78/ЕС [57].

У 2008 році Європейська комісія запропонувала новий проєкт Директиви для захисту всіх, хто живе в ЄС, від дискримінації за ознакою віку, інвалідності, сексуальної орієнтації та релігії або переконань за межами робочого місця (тобто у доступі до товарів та послуг) [58].

2007 рік ознаменовано розробкою Плану дій ЄС щодо інформаційно-комунікаційних технологій і старіння [59], в якому означено питання старіння в інформаційному суспільстві з точки зору соціальної необхідності та економічних можливостей, зокрема у сферах, що є вкрай важливими для літніх людей, а саме: соціальної політики і політики зайнятості; політики ЄС щодо послуг охорони здоров'я; ключових особливостей надання продуктів і послуг тощо.

У 2009 році Лісабонський договір надав обов'язкову силу Хартії основних прав, яка присвятила статтю (стаття 25) правам осіб похилого віку і встановила цілу низку громадянських, політичних, економічних і соціальних

прав, які стосуються літніх людей, такі як право на недискримінацію, соціальне забезпечення, здоров'я та освіти [60]. Крім того, Договір про функціонування ЄС закріпив норму щодо прийняття законодавчих заходів на рівні ЄС задля боротьби з дискримінацією, зокрема й за ознакою віку (ст. 19 (1)), яка здійснюється за відповідною процедурою [61].

Суттєве значення мають акти ЄС, що охоплюють питання зайнятості, соціальні питання та інтеграцію, важливі для забезпечення існування робітників, у тому числі й осіб похилого віку. Зокрема, резолюція про Білу книгу європейської соціальної політики – шлях уперед для Союзу наголошує, що для боротьби з тривалим безробіттям необхідні комплексні заходи з боку організацій служби зайнятості в частині індивідуальної мотивації, навчання, перепідготовки, стажувань та служби зайнятості [62].

Європейський закон про доступність (грудень 2015 р.) [63] закликає сприяти покращенню належного функціонування внутрішнього ринку, а також усуненню та запобіганню бар'єрів для вільного переміщення доступних продуктів і послуг Він спрямований на гармонізацію вимог доступності для певних продуктів та послуг, щоб внутрішній ринок ЄС працював безперебійно, шляхом усунення і запобігання будь-яким бар'єрам для вільного пересування, які можуть існувати через розбіжності в національному законодавстві. Він спрямований на те, щоб принести користь підприємствам, людям з обмеженими можливостями і особам похилого віку. Застосування вимог доступності пояснить існуюче зобов'язання щодо доступності в законодавстві ЄС, особливо щодо державних закупівель та структурних фондів.

Закон застосовуватиметься з 28 червня 2025 року і розповсюджуватиметься на такі продукти: комп'ютери та операційні системи; платіжні термінали та деякі термінали самообслуговування, такі як банкомати, автомати з продажу квитків і реєстрації, інтерактивні інформаційні термінали самообслуговування; смартфони та інше обладнання для доступу до телекомунікаційних послуг; телевізійне обладнання із

послугами цифрового телебачення; електронні читалки. Та щодо таких послуг як: послуги телефонії; послуги доступу до аудіовізуальних медіа-сервісів; окремі елементи послуг повітряного, автобусного, залізничного та водного транспорту, такі як веб-сайти, мобільні послуги, електронні квитки, інформація; споживчий банкінг; електронні книги; електронна комерція; відповідь на екстрені виклики на єдиний європейський номер «112».

Конкретні вимоги доступності застосовуються до всіх продуктів і послуг, які підпадають під дію законодавства, за умови, що вони не змінюють їх основний характер і не лягають невідповідним тягарем на операторів.

У 2015 році було опубліковано Доповідь, в якій зазначалося, що коефіцієнт залежності людей, яким виповнилося 65 років до економічно активної вікової групи (15-64 роки) наразі становить 27,8% і буде постійно збільшуватися аж до 50,1% в 2060 році, тобто зросте наполовину. Таким чином, співвідношення літніх людей до економічно активної частини з пропорції 1:4 зросте до 2:4. Це створює загрозу для економіки, тож Європейський Союз повинен докладати активних зусиль для того, щоб існуюча загроза не перетворилася у серйозну перепону для економіки. Частина з них вже була докладена: Європейською Комісією ще в 2006 році визначено курс на стимулювання народження, підвищення рівня зайнятості та трудового довголіття, підвищення результативності праці і динаміки економічного розвитку, інтеграцію робітників-мігрантів [64].

Крім цих заходів, було визначено курс на активне старіння, тобто тоді, коли особи старіють, зберігаючи хороше здоров'я, залишаючись повноцінними членами суспільства, отримуючи задоволення від роботи та громадської діяльності, продовжуючи бути незалежними в повсякденному житті та проявляючи себе активними громадянами.

Це досить важливий крок, спрямований на зміну ставлення до старших людей – не як немічних, а як повноправних та корисних членів суспільства. Дана стратегія дозволяє, шляхом сприяння зайнятості та соціального

залучення старших людей, частково зняти болючі економічні питання, знизити рівень бідності; через їх турботу про власне здоров'я зняти навантаження на систему охорони здоров'я. Тобто досягається подвійна перевага: як для держави, так і для самих похилих людей, що отримують більше можливостей до покращення власного життя. Втім, ця стратегія передбачає високий рівень самосвідомості самих старших людей, що турбуватимуться про себе.

У Звіті про старіння «Базові припущення та методології прогнозування» за 2021 рік викладено макроекономічні припущення та методології, які будуть використовуватися для прогнозування витрат, пов'язаних із віком, для всіх держав-членів ЄС. У ньому зазначено, що довгострокові прогнози показують, де (в яких країнах), коли (2019-2070) і якою мірою рівень старіння прискориться, оскільки покоління бебі-буму виходить на пенсію, а середня тривалість життя в ЄС продовжує збільшуватися. Таким чином, вони допомагають підкреслити поточні та майбутні виклики політики, з якими стикаються уряди внаслідок демографічних тенденцій. Звіт містить дуже багатий набір порівнянної інформації, включаючи альтернативні припущення (сценарії чутливості), на рівні країни. Порівнянні і надійні базові припущення є вирішальними, оскільки прогнози охоплюють тривалий проміжок часу (до 2070 року).

Прогнози Звіту про старіння ґрунтуються на низці політичних дебатів і процесів на рівні ЄС. Зокрема, вони використовуються при координації економічної політики (Європейський семестр, багатосторонні бюджетний нагляд та оцінка стійкості державних фінансів) для визначення відповідних проблем політики та варіантів). Крім того, прогнози допомагають аналізувати вплив старіння населення, зокрема на ринок праці та потенційне економічне зростання.

Довгострокові прогнози беруть за відправну точку прогнози населення Євростату на 2019-2070 роки. Крім того, на основі пропозицій DG ECFIN та Робочої групи Комітету з економічної політики (EPC-AWG), Комітет з

економічної політики узгодив загальні припущення та методології для всіх держав-членів для прогнозування набору екзогенних макроекономічних змінних, що охоплюють робочу силу (участь, зайнятість та безробіття), продуктивність праці та процентні ставки. Комбінований набір прогнозів дає змогу розрахувати показники ВВП для всіх держав-членів до 2070 року [65].

Питання захисту прав літніх людей є центром уваги й Європейської економічної комісії ООН (далі – ЄЕК ООН). Зокрема, в межах, проведених міністерських конференцій ЄЕК ООН прийнято низку актів у цій сфері. Так, на Третій конференції міністрів ЄЕК ООН з проблем старіння (Відень, 2012 р.) була схвалена Віденська декларація «Створення суспільства для всіх вікових груп: сприяння якості життя та активного старіння» [66]. Чотири основні цілі декларації брали до уваги всі 10 зобов'язань регіональної стратегії ЄЕК і були зосереджені на проблемах та можливостях політики у галузі активного старіння у період на 2012 – 2017 рр.

Головною метою було оголошено «заохочення довгого трудового життя і підтримка працездатності», також були запропоновані заходи для її здійснення: забезпечення більш високого рівня зайнятості осіб похилого віку за рахунок відповідних ініціатив, що стосуються оподаткування і систем соціального забезпечення; створення найсприятливіших умов праці для літніх людей, зокрема з використанням гнучких графіків робочого часу; впровадження програм професійної підготовки та перепідготовки з урахуванням віку; розробка науково обґрунтованих стратегій на ринку праці, що базуються на визнанні того, що стратегії працевлаштування молоді і літніх людей доповнюють один одного; заохочення позитивного ставлення до працівників похилого віку та боротьба з дискримінацією за віковою ознакою на ринку праці; підвищення гнучкості процесу виходу на пенсію і створення стимулів для збільшення тривалості трудової діяльності відповідно до потреб і бажань людини; проведення реформ пенсійної системи з метою її адаптації до демографічних змін, у тому числі до збільшення тривалості життя.

У вересні 2017 року в Лісабоні відбулася Четверта конференція міністрів ЄЕК ООН з проблем старіння, результатом якої стало прийняття Лісабонської декларації «Стале суспільство для всіх вікових груп: реалізуючи потенціал довголіття». У положеннях Декларації відзначається тенденція до збільшення тривалості життя чоловіків і жінок у державах-членах ЄС та наголошується на необхідності дотримання гендерної рівності і солідарності поколінь в умовах економічної стагнації, збільшення соціального навантаження, зростаючої міграції та технологічних перетворень [67].

У 2021 році також було розроблено Керівні принципи пріоритизації проблем старіння для підтримки держав-членів у здійсненні Мадридського плану дій і Регіональній стратегії здійснення 2002 р. Вони базуються на методології «дорожніх карт» ЄЕК ООН з пріоритизації старіння та досвіду, накопиченого за останні 20 років здійснення Мадридського плану. Під «пріоритизацією проблем старіння» Керівні принципи розуміють стратегію, процес і багатопланову спробу інтеграції проблем старіння в усі сфери політики та на всіх її рівнях. Кінцевою метою є досягнення більш справедливого розвитку в суспільстві, що принесе користь усім соціальним і віковим групам. Метою Керівних принципів є підтримка урядів у розбудові стратегічної основи для врахування проблем старіння задля сприяння систематичному розгляду та інтеграції як індивідуальних аспектів, так і аспектів старіння населення загалом у більш широку національну політику. Керівні принципи визнають, що кожна держава-член унікальна і підкреслюють важливість відповідальності країни за процес пріоритизації. Вони не надають універсального рішення, а пропонують обмінюватися підходами, які можна адаптувати до контексту кожної конкретної країни, структури уряду, рівнів децентралізації, а також традицій і культури. Керівні принципи заохочують держави узгодити свою політику з відповідними міжнародними рамками та ініціативами, Порядком денним у сфері сталого розвитку до 2030 року та Десятиліттям здорового старіння ООН (2021-2030)

тощо. Керівні принципи, в першу чергу, призначені як інструмент для державних службовців, відповідальних за розробку, координацію та моніторинг політики, пов'язаної зі старінням, які прагнуть розробити або адаптувати зусилля з пріоритизації у своїй державі [68, с. 2].

У Керівних принципах викладено п'ять етапів, які підтримують держави у створенні Стратегічних рамок для пріоритизації проблем старіння. Перший етап (початок роботи) окреслює низку підготовчих заходів, включаючи обґрунтування необхідності пріоритизації, забезпечення політичних зобов'язань, проведення аналізу та створення команди для розробки Стратегічних рамок. Результатом цього етапу є пропозиція та робочий план для її розробки з детальним описом обґрунтування, цілей, завдань, бюджету і часових меж тощо. Другий етап (аналіз) передбачає проведення аналізу ситуації та всебічного аналізу політичного контексту й існуючих механізмів інтеграції для виявлення прогалин. Цілі аналізу полягають в отриманні повного огляду прогалин у процесі та практиці пріоритизації політики, пов'язаної зі старінням. Третій етап (бачення та напрямки) зосереджується на визначенні стратегічних напрямків, цілей і очікуваних результатів на підставі отриманих даних і виявлених прогалин. Четвертий (визначення заходів) етап направлений на визначення конкретних коротко-, середньо- та довгострокових заходів. Запропоновані заходи включають створення координаційного механізму для впровадження рамок і створення відповідного плану з детальним описом діяльності, очікуваних результатів, часових меж, завдань, сформульованих на Етапі 3. На п'ятому етапі (моніторинг та оцінка) пропонується передбачити як безперервну оцінку прогресу щодо визначених заходів, очікуваних результатів (моніторинг), так і періодичну перевірку результативності, ефективності та впливу заходів у світлі визначених цілей і завдань (оцінка). Механізм моніторингу та оцінки має забезпечувати врахування отриманих уроків у безперервному коригуванні та вдосконаленні зусиль з пріоритизації [68, с. 2-3].

Міністерська конференція ЄЕК ООН з проблем старіння у 2022 році, що відбулася в Римі, Італія, з 16 по 17 червня 2022 року, завершила четвертий цикл огляду та оцінки (2017–2022 рр.) та ознаменувала 20-ту річницю прийняття Мадридського міжнародного плану з проблем старіння та регіональної стратегії реалізації (ММПДПС/РСП) [69]. У межах широкої теми «Об'єднання зусиль в ім'я солідарності та рівних можливостей протягом усього життя» групи експертів та круглі столи на рівні міністрів зосередили увагу на таких питаннях: 1) Сприяння активному та здоровому старінню протягом усього життя; 2) Забезпечення доступу до довгострокового догляду та підтримки для осіб, які здійснюють догляд, і сімей; 3) Актуалізація питань старіння для розвитку суспільства для людей різного віку.

Міністерська конференція з проблем старіння була організована ЄЕК ООН у співпраці з Постійною робочою групою ЄЕК ООН з проблем старіння та урядом Італії. Міністерській конференції 15 червня 2022 року передував спільний Форум громадянського суспільства та наукових досліджень.

Результатом конференції стало ухвалення Римської міністерської декларації «Стійкий світ для будь-якого віку – об'єднаємо зусилля в ім'я солідарності і забезпечення рівних можливостей протягом усього життя» 2022 р., яка визначила політичний порядок денний для реалізації ММПДПС/РСП у період з 2022 по 2027 рр. [70]. Документом підсумовано досягнуті результати та окреслено проблеми, які підлягають вирішенню, в тому числі: здійснення подальшого розвитку стійких, доступних та адекватних систем соціального захисту, що охоплюють соціальне забезпечення, охорону здоров'я та інклюзивні, якісні соціальні послуги, зокрема послуги з довгострокового догляду, які допомагають пом'якшити кумулятивну нерівність і запобігти бідності та відчуженню у літньому віці; зосередження уваги на зміцненні здоров'я, включаючи підвищення поінформованості про спорт, фізичну активність, здорове харчування та інші профілактичні заходи з охорони здоров'я протягом усього життя та забезпечення доступу до них; розширення участі літніх людей та їх

представників у розробці законів і політики на всіх рівнях, щоб краще відобразити їхні права та різноманітні потреби й інтереси; створення довкілля, включаючи фізичне, соціальне, технологічне та цифрове, більш дружнього до віку і доступного для всіх, а також збільшення доступності адаптованого житла та допоміжних пристроїв; визнання взаємоперетинання між інвалідністю та старінням у різних галузях повсякденного життя та усунення перешкод, з якими стикаються особи похилого віку з інвалідністю, в тому числі шляхом просування універсального дизайну й адаптації як передумови для створення середовища, дружнього до віку; створення гнучких умов для більш тривалого і здорового трудового життя, забезпечення інклюзивних ринків праці та гідної роботи для всіх вікових груп, запобігання гендерній нерівності, бідності у літньому віці та соціальній ізоляції і реагування на них; ліквідація гендерної нерівності; здійснення боротьби з ейджизмом та збереженням стереотипів, забобонів і дискримінації за ознакою віку у всіх сферах життя суспільства; прийняття політики, що зміцнює міжпоколінську та внутрішньопоколінську співпрацю і солідарність з урахуванням потреб як нинішнього, так і майбутніх поколінь тощо.

В якості політичних цілей, які мають бути досягнені до 2027 року, Римська декларація передбачає: I – Сприяння активному і здоровому старінню протягом усього життя; II – Забезпечення доступу до довгострокового догляду та підтримки для осіб, які здійснюють догляд, і сімей; III – Актуалізація питань старіння для розвитку суспільства для всіх вікових груп.

Проблема старіння населення є нагальною і для Американського регіону, так, за прогнозами Панамериканської організації охорони здоров'я сьогодні в Американському регіоні людина віком 60 років може розраховувати прожити ще 21 рік; 81% людей, які народилися в Америці, доживуть до 60 років, а 42% доживуть до 80 років [71].

На міжамериканському рівні також розроблено організаційно-правовий механізм щодо дотримання прав осіб похилого віку і продовжується робота

щодо удосконалення існуючих актів з урахуванням сучасних викликів сьогодення.

Перш за все слід вказати, що Додатковий протокол до Американської конвенції з прав людини 1988 р. (чинний з 1999 р.) містить норму щодо захисту людей похилого віку. Відповідно до його положень, кожен має право на особливий захист у старості. З цією метою держави-учасниці погоджуються поступово здійснити необхідні кроки, щоб зробити це право реальністю та, зокрема: а) надавати відповідні послуги, а також харчову і спеціалізовану медичну допомогу для осіб похилого віку, які не мають їх і не здатні забезпечити їх собі; б) впроваджувати робочі програми, спеціально розроблені, щоб дати літнім людям можливість займатися виробничою діяльністю, відповідною їхнім здібностям та відповідно до покликань чи бажань; с) сприяти створенню соціальних організацій, спрямованих на підвищення якості життя людей похилого віку (ст. 17) [72]. Важливим також є положення Додаткового протоколу щодо захисту прав осіб з обмеженими можливостями. Так, відповідно до Додаткового протоколу до Американської конвенції з прав людини 1988 р. (чинний з 1999 р.) кожен, хто постраждав від зменшення його фізичних чи розумових здібностей, має право на особливу увагу, спрямовану на те, щоб допомогти йому досягти максимально можливого розвитку його особистості. Держави-учасниці погоджуються прийняти такі заходи, які можуть бути необхідними для цієї мети та, зокрема: здійснювати програми, спеціально спрямовані на забезпечення осіб з інвалідністю ресурсами та навколишнім середовищем, необхідними для досягнення цієї мети, в тому числі робочі програми, які відповідають їх можливостям та, відповідно до них, можуть бути вільно прийняті ними або їх законними представниками; забезпечити спеціальне навчання сім'ям осіб з інвалідністю з тим, щоб допомогти їм вирішити проблеми співіснування та перетворити їх на активних агентів у фізичному, психічному та емоційному розвитку осіб з інвалідністю; включити розгляд вирішення конкретних вимог, що впливають із потреб цієї групи як пріоритетний компонент їх

планів міського розвитку; заохочувати створення соціальних груп, у яких особам з інвалідністю може бути надана відповідна допомога задля ресоціалізації (ст.18) [72].

У 1999 році держави-члени Організації Американських Держав (далі – ОАД) прийняли Міжамериканську конвенцію про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо осіб з інвалідністю, цілями якої є запобігання та ліквідація всіх форм дискримінації проти осіб з інвалідністю та сприяння їхній повній інтеграції у суспільство[73].

Так у 2003 році країни Латинської Америки та Карибського басейну прийняли Регіональну стратегію здійснення в Латинській Америці та Карибському басейні Мадридського міжнародного плану дій з питань старіння, в якій визначили загальну мету – захист прав людини осіб похилого віку і створення умов економічної безпеки, соціальної участі та освіти, які сприяють задоволенню основних потреб літніх людей та їх повному включенню в суспільство та розвиток. Задля досягнення означеної мети було встановлено конкретні цілі разом із відповідними рекомендаціями щодо необхідних дій [74].

У положеннях Бразильської декларації 2007 р., що була прийнята на Другій регіональній міжурядовій конференції з питань старіння в Латинській Америці та Карибському басейні, було підтверджено зобов'язання докладати всіх зусиль для просування та захисту прав і основоположних свобод усіх осіб похилого віку, працювати над викоріненням усіх форм дискримінації та насильства і створювати мережі для захисту літніх людей з метою ефективного здійснення їхніх прав (п. 1). Крім того було підкреслено важливість ретельного та всебічного вивчення впливу міграції на динаміку старіння суспільства, запропоновано вжити профілактичних заходів для покращення доступу осіб похилого віку з обмеженими можливостями до послуг з лікування, догляду, реабілітації та підтримки; наголошено на необхідності включення питання старіння до основного напрямку роботи і

розгляду його як пріоритету у всіх сферах державної політики та програм тощо [75].

У 2009 році у відповідь на міжнародні і регіональні вимоги було представлено Стратегію та План дій щодо здоров'я літніх людей, які встановлювали пріоритети на період 2009-2018 рр. Означені документи були спрямовані на розширення можливостей регіону сприяти здоровому довголіттю та благополуччю населення. Стратегія ґрунтувалася на преамбулі до Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я, яка зазначає: «Найвищий досяжний рівень здоров'я є одним із фундаментальних прав кожної людини незалежно від раси, релігії, політичних переконань, економічного чи соціального становища». План дій складався з чотирьох стратегічних сфер, розбитих на цілі, поділені на регіональні та національні, зокрема: здоров'я осіб похилого віку в державній політиці та її адаптація до міжнародних документів; адаптація систем охорони здоров'я до проблем, пов'язаних зі старінням населення та потребами літніх людей у здоров'ї; підготовка людських ресурсів, необхідних для задоволення потреб осіб похилого віку у сфері охорони здоров'я; посилення потенціалу для генерування необхідної інформації з метою виконання та оцінки діяльності щодо покращення здоров'я людей старшого населення [76, с. 1-8].

На Третій регіональній міжурядовій конференції з питань старіння в Латинській Америці та Карибському басейні у травні 2012 року була прийнята Хартія Сан-Хосе про права осіб похилого віку в Латинській Америці та Карибському басейні, яка також підтвердила пріоритети щодо дотримання прав літніх людей [77].

У червні 2015 року Генеральна Асамблея ОАД прийняла Міжамериканську конвенцію про захист прав людини осіб похилого віку з метою заохочення, захисту і забезпечення визнання та повної реалізації і здійснення на рівних засадах усіх прав людини та основних свобод літніх людей задля сприяння їх повному включенню, інтеграції та участі в суспільстві [78]. Конвенція стала першим регіональним документом, який

конкретно захищає права осіб похилого віку (набула чинності з 11 січня 2017 р.).

Конвенцією було визначено зобов'язання держав щодо захисту, проголошених у ній прав і основних свобод осіб похилого віку, без будь-якої дискримінації. До таких зобов'язань було включено: вжиття заходів для запобігання, покарання та викорінення практики, яка суперечить Конвенції, наприклад ізоляція, залишення, тривале фізичне обмеження, вигнання з громади, позбавлення їжі, медичне лікування, яке є, серед іншого, неадекватним або непропорційним чи жорстоким, нелюдським або таким, що принижує гідність, поводженням чи покаранням; вжиття позитивних заходів і внесення розумних коректив, необхідних для реалізації прав, гарантованих Конвенцією, і утримання від прийняття будь-яких законодавчих заходів, несумісних з нею; прийняття та зміцнення законодавчих, адміністративних, судових, бюджетних та інших заходів у цій сфері; сприяння державним інституціям, які спеціалізуються на захисті та просуванні прав осіб похилого віку та їх інтегральному розвитку; заохочення участі громадянського суспільства та інших соціальних суб'єктів, особливо літніх людей, у розробці, реалізації та нагляді за державною політикою і законами для виконання Конвенції; сприяння збору належної інформації, включаючи статистичні і дослідницькі дані, задля розробки та забезпечення дотримання політики щодо виконання Конвенції тощо (ст. 4). Конвенцією також закріплено низку прав і свобод осіб похилого віку, як-от: рівність і відсутність дискримінації за віком; право на життя та гідність у старості; право на незалежність і автономію; право на участь й інтеграцію в суспільство; право на безпеку і життя без будь-якого насильства; право не піддаватися тортурам, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню; право надавати вільну й інформовану згоду з питань здоров'я; право на свободу вираження поглядів, доступ до інформації; право на приватне життя; право на соціальне забезпечення та працю; право на здоров'я тощо.

Іbero-американська програма міжнародного співробітництва щодо становища літніх людей у регіоні (далі – Іbero-американська програма) є міжурядовою програмою співробітництва, що була затверджена ХХІ Іbero-американським самітом глав держав та урядів у 2011 році. На сьогоднішній день у програмі беруть участь вісім країн – Аргентина, Бразилія, Чилі, Еквадор, Іспанія, Мексика, Парагвай та Уругвай. Ця програма спрямована на поглиблення знань про становище осіб похилого віку в Іbero-Америці, аналіз державної політики, спрямованої на цю групу в регіоні, та сприяння обміну досвідом і передовою практикою між країнами з кінцевою метою покращення якості життя літніх людей [79].

Іbero-американська програма направлена на осіб похилого віку в регіоні, а також органів і осіб, відповідальних за прийняття рішень у сферах державного управління держав та їхніх урядів з метою просування і зміцнення державної політики, необхідної для кращого захисту прав та розвитку осіб похилого віку в регіоні.

В Іbero-американській програмі було сформульовано низку цілей, напрямків діяльності, необхідних для їхньої реалізації дій та визначено очікувані результати. Зокрема, серед цілей було визначено такі: 1. Поглибити знання про різні ситуації осіб похилого віку в регіоні; проводити своєчасний і постійний моніторинг таких ситуацій, принаймні, за такими параметрами: демографія; соціальний захист при виході на пенсію та пенсії; соціальний захист у сфері охорони здоров'я; умови проживання, соціальні послуги та інші права. 2. Поширювати отримані знання та підвищувати обізнаність серед урядів, установ та суспільства в цілому; 3. Слугувати платформою для обміну досвідом і передовою практикою, аналізу та дебатів; 4. Сприяти міжрегіональному співробітництву в політиці та діях, спрямованих на осіб похилого віку; 5. Забезпечити навчання та спеціальні знання для суб'єктів, установ та осіб, надаючи корисні матеріали урядам і установам для реалізації національних програм та ініціатив; 6. Сприяти правовому захисту літніх людей. З метою досягнення поставлених цілей було визначено відповідні

кроки, як-от: створення постійної обсерваторії для осіб похилого віку, яка надає інформацію щодо держав і світу в цілому за визначеними сферами; подання періодичних звітів про ситуацію на Іbero-американських зустрічах вищого рівня; періодичне видання інформаційного бюлетеня з основними новинами, досягненнями або подіями у цій сфері; сприяння міжрегіональному співробітництву в політиці та діях, спрямованих на осіб похилого віку; організація візитів, обмінів та технічної допомоги між країнами та установами; вдосконалення технічних та практичних знань, необхідних для реалізації дій і програм тощо [79, с. 5-8].

Суттєва увага приділяється питанню щодо заохочення прав літніх людей й у межах африканського регіону. Так, Африканська хартія прав людини і народів 1981 р. закріплює положення, відповідно до якого літнім людям та особам з інвалідністю гарантується право на спеціальні заходи захисту відповідно до їхніх фізичних або моральних потреб (ст. 18 (4)) [80].

У 1999 році, під час міжнародного року людей похилого віку, двадцять друга чергова сесія Комісії Організації Африканської Єдності (нині – Африканський Союз) з праці та соціальних справ розглядала питання, що стосуються осіб похилого віку. Комісія рекомендувала підписати Меморандум про взаєморозуміння між ОАЄ та HelpAge International, а також розпочати спільну роботу для захисту і просування прав літніх людей; популяризувати проблеми старіння та розробити заходи з метою задоволення потреб осіб похилого віку в Африці. У зв'язку з цим у 2000 році між ОАЄ та HelpAge International було підписано Меморандум про взаєморозуміння, й обидві організації розпочали спільну діяльність. У листопаді 2000 року ОАЄ та HelpAge International організували зустріч експертів для розробки проекту Рамкової політики та плану дій щодо старіння, який було прийнято у квітні 2002 року під час 25-ї чергової сесії Комісії ОАЄ з праці та соціальних справ та остаточно схвалено у липні 2002 року під час 38-ї сесії глав держав і урядів. Зазначені Рамкова політика та План дій були прийняті як керівництво для держав-членів Африканського Союзу (далі – АС) при розробці,

реалізації, моніторингу та оцінці ними відповідних комплексних національних політик і програм з метою задоволення індивідуальних та колективних потреб осіб похилого віку [81].

Прийнятий у 2003 році Протокол до Африканської хартії прав людини і народів щодо прав жінок в Африці також містить положення, які стосуються прав літніх людей. Зокрема стаття 22 присвячена питанню особливого захисту жінок похилого віку, нею закріплено зобов'язання держав-учасниць забезпечувати захист літніх жінок і вживати конкретні заходи відповідно до їхніх фізичних, економічних і соціальних потреб, а також щодо їхнього доступу до роботи та професійної підготовки; забезпечити право літніх жінок на свободу від насильства, включаючи сексуальне зловживання, дискримінацію за віком і право на гідне поводження [82].

2003 рік ознаменовано прийняттям Конференцією міністрів АС з прав людини в Африці, Кігальської декларації. У вказаній Декларації Конференція міністрів, підтверджуючи, що повага до прав людини є необхідною для підтримки національного, регіонального і міжнародного миру та безпеки, і є фундаментальною основою сталого розвитку, закликала держави-члени розробити Протокол про захист прав людей з інвалідністю та осіб похилого віку (п. 20) [83].

Під час чергової 41-ї сесії, що відбувалася у 2007 році Африканська комісія з прав людини та народів, наголошуючи на тому, що держави-члени АС взяли на себе зобов'язання забезпечити, серед іншого, інтеграцію потреб і прав літніх людей до всіх існуючих і новостворених стратегій у всіх секторах та прийняти відповідні правові положення, звернулася до Комісії АС з проханням скликати Комітет експертів у складі членів Африканської комісії з прав людини та народів, незалежних експертів (з держав-членів АС) та організацій громадянського суспільства з метою розробки протоколу до Африканської хартії про права літніх людей в Африці з урахуванням усіх рекомендацій, що містяться у Політичних рамках 2002 року; надати Комітету всі необхідні ресурси для роботи над проєктом та призначити

Координаційний центр з питань прав осіб похилого віку в Африці для подальших заходів щодо виконання резолюції [84].

У 2016 році було прийнято Протокол до Африканської хартії прав людини та народів про права літніх людей в Африці. Означеним Протоколом було врегульовано низку питань щодо становища осіб похилого віку, зокрема недопущення дискримінації літніх людей, право на доступ до правосуддя і рівний захист перед законом, право приймати рішення, право на соціальний захист, забезпечення захисту від жорстокого поводження та шкідливих практик, захист вразливих категорій літніх людей (жінок, осіб з інвалідністю, осіб, які опинилися в ситуаціях конфліктів тощо), доступ до медичних послуг доступність тощо та зобов'язання держав у цій сфері [85].

Висновки до розділу 1

1. З моменту виникнення на порядку денному міжнародної спільноти проблематики глобального старіння і до теперішнього часу під егідою ООН було проведено низку заходів, які сприяють міжнародній координації та гармонізації соціальної політики у розрізі висвітлення проблем старіння. У межах ООН прийнято міжнародно-правові акти, що стосуються захисту прав людини, в тому числі благополуччя осіб похилого віку на основі рівності та участі, розроблено систему індикаторів і показників, що дозволяють здійснювати моніторинг та оцінку якості і результатів втілення в життя принципів та рекомендацій ООН у цій важливій галузі.

2. Зусилля міжнародних організацій щодо соціальної політики стосовно літніх людей виявились виключно плідними і стали прикладом для проведення відповідних заходів на національному та місцевому рівнях. За останні два десятиліття ООН було запропоновано декілька концепцій соціального захисту осіб старшого віку як невід'ємної частини прав людини, заперечення дискримінації стосовно будь-якої особи чи громадян, групи осіб, зокрема на основі біологічних факторів. Напрями і зміст відповідних

державних заходів з питань старіння населення визначатиме Мадридський міжнародний план дій.

3. Загалом міжнародне співробітництво підвищило рівень наукових досліджень і практичних розробок з питань старіння населення, сприяло обміну досвідом між спеціалістами у цій сфері з різних країн, забезпечило впровадження сучасних методів оцінки соціально-економічних наслідків старіння населення, моніторингу становища літніх людей. У той же час, необхідним є прийняття уніфікованого міжнародно-правового документа, спеціально присвяченого захисту прав літніх людей, оскільки, незважаючи на наявність значної кількості міжнародно-правових актів з прав людини, практично відсутнє ґрунтовне правове регулювання вказаної вразливої категорії осіб.

4. Слід констатувати, що не зважаючи на те, що особи похилого віку захищені МГП та міжнародним правом прав людини під час збройного конфлікту, на практиці їхні потреби та захист часто ігноруються сторонами конфлікту, що підтверджується численними випадками задокументованими медіа, правозахисними організаціями тощо. Літні люди є категорією населення найбільш вразливою в умовах збройного конфлікту через низку причин: обмежена мобільність, поганий стан здоров'я, небажання евакуюватися задля захисту майна сім'ї тощо. МГП надає особам похилого віку захист як членам цивільного населення, хоча окремі його норми безпосередньо стосуються літніх осіб. Разом з тим, задля належного дотримання прав літніх людей уряди, збройні сили та формування, місії з підтримки миру та відповідні міжнародні установи мають здійснювати ефективну діяльність з метою забезпечення їхнього захисту від жорстокого поводження під час конфлікту.

5. Базуючись на основоположних міжнародних універсальних нормах з прав людини, регіональні акти доповнюють і розвивають їх положення, враховуючи особливості регіону. Щодо актів, прийнятих у межах Ради Європи, слід констатувати, що і договірні і рекомендаційні норми

направлені на створення безпечних умов для існування літніх людей, сприяння створенню стійких рамок для забезпечення більш високої якості життя, враховуючи різний статус літніх людей (літні люди (інваліди), особи похилого віку з обмеженими можливостями, літні особи мігранти). Акти Європейського Союзу охоплюють питання зайнятості, соціальні питання та інтеграцію, які мають суттєве значення для забезпечення існування робітників, у тому числі й осіб похилого віку.

6. У межах американського й африканського континентів, вироблено низку міжнародно-правових актів, якими регламентовано положення щодо забезпечення прав осіб похилого віку у різних сферах суспільного життя (Протокол до Африканської хартії прав людини і народів про права літніх людей в Африці, Протокол до Африканської хартії прав людини і народів щодо прав жінок в Африці, Кігальська декларація, Хартія Сан-Хосе про права осіб похилого віку в Латинській Америці та Карибському басейні, Міжамериканська конвенція про захист прав людини осіб похилого віку, Стратегія і План дій щодо здоров'я літніх людей, Бразильська декларація тощо). Протокол до Африканської хартії прав людини і народів про права літніх людей в Африці та Міжамериканська конвенція про захист прав людини осіб похилого віку закріплюють низку прав літніх людей (право на автономію і прийняття рішень, право на здоров'я, право на життя, право на недискримінацію, право на соціальний захист, право на працю тощо) та відповідні зобов'язання держав щодо їх реалізації.

7. На нашу думку, прийняття регіонального акту в галузі захисту прав літніх людей обов'язкового характеру – Міжамериканської конвенції про захист прав людини осіб похилого віку, має стати свого роду каталізатором для системи ООН щодо розробки і прийняття міжнародного універсального договору, який містив би стандарти поведінки з літніми людьми.

8. Разом із тим, слід констатувати, що за останні десятиліття міжнародна спільнота розробила низку важливих концепцій та рекомендаційних документів, покликаних допомогти країнам світу мінімізувати негативні наслідки процесу старіння населення. На основі міжнародних рамкових стратегій формуються національні системи політики стосовно літніх людей. Виконання міжнародних зобов'язань щодо реалізації політики в умовах старіючого населення та використання міжнародного досвіду реалізації даної політики є тими основоположними векторами, за якими відбувається еволюція державної соціальної політики в країнах на сучасному етапі її розвитку. Проте аналіз відповідності регіонального законодавства міжнародним стандартам дає змогу зробити висновок про те, що процес імплементації міжнародних договорів та врахування глобальних стандартів з питань старіння на сьогодні не систематизований.

РОЗДІЛ 2

ОБ'ЄКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ

2.1. Міжнародний захист громадянських прав осіб похилого віку

Старіння населення є одним із найзначніших демографічних перетворень 21-го століття. У 2019 році у світі налічувалося 703 мільйони людей у віці 65 років і старше, що є еквівалентним приблизно 10 відсоткам населення світу. За загальними оцінками, до 2050 року кількість осіб похилого віку збільшиться вдвічі – до 1,5 мільярда, відповідно кожна шоста людина у світі буде у віці 65 років і старше. У міру того, як населення світу продовжує старіти, правозахисний аспект старіння стає проблемою, що стрімко набирає оберти. Особи похилого віку стикаються з низкою особливих проблем у здійсненні своїх прав людини, що вимагає термінового вирішення. Стереотипи, стигматизація і маргіналізація широко поширені та засновані на припущеннях про відсутність здібностей, слабкість та потребу захисту у міру старіння людей. Такі вікові відносини призводять до дискримінації, обмеження правоздатності, автономії і самостійного життя літніх людей, а також посилюють іншу існуючу нерівність [86].

У міжнародних актах з прав людини, що стосуються питання становища осіб похилого віку наголошується на тому, що права людини й основоположні свободи гарантуються кожному без будь-якого розрізнення. Разом з тим літні люди часто стикаються з різноманітними перешкодами у реалізації своїх прав людини, що обумовлено сформованими стереотипами, традиціями або сформованим світоглядом. Крім того, попри передбачуваність старіння населення, не всі країни готові до нього повною мірою. Значна кількість осіб похилого віку не мають доступу навіть до базових ресурсів, необхідних для повноцінного і гідного життя. Багато хто щодня стикається з численними бар'єрами, які не дозволяють їм повною мірою брати участь у житті суспільства [21].

Важливо зазначити, що особи похилого віку є однією з найбільш неоднорідних категорій вразливих груп населення і можуть стикатися з формами множинної дискримінації, що поглиблює проблему їхньої ізоляції в суспільстві. У деяких випадках літні люди можуть мати обмежені можливості, а в інших бути активними учасниками суспільного життя. Означене нерідко пов'язується з можливістю осіб похилого віку самостійно приймати будь-які рішення. Однак здатність літньої людини прийняти конкретне рішення повинна бути встановлена у зв'язку з характером рішення, його метою та станом здоров'я такої особи на момент його прийняття. Літнім людям може знадобитися допомога, щоб висловити свою волю, тому слід використовувати всі можливі способи спілкування, включаючи слова, зображення та знаки, перш ніж зробити висновок, що вони не можуть прийняти певне рішення самостійно [87, с. 200].

У зв'язку з цим, важливого значення набуває питання щодо забезпечення права осіб похилого віку на автономію. Існуючі шаблонні уявлення щодо літніх людей, несприятливі життєві умови через низькі пенсії та соціальні гарантії, суттєве погіршення стану здоров'я чинять суттєвий негативний вплив на автономію літніх людей. Крім того, особи похилого віку можуть потребувати додаткового захисту, який дуже часто є протилежним автономії. Відповідно збільшення допомоги особам похилого віку зумовлює зменшення їхньої автономії, що викликає потребу у збереженні їх збалансованості. Проте, з урахуванням окремих обставин, літні люди повинні мати право на автономію та брати участь у житті суспільства нарівні з іншими.

Як зазначено вище, літнім людям гарантуються такі ж права, що й кожній людині. Тим не менш, коли справа доходить до реалізації цих прав, вони стикаються з такими проблемами, як дискримінація, соціальна ізоляція, економічна маргіналізація тощо. Особи похилого віку більш уразливі до зловживань і насильства, зокрема й з боку своїх родичів. Крім того, численні шаблони щодо безпорадності, немічності і залежності літніх людей самі

собою вже є проблемою, тоді як багато осіб похилого віку спростовують їх [88]. У зв'язку з цим важливе значення для комфортного і гідного існування осіб похилого віку має забезпечення права на автономію.

Варто зазначити, що в міжнародному праві прав людини не вироблено чітких стандартів щодо автономії та незалежності осіб похилого віку. Право кожної людини на однакове визнання перед законом і право на сімейне та приватне життя, що закріплені у міжнародному праві є центральними для автономії і незалежності, однак тим не менш, чітких міжнародних стандартів щодо того, як ці права застосовуються у літньому віці немає. Окремі акти з прав людини визнають право на автономію та незалежність у літньому віці, проте також вони є відмінними і можуть не узгоджуватися між окремими регіонами [89, с. 8].

Окремі аспекти, що стосуються права на автономію були висвітлені в актах, прийнятих під егідою ООН та міжнародних регіональних організацій – Африканського Союзу, Організації Американських Держав, Ради Європи, Європейського Союзу тощо. Так, у Віденському міжнародному плані дій з проблем старіння 1982 р. було вказано на те, що для забезпечення добробуту і незалежності літніх людей шляхом самообслуговування, для розвитку охорони здоров'я, профілактики хвороб та непрацездатності потрібні нова орієнтація і навички у самих літніх та їхніх сімей, а також у працівників системи охорони здоров'я і соціального забезпечення місцевого рівня (п. 60). Урядам також було надано низку рекомендацій, зокрема: сприяти доступності ліків, слухових апаратів, зубних та інших протезів й окулярів для людей похилого віку, щоб вони могли продовжити свою діяльність і незалежність (рекомендація 18 (с)); забезпечити особам похилого віку відповідний мінімальний дохід і пільги, щоб задовольнити їхні основні потреби і гарантувати їм незалежність (рекомендація 36 (b)). Крім того, представники делегацій у своїх заявах під час загальних дебатів наголошували, що житло має надаватися відповідно до національної, місцевої економічної та культурної ситуації, щоб зберегти незалежність

людей похилого віку, яким у деяких країнах часто доводиться задовольнятися поганим житлом [90, с. 20, 63, 66, 71].

У Принципах ООН щодо осіб похилого віку 1991 р. було безпосередньо закріплено принцип незалежності, згідно з яким літні люди повинні мати доступ до відповідних вимог продовольства, води, житла, одягу та медичного обслуговування шляхом забезпечення їм доходу, підтримки з боку сім'ї, громади та самопомогі. Означений принцип також включає право мати можливості працювати або займатися іншими видами діяльності, що приносить дохід; брати участь у визначенні термінів і форм припинення трудової діяльності; брати участь у відповідних програмах освіти та професійної підготовки; жити в умовах, які є безпечними і можуть бути адаптовані з урахуванням особистих потреб та можливостей, що змінюються (п. 2-5) [12].

У Декларації з проблем старіння, прийнятій Генеральною Асамблеєю ООН у 1992 р., було наголошено на тому, що старіння населення світу ставить перед урядами, неурядовими організаціями та приватними групами безпрецедентне, але таке, що потребує негайного вирішення практичне і програмне завдання, яке полягає у забезпеченні належного задоволення потреб літніх людей та реалізації їхнього потенціалу як людських ресурсів [14].

У 2002 році було прийнято Мадридський міжнародний план дій із проблем старіння, в якому також було відображено низку положень, що стосуються необхідності забезпечення незалежності літніх людей. Зокрема задля пом'якшення проблеми маргіналізації осіб похилого віку в сільських районах, було наголошено на необхідності розробки та здійснення програм і надання послуг, що дозволяють літнім людям, у тому числі інвалідам похилого віку, зберігати свою незалежність (33. Мета 2 (а)); задля поліпшення планування житла та довкілля з метою сприяння незалежному проживанню шляхом врахування потреб осіб похилого віку, особливо інвалідів, рекомендувалося вжити заходів, щоб міські райони не мали

елементів, які перешкоджають мобільності та доступу і сприяти використанню технічних засобів та реабілітаційних служб для незалежного проживання (99. Мета 2 (а, b)) [17].

Право осіб похилого віку вести самостійне і незалежне життя також визнається у ст. 25 Хартії основних прав Європейського Союзу та ст. 23 Європейської соціальної хартії (переглянутої). Так зокрема, питання щодо важливості забезпечення автономії літніх людей було підтверджено Європейським комітетом із соціальних прав, який у своїй заяві про тлумачення ст. 23 зазначив, що має існувати національна правова база щодо допомоги у прийнятті рішень для осіб похилого віку, яка гарантує їх право приймати рішення самостійно, якщо не буде доведено, що вони не в змозі їх прийняти. Це означає, що літні люди не можуть вважатися нездатними приймати власні рішення тільки тому, що вони мають конкретне захворювання або інвалідність. Здатність приймати те чи інше рішення має встановлюватися залежно від характеру рішення, його мети та стану здоров'я літньої людини на момент його ухвалення. Літнім людям може знадобитися допомога для вираження своєї волі та переваг, тому слід використовувати всі можливі способи спілкування, включаючи слова, зображення та знаки, перш ніж зробити висновок про те, що вони не можуть ухвалити те чи інше рішення самостійно. У зв'язку з цим національна правова база має передбачати відповідні гарантії для запобігання довільному позбавленню людей похилого віку самостійного прийняття рішень, у тому числі в разі обмеженої спроможності приймати рішення [91, с. 270].

У Рекомендації CM/Rec (2014) 2 Комітету міністрів державам-членам щодо заохочення прав осіб похилого віку також містить положення, що стосується участі та автономії. Рекомендація підтверджує право літніх людей на повагу до притаманної їм гідності, повагу до їх приватного та сімейного життя, включаючи повагу до їхньої статевої близькості, право взаємодіяти з іншими та повною мірою брати участь у соціальній, культурній і освітній діяльності та право вести своє життя незалежно, самовизначено й автономно.

Це охоплює, серед іншого, прийняття самостійних рішень щодо всіх питань, які їх стосуються, у тому числі щодо їхнього майна, доходів, фінансів, місця проживання, здоров'я, лікування чи догляду, а також організації похорону (пп. 9-11). Крім того, державам рекомендується передбачити законодавство, яке дозволяє літнім людям регулювати свої справи у випадку, якщо вони не можуть висловити свої вказівки на пізнішому етапі та забезпечити, щоб усі заходи, які стосуються прийняття рішень і реалізації правоздатності таких осіб, включаючи можливі обмеження, які можуть знадобитися з метою захисту, передбачали відповідні, ефективні і пропорційні гарантії запобігання зловживанням (п. 14-15) [54].

Заслуговує на увагу положення Міжамериканської конвенції про захист прав людини осіб похилого віку 2015 р., якою прямо закріплено принцип гідності, незалежності, проактивності та автономії осіб похилого віку (ст. 3 (с)). Відповідно до ст. 7 (незалежність і автономія) держави-учасниці також визнають право людей похилого віку приймати рішення, визначати свої життєві плани, вести самостійне та незалежне життя відповідно до своїх традицій і переконань на рівних засадах, а також мати доступ до механізмів, що дозволяють їм реалізувати свої права. З цією метою держави приймають програми, політику або заходи для полегшення і заохочення повної реалізації цих прав людьми похилого віку, сприяючи їх самореалізації, зміцненню їхніх сімейних та соціальних зв'язків, а також емоційних стосунків. Зокрема держави повинні забезпечувати: повагу до автономії осіб похилого віку у прийнятті їхніх рішень та незалежності в діях; можливість літніх людей, нарівні з іншими, обирати місце проживання та де і з ким вони проживають; поступове надання доступу особам похилого віку до низки послуг щодо підтримки вдома, у закладах проживання та інших громадських послуг, включаючи особисту допомогу, необхідну для підтримки життя та включення в громаду і запобігання їх ізоляції чи сегрегації від громади тощо (ст. 7) [78].

Стаття 5 (право приймати рішення) Протоколу до Африканської Хартії прав людини і народів про права літніх людей в Африці 2016 р. також покладає на держави зобов'язання забезпечити відповідне законодавство, яке визнає права осіб похилого віку приймати рішення щодо їх власного добробуту без надмірного втручання з боку будь-якої фізичної чи юридичної особи; забезпечити, щоб у разі недієздатності літнім людям надавалася юридична та соціальна допомога для прийняття рішень, які відповідають їхнім найкращим інтересам і добробуту; та приймати законодавство і вживати інших заходів для захисту права людей похилого віку висловлювати свою думку та брати участь у суспільному і політичному житті (ст. 5) [85].

Слід зауважити, що аналізуючи міжнародно-правові акти, які стосуються прав осіб похилого віку, дуже часто поняття «автономія» співвідноситься з поняттям «незалежність», яка на самому базовому рівні означає повну автономію над власним життям [92].

Глобальний альянс за права літніх людей (далі – GAROP) у своєму документі «Наші голоси, наші права. Що кажуть літні люди про нормативні елементи права на автономію і незалежність» 2019 р. акцентував увагу на цьому питанні. Зокрема було зазначено, що терміни автономія та незалежність є взаємозалежними і часто використовуються як взаємозамінні. Автономія – це можливість вибору та прийняття рішень відповідно до своєї волі та уподобань, за необхідності з чиеюсь підтримкою. Незалежність – це можливість здійснювати повсякденну діяльність і брати участь у житті суспільства відповідно до своїх бажань та уподобань, за необхідності з чиеюсь підтримкою. Разом з тим особи похилого віку високо цінують різні аспекти своєї автономії та незалежності, такі як вибір, де і з ким жити, вибір послуг з догляду та підтримки тощо, що відіграють важливу роль для їхньої гідності, самооцінки, а також для поваги з боку інших [93, с. 4-5].

Крім того, варто зазначити, що питання стосовно автономії й незалежності літніх людей є предметом і наукових досліджень, в яких

аналізуються підходи щодо тлумачення права на автономію та наводяться авторські визначення.

Так, на думку T. Moilanen, M. Kangasniemi, O. Pärinäho та ін. автономія відноситься до права осіб похилого віку приймати рішення без стороннього впливу і пов'язана зі здатністю і можливістю літніх людей управляти собою [94, с. 2]. Lothian K. та Philp I. у своїй статті розглядають автономію в якості індивідуального контролю за прийняттям рішень та іншою діяльністю [95, с. 668].

V. Rodgers і S. Neville, здійснюючи дослідження щодо особистої автономії для людей похилого віку, які проживають в інтернатних установах, також приділили увагу питанню щодо розуміння визначення «автономія». Автори зазначили, що термін «автономія», який походить від грецьких слів «autos» – «само», і «nomos» – «правління» (буквально – «самоуправління»), на практиці стосується здійснення індивідуального вибору, свободи волі та прийняття відповідальності за власну поведінку та/або себе [96].

Схожа думка була висловлена J. Varelic, яким було зазначено, що особиста автономія – це, як мінімум, самоуправління, яке вільне як від контрольного втручання з боку інших, так і від обмежень, що перешкоджають осмисленому вибору. Автономна особа діє вільно відповідно до самостійно обраного плану, аналогічного тому, як незалежний уряд керує своїми територіями та встановлює свою політику. Людина зі зниженою автономією, навпаки, певною мірою контролюється іншими або нездатна обмірковувати чи діяти на основі своїх бажань і планів [97, с. 377].

Дещо інакша позиція була висловлена S. Davies, S. Laker, L. Ellis, які у своєму дослідженні зазначили, що хоча незалежність часто використовується як синонім автономії, доцільніше розглядати її як один із вимірів або факторів, що сприяє особистій автономії. Незалежність найчастіше асоціюється з рівнем фізичного функціонування людини та здатністю виконувати повсякденні дії без сторонньої допомоги і багато осіб похилого

віку ототожнюють свій власний рівень здоров'я чи благополуччя з рівнем своїх функціональних можливостей [98, с. 409].

Z. Morris, J. Madans та D. Mont розглядають автономію у вузькому та широкому значеннях. Вузькі визначення автономії, на думку авторів, зосереджуються виключно на просторі прийняття рішень, в тому числі на тому, чи має людина свободу приймати рішення та діяти на основі власної волі й уподобань, чи її рішення піддаються примусу. Вузьке поняття автономії також може бути зосереджене на індивідуальному прийнятті рішень або визнавати, що літні люди часто приймають рішення за підтримки інших, включаючи їх сім'ю, друзів та громади. У той час широке визначення автономії включає в себе цей простір для прийняття рішень, але розширюється до розгляду наборів вибору, доступних для осіб похилого віку [99, с. 5-6].

Таким чином, аналізуючи міжнародно-правові та доктринальні джерела, можемо зробити висновок, що право на автономію в узагальненому розумінні представляє собою право приймати самостійно рішення, управляти собою та нести відповідальність за власні рішення. Однак, на практиці реалізація цього права може стикатися з низкою перешкод. Так зокрема, HelpAge International в доповіді «Свобода вирішувати за себе. Що літні люди говорять про права на автономію та незалежність, довгостроковий догляд та паліативну допомогу» 2017 р. було приділено увагу проблемам щодо права літніх людей на автономію, незалежність, довгостроковий догляд та паліативну допомогу. Було проведено консультації з означених питань й у світлі отриманих відповідей надано рекомендації щодо змісту цих прав. Літні особи, які брали участь у консультаціях повідомляли, що вони не можуть приймати самостійні рішення в одній чи кількох сферах свого життя, включаючи фінанси, роботу, управління та розпорядження майном, виборче право, місце проживання та доступ до медичних послуг. Серед чинників, що впливають на автономію осіб похилого віку було виокремлено такі: створення бар'єрів з боку членів сім'ї, місцевої влади, політиків та

законодавців, урядовців; погіршення здоров'я чи фінансового становища, втрата роботи або вихід на пенсію, що вимусили залежати від інших; зміни в сімейних обставинах (смерть одного з подружжя, дорослішання або одруження дітей, переселення до дітей або інших членів сім'ї чи переїзд до закладу інтернатного типу); старіння та пов'язана з цим стигма тощо [89; 100, с. 266].

Важливо також зауважити, що питання забезпечення автономії фрагментарно висвітлено у справі ЄСПЛ «Jivan v. Romania». За обставинами справи заявник (після 2020 р. – його син) скаржився, серед іншого, щодо порушення державою його права на повагу до приватного життя. У нього була частково ампутована нога, він страждав від кількох захворювань, таких як катаракта, втрата слуху та нетримання сечі і задля можливості пересуватися використовував інвалідний візок, хоча пізніше став повністю прикутим до ліжка, оскільки втратив сили маніпулювати своїм інвалідним візком. У червні 2017 року лікар, який діяв на прохання Комісії з оцінки стану дорослих з обмеженими можливостями (далі – Комісія), оцінив функціональний стан заявника відповідно до індексу незалежності у повсякденній діяльності (індекс ADL). Загальна оцінка заявника склала три бали. У липні 2017 року Комісія склала звіт соціального розслідування, де зазначалося, що заявник потребував допомоги з годуванням, пересуванням, користуванням засобами зв'язку, фінансами та ліками. Він повністю залежав від підтримки щодо особистої гігієни, одягання, приготування їжі тощо. У вересні 2017 р. інспектор Служби комплексного обстеження дорослих з обмеженими можливостями рекомендував забезпечити постійну підтримку, щоб доповнити його втрачену автономію, однак Комісія видала довідку про те, що заявник мав інвалідність середнього ступеня.

Ця справа примітна тим, що приймаючи рішення по справі Суд зауважив, що право заявника на автономію та повагу до його гідності, як видається, не було взято до уваги в національних оцінках, також не було враховано вік заявника і той факт, що він втратив ногу у віці вісімдесяти

п'яти років. Наслідки, які така різка зміна мала на життя старої людини, також не згадувалися в національних оцінках. Жодне з оскаржуваних рішень не пояснювало явних розбіжностей між конкретною ситуацією заявника щодо відсутності самотійності і підтримки та висновком про те, що він не мав права відповідно до національного законодавства на особистого помічника. Як наслідок цих рішень, заявник був покинутий напризволяще, і влада не запропонувала жодних альтернативних практичних заходів для забезпечення йому постійної підтримки, яку він потребував.

Крім того, Суд зазначив, що відповідно до Конвенції 1950 р. державі зазвичай надається широка свобода в питаннях загальної політики, включаючи соціальну, економічну політику та політику охорони здоров'я. Проте, якщо обмеження основоположних прав стосується особливо вразливої групи у суспільстві, що зазнала значної дискримінації в минулому, наприклад, осіб з інвалідністю або літніх людей, які перебувають на утриманні, тоді межі розсуду держави є значно вужчими, і вона повинна мати дуже вагомі підстави для обмежень, про які йде мова. Ця оцінка повинна спиратися не лише на медичні дані, а й на інші показники ступеня самотійності особи (або її відсутність), оцінені з огляду на умови її життя [101].

Слід також акцентувати увагу на тому, що нерідко обмеження прав осіб похилого віку, зокрема й права на автономію, може ґрунтуватися на дискримінаційній основі. Як зауважив Незалежний експерт з питання щодо здійснення особами похилого віку всіх прав людини стереотипи, забобони та/або дискримінаційні дії чи практика щодо осіб похилого віку, засновані на їх хронологічному віці або на сприйнятті того, що людина є «старою» є ейджизмом [102].

Однак, незважаючи на досить значні зусилля міжнародної спільноти, дискримінація осіб похилого віку продовжує укорінюватися. Швидке демографічне зміщення пролило світло на відсутність адекватних механізмів захисту та існуючі недоліки у політиці і програмах з поліпшення становища

літніх людей. Поряд з цим пандемічна криза COVID-19 оголила і посилила критичні прогалини у захисті прав літніх людей, які формувалися протягом багатьох років, такі як дискримінація за ознакою старшого віку, відсутність соціального захисту та доступу до медичних послуг, відсутність автономії та участі у процесі прийняття рішень тощо. На сьогоднішній день не існує міжнародних, універсально застосовних стандартів, які могли б слугувати орієнтиром для розробки конкретних норм щодо захисту таких прав. З огляду на це нинішня міжнародно-правова база залишається фрагментованою та неповною і вимагає здійснення відповідних заходів для усунення існуючих прогалин задля створення належних умов для реалізації їхніх прав людини [103].

Заборона дискримінації та її викорінення є відправною точкою у реалізації всіх прав і свобод людини осіб похилого віку, що спирається на основоположний принцип рівності. Дискримінація за віком є викликом як для осіб похилого віку, так і для суспільства загалом. Вона підриває самооцінку, гідність і права осіб похилого віку. Можна стверджувати, що посилення уваги до необхідності захисту від дискримінації за віком сформувалося у праві прав людини як реакція на формалізацію бар'єрів, пов'язаних із віком, що виникають, по-перше, у регулюванні зайнятості, а пізніше й на частковій основі в інших сферах.

Як зазначають К. Rothermund та F. Temming, поряд зі статтю, расою та соціальним походженням, вік є важливим соціальним диференціатором. З його допомогою суспільство може розрізняти своїх складових учасників. Таким чином формуються ієрархії, які можуть стати основою соціальної нерівності. Це впливає на розподіл і доступ до ресурсів та життєвих можливостей в особистому, політичному та економічному плані. Диференціація за віком може ґрунтуватися на різних підставах. Особливо слід відзначити стереотипи, упередження або узагальнення. Віковий стереотип – це спрощений, недиференційований образ вікової групи, який часто є помилковим і нерепрезентативним щодо реальності та водночас

стійким до змін. Упередження визначається як стереотипне судження про групу і, яке, відповідно, має емоційне забарвлення. Принизливі упередження можуть виражатися свідомо (антипатія, ненависть, страх або подібні негативні тенденції) або несвідомо. Нарешті, під узагальненням можна розуміти приписування особі характеристик без індивідуальної перевірки, оскільки приналежність до групи чи категорії зазвичай асоціюється з цими характеристиками; узагальнення можуть бути негативними, позитивними, нейтральними, істинними чи хибними [104].

Міжнародне право визначає дискримінацію як будь-яке розрізнення, виключення, обмеження або перевагу, що базується на ознаках раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного чи соціального походження, майнового стану або іншої обставини і яке має на меті чи наслідком знищення або зведення нанівець визнання, використання чи здійснення всіма особами, на рівних засадах, усіх прав та свобод [105]. Неприпустимість дискримінації є передумовою для реалізації всіх інших прав, гарантованих міжнародним правом прав людини і національним законодавством, особливо, для найбільш вразливих категорій населення.

Недискримінація, поряд із рівністю перед законом і правом на рівний захист закону без будь-якої дискримінації, є основним і загальним принципом, що стосується захисту прав людини [105]. Так, ст. 2 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. покладає на держави-учасниці зобов'язання поважати і забезпечувати права всім особам, які перебувають під їхньою юрисдикцією права, гарантовані Пактом без будь-якого розрізнення щодо раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного або соціального походження, майнового стану, народження чи іншої обставини [5]. Ст. 26 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. тлумачиться так, що держави-учасниці мають загальне зобов'язання не приймати законодавство дискримінаційного змісту та не застосовувати закони

дискримінаційним чином. Таким чином, стандарти охоплюють заборону дискримінації в законі чи на практиці в будь-якій сфері, яка регулюється і захищається органами державної влади [106]. Схожі за змістом положення щодо заборони дискримінації закріплені також у низці міжнародних універсальних і регіональних угод з прав людини (ст. 2 (2) Міжнародного пакту про економічні, соціальні, культурні права 1966 р., Ч. V. ст. Е Європейської соціальної хартії (переглянутої) 1996 р., ст. 2 Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. тощо).

Разом з тим існує дуже мало явних посилань на вік як на неприпустиму підставу дискримінації в міжнародних або регіональних актах з прав людини, що робить захист від дискримінації за віком менш помітним. Загалом, серед договорів, прийнятих під егідою ООН, лише у двох конвенціях передбачено пряме посилання на вік. Так, у ст. 7 Міжнародної конвенції про захист прав усіх трудящих-мігрантів та членів їх сімей держави-учасниці взяли на себе зобов'язання забезпечувати передбачені Конвенцією права без будь-якого розрізнення, включно з віком та у ст. 8 Конвенції про права осіб з інвалідністю, згідно з якою держави-учасниці погодилися взяти на себе зобов'язання вживати заходів для боротьби зі стереотипами, забобонами і шкідливими звичаями щодо осіб з інвалідністю, зокрема й на ґрунті віку.

Міжнародний пакт про економічні, соціальні, культурні права 1966 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., Африканська хартія прав людини і народів 1981 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та Протокол № 12 до неї, Європейська соціальна хартія (переглянута) 1996 р. містять посилання на заборону дискримінації за ознакою «інша обставина» («other status», «any status»), Американська конвенція прав людини (ст. 1) і Сан-Сальвадорський протокол (ст. 3) містять посилання на «будь-яке інше соціальне становище» («any other social condition»). Стаття 19 (колишня стаття 13 ДЄС) ДФЄС закріплює положення, відповідно до якого Рада, з дотриманням Договорів і в межах повноважень, діючи відповідно до спеціальної законодавчої процедури та

після отримання згоди Європейського Парламенту, може приймати заходи задля боротьби з дискримінацією, зокрема й за ознакою віку (ст. 19 (1)) [61].

Статтею 5 Міжамериканської конвенції про захист прав людини осіб похилого віку закріплено норму щодо всебічного захисту прав літніх людей, які визначаються як особи віком 60 років і старше, за винятком випадків, коли законодавством встановлено нижчий або вищий мінімальний вік, за умови, що він не перевищує 65 років. Оскільки дискримінація за ознакою віку ґрунтується на сприйнятті старості та залежить від контексту, а старість може настати раніше 60 років, то ця обставина обмежує застосування цього договору для таких осіб у разі дискримінації за ознакою віку. Положення Міжамериканської конвенції про захист прав людини осіб похилого віку, що підтримує вирішення проблеми структурного ейджизму, міститься в ст. 32, згідно з якою держави погодилися вживати заходів щодо підвищення обізнаності для формування позитивного ставлення до старості та уникати застосування заснованих на стереотипах образів щодо людей похилого віку [78].

У ст. 3 Протоколу до Африканської хартії прав людини і народів про права літніх людей в Африці, міститься заборона всіх форм дискримінації щодо осіб похилого віку, заклик до держав викорінити соціальні і культурні стереотипи, які призводять до маргіналізації літніх людей, та вживати заходи щодо усунення недоліків у законодавстві і на практиці, що передбачають дискримінацію за ознакою віку та стигматизацію [85].

У Рекомендації Комітету міністрів державам-членам про заохочення прав людини людей похилого віку CM/Rec(2014)2 прямо вказано на те, що особи похилого віку користуються своїми правами і свободами без дискримінації за будь-якими ознаками, включаючи вік та рекомендовано державам-членам розглянути можливість прямого посилення на «вік» у своєму національному антидискримінаційному законодавстві. Крім того, акцентовано щодо необхідності вжиття ефективних заходів з метою запобігання множинній дискримінації літніх людей (п. 6-8) [54].

Загалом стверджується, що перелік заборонених ознак дискримінації є ілюстративним, а не вичерпними [107], і тому відкрита категорія «інші обставини» може дозволити договірним органам розглядати дискримінацію й за віком. Однак практика розгляду віку як «іншої обставини» є далекою від узгодженості між правозахисними органами, допускає досить широкі межі дискреційних повноважень, не має переваг юридичної ясності та вимагає, щоб аргументи наводилися конкретно в кожному окремому випадку.

Означена теза була відображена в аналітичному підсумковому документі Управління Верховного комісара з прав людини (Нормативні стандарти в міжнародному праві прав людини щодо осіб похилого віку), яким було підтверджену досить незначну кількість конкретних посилань на дискримінацію за ознакою похилого віку, хоча теоретично вона охоплюється загальними гарантіями рівності та недискримінації на підставі «інших обставин». У документі допускається теза про те, що відсутність таких явних гарантій у договорах ООН про права людини, очевидно, сприяє низькому рівню уваги до дискримінації за віком порівняно з дискримінацією за ознаками, які прямо згадуються в угодах [108, с. 5].

Розглядаючи питання щодо заборони дискримінації літніх людей, Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав, у своєму Зауваженні загального характеру № 6 (1995) також зазначив, що важливе питання полягає в тому, чи забороняє Пакт дискримінацію за ознакою віку. Ні в Пакті, ні у Загальній декларації прав людини не міститься безпосередніх посилань на вік як на одну із заборонених ознак. Однак, на думку Комітету, це упущення, яке не варто розглядати як умисне виключення, пояснюється, очевидно тим, що під час прийняття вказаних актів проблема старіння населення не була настільки очевидною чи гострою (п. 11). Разом з тим, Комітет дотримується думки, що це не є визначальним для вирішення вказаного питання, оскільки заборону дискримінації за ознакою «іншої обставини» можна було б витлумачити як застосовну до віку. Комітет також наголосив, що хоча поки що, мабуть, неможливо дійти висновку про те, що

дискримінація за ознакою віку повністю забороняється Пактом, перелік ситуацій, у зв'язку з якими така дискримінація може допускатися, є дуже обмеженим. Загалом Комітет дійшов висновку, що неприйнятність дискримінації стосовно осіб похилого віку підкреслюється в багатьох міжнародно-правових актах і підтверджується в законодавстві значної більшості держав, а в окремих сферах, у яких дискримінація, як і раніше, допускається, таких як встановлення обов'язкового віку виходу на пенсію або доступ до вищих навчальних закладів, існує чітка тенденція до ліквідації таких бар'єрів (п. 12) [109].

Досить істотна увага питанню щодо вікової дискримінації приділяється також у межах ВООЗ, яка у своїй доповіді визначила стереотипи, забобони та дискримінація щодо людей на підставі їхнього віку як ейджизм [110, с. 3], термін, що був введений Робертом Н. Батлером, який він розглядав як стереотипне сприйняття літніх людей як «...старечих, ригідних у думках і манерах, балакучих і старомодних у моралі та навичках» [111, с. 648]. ВООЗ виокремила види ейджизму, серед яких: інституційний, міжособистісний та самоспрямований. Під інституційним ейджизмом розуміються закони, правила, соціальні норми, політика і практика інститутів, що несправедливо обмежують можливості людей, систематично ставлять їх у несприятливе становище і завдають їм шкоди лише через їх вік (політика у сфері охорони здоров'я, яка дозволяє розподіляти допомогу за віком; дискримінаційна практика у секторі праці тощо). Міжособистісний ейджизм проявляється у відносинах між двома або більше людьми. Прикладами міжособистісного ейджизму можуть бути: неповага або покровительське ставлення до старших, ігнорування їхніх точок зору під час прийняття рішень або уникнення контактів і взаємодії; використання надто поблажливого тону та простої лексики і структури речень під час спілкування зі старшими людьми (відоме як *elderspeak*). Такий тип мовлення, припускаючи, що літні люди менш здібні, інфантилізує їх і збільшує ймовірність того, що інші будуть вважати їх некомпетентними та неспроможними і ставитимуться до них зневажливо і

неввічливо тощо. Самоспрямований ейджизм виникає, коли людина інтерналізує його, надає йому суб'єктивного характеру і звертає його проти себе, наприклад, особи похилого віку, які не вірять у можливість набуття нових навичок у подальшому житті та вагаються над тим, щоб вступити до університету чи зайнятися новим хобі [110, с. 3-7].

Незалежний експерт з питання щодо здійснення особами похилого віку всіх прав людини також визначає ейджизм як спрямовані на літніх людей стереотипні уявлення, забобони та/або дискримінаційні дії чи практика, які ґрунтуються на їхньому хронологічному віці або на сприйнятті людини як «старої» (чи «престарілої»). Незалежний експерт зазначив, що термін «престарілий» часто використовується для позначення літньої людини або групи в цілому. Однак використання цього терміна закріплює засновані на ейджизмі стереотипи про літніх людей, згідно з якими вони видаються немічними, вразливими і позбавленими дієздатності [102]. З цієї причини в 1995 р. ГА ООН ухвалила (A/RES/50/141), що термін «особи похилого віку» («older persons») є відповідним для цілей ООН (п. 14) [112].

Однак, не зважаючи на досить розгалужену роботу у сфері запобігання і викорінення дискримінації за віком щодо літніх людей або ейджизму, існує низка перешкод у цій сфері. Так зокрема, існуючі регіональні договори не мають достатніх можливостей для вирішення проблем ейджизму та дискримінації за ознакою віку через недостатню кількість ратифікацій і обмеженого регіонального охоплення. Крім того, в регіональних договорах лише частково розглядаються питання множинної та інтерсекційної дискримінації та відсутні конкретні зобов'язання для держав. Означене вимагає розроблення конкретних норм, що сприятиме взаємному збагаченню ідеями та практичним досвідом у галузі загальних правозахисних положень та більш ефективного і всебічного вирішення проблем у цій сфері. Окрім того обмежена кількість справ у міжнародному праві з питань дискримінації за ознакою віку є ще одним свідченням недостатності правової бази щодо проблеми ейджизму та вікової дискримінації [102].

Означене вимагає від держав забезпечити, щоб захист від дискримінації за ознакою віку зазнавав такої самої перевірки, як і інші форми дискримінації. Варто погодитися з Незалежним експертом з питання щодо здійснення особами похилого віку всіх прав людини, що антидискримінаційне законодавство може бути ефективним тільки в тому випадку, якщо в ньому міститься широке визначення дискримінації, яке включає різні види – пряму, непряму і структурну, множинну, інтерсекційну тощо [102].

Так, наприклад, у Федеральному плані Австрії для осіб похилого віку: старіння і майбутнє приділено увагу питанню щодо вікової дискримінації. Вказано, що дискримінація може мати різне вираження, наприклад, «ізоляція», яка полягає в нормативно встановленому або фактичному соціальному виключенні певної (пов'язаної з віком) категорії людей в одній чи кількох сферах життя; стереотипне зображення віку в рекламі, яке має дискримінаційний ефект – редакційно оформлений контент друкованих та електронних ЗМІ часто показує людей похилого віку в недужі та нещасті. Крім того, існує велика кількість принизливих висловлювань і найменувань (лінгвістичний «ейджизм»). Згідно з останніми дослідженнями, багато літніх людей почуваються дискримінованими на дорогах. Об'єктивну дискримінацію можна знайти у сфері праці, де особи похилого віку фактично перебувають у не вигідному становищі. У медицині реабілітація все ще орієнтована головним чином на професійну реінтеграцію. Інші повсякденні форми дискримінації стосуються освітніх пропозицій, які мало враховують старше покоління тощо [113, с. 30-31].

Разом з тим у Федеральному плані вказано, що через принцип рівності австрійська правова система не передбачає спеціального захисту для осіб похилого віку, проте на практиці низка положень безпосередньо стосується прав літніх людей: Закон про захист прав споживачів, Закон про житловий договір та права мешканців, акти, що стосуються прав пацієнтів.

З метою подолання дискримінації за віком у Плані також визначено низку цілей, як-от: здійснення заходів з підвищення обізнаності щодо вікової дискримінації, закріплення питання вікової дискримінації в усіх її формах у суспільному діалозі тощо [113, с. 49-50].

Крім того, невід'ємною умовою попередження і викорінення дискримінації за віком щодо літніх людей є створення надійних механізмів правового захисту та забезпечення жертвам дискримінації за ознакою віку доступу до правосуддя нарівні з іншими. Це зобов'язання також передбачає надання правової допомоги і підтримки, а також забезпечення доступності судових розглядів з урахуванням вікових особливостей. Держави повинні вжити заходів щодо підвищення поінформованості суспільства, в тому числі державних службовців, представників приватного сектору та самих осіб похилого віку про значення і наслідки рівноправності за ознакою віку та недискримінації у літньому віці, а також про існуючі правові положення та засоби судового захисту.

Однак повна реалізація права на рівність і недискримінацію вимагає проведення системних перетворень, перегляду, зміни або скасування існуючих законів, звичаїв та практики, що заохочують дискримінацію за ознакою віку та є нею, включаючи вік обов'язкового виходу на пенсію, а також сегрегаційні з погляду віку закони та політику, які позбавляють осіб похилого віку доступу до професійної підготовки та освіти, медичних або інших послуг, що є відступом від принципу вікової рівності, заснованим на ейджистських припущеннях [102]

Згадуючи форми множинної дискримінації варто також приділити увагу питанню щодо гендернообумовленого ейджизму. Хоча як чоловіки, так і жінки стикаються з дискримінацією в міру того, як вони стають старшими, жінки похилого віку сприймають старіння по-іншому. Вплив гендерної нерівності протягом їхнього життя посилюється в літньому віці і нерідко ґрунтується на глибоко укорінених культурних і соціальних нормах. Дискримінація, з якою стикаються літні жінки, нерідко є результатом

несправедливого розподілу ресурсів, грубого поводження, відсутності турботи та обмеженого доступу до основних послуг [114].

На думку С. Krekula, Р. Nikander та М. Wilińska категорія статі стала однією з перших категорій, яка ускладнила розуміння дискримінації за ознакою віку. Автори зазначають, що термін «гендерний ейджизм» був введений Іціном та Філіпсоном (Itzin and Phillipson) у їхньому дослідженні вікових бар'єрів на роботі, де вони зосередили особливу увагу на гендері як у приватному, так і в публічному секторах. З того часу гендерний ейджизм визначався по-різному. Одне з найпоширеніших визначень описує його як подвійну загрозу, коли дві взаємодіючі системи призводять до підвищеної вразливості. У гендернообумовленому ейджизмі перспектива подвійної небезпеки підкреслює домінування патріархальних норм у поєднанні з турботою про молодь, що призводить до більш швидкого погіршення статусу літніх жінок, порівняно з чоловіками [115, с. 34].

Вразливість до вікової дискримінації за ознакою статі також підтверджується в роботі Rochon P., Kalia S. та Higgs P., які дотримуються позиції, що на літніх жінок негативно впливає як їх похилий вік, так і їхня стать, що має далекосяжні наслідки для їхнього здоров'я та благополуччя. Такий ейджизм часто робить літніх жінок значно непомітними і вбудований у сучасну культуру та соціальну й економічну політику [116, с. 648].

D. Grant у своїй праці 2011 р. наголошувала на тому, що незважаючи на те, що літні жінки похилого перебувають в авангарді боротьби за рівні можливості з жінками різного віку, прагнучи досягти рівності з чоловіками, вони стикаються з подальшим упередженим ставленням до них у формі ейджизму. Автор зазначає, що для жінок наслідки старіння у суспільстві, яке цінує молодість та красу, а також не вигідне ставлення роботодавців і суспільства загалом обмежують бажання та очікування літніх жінок щодо рівного звернення на робочому місці, що призводить до скорочення присутності та обмеження на перспективи виправлення дисбалансу. Усе це

породжує розчарування ефективності антидискримінаційного законодавства [117, с. 41].

Однак за останнє десятиліття питання щодо гендернообумовленого ейджизму не було повністю вирішено.

Конкретні форми дискримінації щодо літніх жінок можуть значною мірою змінюватись у різних соціально-економічних обставинах та соціально-культурних умовах залежно від рівності можливостей та вибору щодо освіти, зайнятості, здоров'я, сімейного та приватного життя. Дискримінація, з якою стикаються жінки похилого віку, нерідко має багатогранний характер, при цьому вплив фактору віку обтяжується іншими формами дискримінації за ознакою статі, етнічного походження, інвалідності, рівня бідності, сексуальної орієнтації та гендерної ідентичності, статусу мігранта, сімейного статусу, грамотності та інших аспектів. Літні жінки, які є представниками груп меншин, корінного населення або належать до категорії внутрішньо переміщених осіб чи осіб без громадянства, нерідко стикаються з непропорційно високим ступенем дискримінації [114, с. 3].

Існуючі тенденції щодо укріплення гендерного ейджизму передбачають прийняття відповідних кроків як з боку держав, так і міжнародного співтовариства, спрямованих на викорінення такої дискримінації. Зокрема, держави повинні прийняти заходи, включаючи законодавчі, з метою ліквідації дискримінації стосовно літніх жінок і забезпечити, щоб політика та заходи, спрямовані на повний розвиток і покращення становища жінок, не мали дискримінаційного характеру щодо літніх жінок. Задля цього пропонується здійснювати збір, аналіз та поширення інформації щодо становища жінок похилого віку, включаючи тих, які проживають у сільських районах та районах конфліктів, належать до меншин і корінних народів, мають інвалідність тощо. У цих даних доцільним є врахування таких аспектів, як бідність, неграмотність, зайнятість, міграція, доступ до систем охорони здоров'я, житла, соціального забезпечення тощо [114, с. 6].

Крім того важливим кроком у подоланні вікової дискримінації щодо літніх жінок є збільшення поінформованості суспільства і таких жінок про причини і наслідки такої дискримінації, її вплив на інші права людини літніх жінок та механізми їх ефективного захисту у випадку порушення.

Варто також розглянути питання щодо дотримання прав осіб похилого віку, включених до сфери кримінально-правових відносин. Так, ст. 9 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. визнає та захищає як особисту свободу, так і недоторканність особи. Відповідно до ст. 3 Загальної декларації прав людини 1948 р. кожна людина має право на життя, на свободу та на особисту недоторканність. Це перше субстантивне право, яке захищається Загальною декларацією, що говорить про істотну важливість ст. 9 Пакту як для окремих осіб, так і для суспільства загалом. Свобода і особиста недоторканність цінні самі по собі, а також через те, що позбавлення волі і недоторканності, як демонструє історія, є головним способом перешкоджання здійсненню інших прав людини. Під особистою свободою розуміється свобода людини від того, щоб бути підданим фізичній ізоляції, а не загальна свобода дій. Під особистою недоторканністю розуміється свобода від заподіяння фізичних та психічних ушкоджень, або фізична та психічна безпека [118]. Крім того, ст. 10 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. гарантує кожній особі, позбавленої волі, право на гуманне поводження і повагу гідності, властивої людській особі (ст. 10). Означене положення застосовується до будь-яких осіб, позбавлених волі, відповідно до законів держави, які утримуються у в'язницях, лікарнях, зокрема у психіатричних лікарнях, таборах для інтернованих осіб чи виправних установах або в інших місцях і накладає на держави-учасниці позитивне зобов'язання щодо осіб, які перебувають в особливо вразливому становищі через те, що вони позбавлені волі, та доповнює положення, які забороняють тортури чи інше жорстоке, нелюдське або таке, що принижує гідність поводження чи покарання. Особи, позбавлені волі, не тільки не можуть піддаватися поводженню, що суперечить ст. 7

(заборона тортур), включаючи медичні або наукові досліді, але й не повинні зазнавати інших поневірянь або тягарів, крім тих, що є результатом позбавлення волі [119].

На думку Комітету ООН з прав людини, позбавлення волі передбачає більш серйозне обмеження руху у більш тісному просторі, ніж просте обмеження свободи пересування відповідно до статті 12. Приклади позбавлення волі включають утримання в поліції, превентивний арешт, повернення затриманого під варту, ув'язнення після винесення обвинувального вироку, домашній арешт, адміністративне утримання під вартою, примусову госпіталізацію, примусове транспортування тощо [118].

У зв'язку з цим важливе значення має дотримання цієї норми щодо осіб похилого віку, які через стан свого здоров'я або інші причини, зумовлені старінням, можуть потребувати додаткових заходів, відбуваючи покарання у місцях позбавлення волі.

Як зазначив Незалежний експерт з питання щодо здійснення особами похилого віку всіх прав людини, право на особисту свободу є одним із основних прав людини для всіх людей, у тому числі й для осіб похилого віку. Міжнародне право прав людини гарантує право на життя, свободу та особисту недоторканність без будь-якого розрізнення чи дискримінації. Право на особисту свободу не є абсолютним правом і держави можуть позбавляти людей свободи за обставин, чітко встановлених міжнародним правом прав людини, та за умови, що таке позбавлення необхідне і пропорційне переслідуванню законної мети (п. 8-9) [120].

Разом з тим, на даний час не існує універсального міжнародного юридично обов'язкового документа, що стосується прав людини осіб похилого віку, зокрема й щодо тих осіб, які перебувають у місцях позбавлення волі. У Принципах ООН щодо осіб похилого віку викладено загальні принципи, які застосовуються до прав та потреб усіх літніх людей, включаючи стандарти, якими повинні керуватися політики та програми, розроблені для людей похилого віку, позбавлених свободи [12].

На регіональному рівні було прийнято низку актів, окремі положення яких стосуються літніх осіб, позбавлених волі. Зокрема, Міжамериканська конвенція про захист прав людини осіб похилого віку визнає, що держави-учасниці повинні розробити спеціальні підходи для літніх людей, які є вразливими і жертвами множинної дискримінації, у тому числі при позбавленні волі. Ст. 13 Міжамериканської конвенції гарантує особам похилого віку право на особисту свободу і безпеку, зобов'язуючи держави-учасниці забезпечити, щоб заходи позбавлення або обмеження свободи відповідали закону і щоб літні люди мали доступ до спеціальних і комплексних програм догляду, які ефективно відповідають їхнім особливим потребам [78]. Стаття 6 Африканської хартії прав людини і народів захищає право всіх людей, включаючи осіб похилого віку, на волю і не бути довільно позбавленими волі, за винятком причин і умов, встановлених законом [80]. У Європі позбавлення волі людей похилого віку має відповідати статті 5 Конвенції 1950 р. Європейська судова практика також накладає на держави зобов'язання щодо вжиття заходів, які забезпечують ефективний захист уразливих осіб, таких як особи похилого віку.

У цьому сенсі варто зазначити думку Незалежного експерта з питання щодо здійснення особами похилого віку всіх прав людини [120, с. 5], згідно з якою Мінімальні стандартні правила ООН щодо поводження з ув'язненими (Правила Нельсона Мандели) 2015 р. також містять стандарти для осіб похилого віку, які перебувають під вартою в контексті кримінального правосуддя, оскільки вони застосовуються до всіх ув'язнених без будь-якої дискримінації. Хоча особи похилого віку прямо не згадуються, правило 2 з п'яти «основних принципів», що лежать в основі Правил Нельсона Мандели, передбачає, що адміністратори місць позбавлення волі «мають враховувати індивідуальні потреби ув'язнених, зокрема найбільш уразливих категорій у тюремних умовах [121].

Однак, незважаючи на фрагментоване закріплення окремих питань, що стосуються утримання літніх ув'язнених, які базуються, в першу чергу, на

принципах рівності і недискримінації, у міжнародному праві відсутній акт, яким би було врегульовано це питання. Це зумовлено низкою причин, зокрема складністю визначення категорії літніх ув'язнених. Існують різні точки зору щодо визначення вікового цензу, з якого особа буде вважатися літнім ув'язненим. Як правило, в якості мірила порогу літнього віку використовується вік виходу на пенсію (60-65 років). Однак такий підхід не завжди може бути застосований до осіб, позбавлених волі. Так зокрема, як зазначили В. А. Williams, J. S. Goodwin, J. Baillargeon та ін. вік, з якого ув'язнений вважається таким, що досяг «похилого» або «геріатричного» віку, залежить від юрисдикції. Однак автори наголошують на тому, що загалом вікова межа є нижчою, ніж для осіб, які не є ув'язненими з огляду на поширену думку про те, що багато ув'язнених осіб старіють швидше через високу поширеність факторів ризику погіршення здоров'я, як-от: історія зловживання психоактивними речовинами, черепно-мозкові травми, погане медичне обслуговування, низький освітній і соціально-економічний статус [122, с. 1151].

S. Snacken та D. Humblet також підтримують позицію щодо складності визначення вікового критерію літніх ув'язнених. Автори зазначають, що у виправних установах і дослідженнях, присвячених цьому питанню, зазвичай, використовують вік від 50 до 65 років, що частково пов'язано з явищем «прискореного старіння» у в'язниці та наводять різні виміри віку: хронологічний вік, біологічний вік, функціональний вік, психологічний вік та соціальний вік. Крім того автори виокремлюють чотири категорії літніх ув'язнених: особи, які вперше затримані в похилому віці та відбувають тривалі терміни покарання; особи, ув'язнені в молодшому віці, які відбувають довічне або довготривале ув'язнення; ув'язнені, які протягом тривалого часу перебували у в'язниці та виходили з неї, але на короткі періоди; особи похилого віку, які відбувають короткострокове ув'язнення [123, с. 6-7].

У Довіднику з класифікації ув'язнених, підготовленого Управлінням ООН з наркотиків і злочинності також зазначається про те, що згідно з оцінками багатьох систем кримінального правосуддя, фізіологічний вік багатьох ув'язнених на 10-15 років перевищує їхній фактичний вік [124, с. 27].

У Звіті про регіональну зустріч національних превентивних механізмів та організацій громадянського суспільства регіону ОБСЄ 2021 р. учасники підкреслили, що ув'язнені старше 50 років у низці випадків вважаються літніми через прискорене старіння під час перебування у місцях позбавлення волі [125, с. 5].

У цьому контексті важливо враховувати як поняття відносності старості як соціальної конструкції, так і значну неоднорідність літніх людей, як вікової групи. Хронологічний вік (наприклад, 60 років і старше) як єдиний критерій для визначення людини як літньої, не відповідає біологічному віку (наприклад, ступінь фізичної підготовки) і не враховує фактори життєвого циклу та складні реалії життя людини (наприклад, у затяжних надзвичайних ситуаціях або крайній бідності). Досвід множинних хронічних фізичних та/або когнітивних розладів здоров'я і фізичних вад у відносно молодому віці, а також досвід глибокого стресу та/або травми протягом життя, вживання психоактивних речовин та/або бездомності, обмежений доступ до якісного медичного обслуговування й освіти можуть призвести до ранніх медичних і соціальних ускладнень, що матиме своїм наслідком прискорене старіння (п. 12, 13) [126].

Такий віковий розбіг у визначенні та питання щодо «прискореного старіння» ускладнюють застосування конкретного віку, який би характеризував особу як літнього ув'язненого.

Крім цього, враховуючи той факт, що особи похилого віку становлять найбільш неоднорідну з усіх вікових груп – деякі літні люди стають все більш залежними, потребуючи підтримки з боку інших через захворювання, порушення або втрату мобільності, і можуть вимагати різного ступеня

спеціального догляду, а інші можуть перебувати в хорошому стані здоров'я і жити незалежно та автономно протягом усього життя – є необхідним індивідуальний підхід для адекватної оцінки та реагування на потреби літніх ув'язнених. Це має включати належний розгляд численних і пересічних форм дискримінації, яким можуть піддаватися літні ув'язнені під час позбавлення волі, оскільки, наприклад, літній ЛГБТ-в'язень може мати особливі потреби щодо безпеки [126].

Серед поширених проблем, з якими стикаються літні ув'язнені, є труднощі, пов'язані з плануванням місця позбавлення волі та умовами утримання. Такі установи, зазвичай, мають погане освітлення, круті сходи, слабо освітлені доріжки, високі двоярусні ліжка та низькі туалети. Труднощі та перешкоди, такі як доступ до санітарних приміщень, верхніх двоярусних ліжок, надмірна спека чи холод є факторами, які не тільки мають негативний непропорційний вплив на літніх ув'язнених, але також можуть призвести до порушення прав людини, що перешкоджає літнім людям отримати доступ до основних послуг. Через архітектурні перешкоди ув'язнені з обмеженими фізичними можливостями можуть не мати доступу до їдалень, бібліотек, санітарних приміщень, кімнат для роботи, відпочинку та побачень. Ув'язнені з вадами зору можуть не мати можливості читати власну пошту без сторонньої допомоги або тюремні правила і норми чи потребувати документи та книги шрифтом Брайля. Ув'язненим з вадами слуху чи мови може бути відмовлено в наданні перекладачів, що унеможливорює їх висловлення та реалізацію своїх прав, включаючи участь у програмах консультування, а також власне умовно-дострокове звільнення та слухання щодо дисциплінарного стягнення. Така практика дискримінує літніх ув'язнених, особливо тих, які мають фізичні вади. Крім того, такі особи можуть стикатися з труднощами у дотриманні правил, наприклад, через порушення зору, слуху та інші порушення, що призводить до посилення дискримінації у в'язницях (п. 21-23) [126].

Крім того пандемія COVID-19 мала незрівнянний вплив на виправні установи в усьому світу. В'язні були схильні до підвищеного ризику зараження, так само як і співробітники установ. Переповненість установ, погані санітарно-гігієнічні умови, низький рівень медичних послуг та обмежений доступ до засобів індивідуального захисту й аналізів ПЛР підвищили ризик зараження і знизили дієвість заходів профілактики та стримування вірусу COVID-19. З цих причин ризик його поширення в пенітенціарних установах був дуже високий. Пандемія не оминула й осіб похилого віку, які перебувають під вартою в системах кримінального правосуддя. Окремі фактори ризику були посилені особливим впливом COVID-19 на літніх людей, впровадження владою обмежувальних заходів також призвело до нових складнощів [125, с. 6-7].

Однак, незважаючи на різноманітність проблем з якими стикаються літні ув'язнені, міжнародне право не містить будь-якої заборони щодо ув'язнення осіб похилого віку, які скоїли злочин.

ЄСПЛ у своїх рішеннях також підкреслював, що літній вік не є перешкодою для попереднього тримання під вартою або для відбування покарання у вигляді позбавлення волі в жодній державі-члені Ради Європи. Однак, наголошував, що вік разом з іншими факторами, наприклад, станом здоров'я, може враховуватися при призначенні або відбуванні покарання (наприклад, коли покарання призначається умовно або замінюється домашнім арештом). У зв'язку з цим необхідно брати до уваги обставини кожної конкретної справи [127, с. 33]. Так, у рішенні по справі «*Rapon v. France*», яке стосувалося дев'яностолітнього ув'язненого, ЄСПЛ зазначив, що хоча вік заявника перевищував 90 років і у нього були проблеми зі здоров'ям, які обмежували його свободу пересування (зокрема, проблеми з серцем через операцію потрійного шунтування серця і встановлений кардіостимулятор), лікар описував його загальний стан як «добрий» та заявник перебував під регулярним медичним наглядом, отримуючи лікування як від медичного персоналу в'язниці, так і через лікарняні консультації. Суд також зазначив,

що відсутність поручнів у душі, короткий ланцюг на вентиляторі та круті сходи, що заважали заявнику дістатися до майданчика для занять спортом, були вирішені на момент розгляду заяви, а деякі інші незручності залишалися частиною обмежень, що накладаються на всіх ув'язнених з міркувань спостереження та безпеки. З огляду на вказане, Суд дійшов висновку, що поводження із заявником не досягло рівня жорстокості, починаючи з якого воно попадало б під дію статті 3 Конвенції 1950 р. [128].

В іншій справі «Farbtuhs v. Latvia» Судом було зроблено протилежний висновок. За обставинами цієї справи заявника у віці 83 років, було визнано винним у скоєнні злочинів проти людяності та геноциду і призначено покарання у вигляді позбавлення волі. На момент винесення вироку заявник мав низку захворювань, які супроводжувалися паралічем кінцівок, що вимагало прийому медичних препаратів, у тому числі й для лікування захворювань, зумовлених похилим віком, постійного догляду та необхідного обладнання. Однак необхідні умови для утримання тяжко хворих засуджених і кваліфікований персонал, який би здійснював відповідний догляд були відсутні. Заявник направляв численні заяви з проханням звільнити його від відбування призначеного покарання, протягом якого він перебував у тюремному лазареті. За результатами медичного обстеження комісія лікарів-експертів рекомендувала умовно-дострокове звільнення від відбування покарання через поганий стан здоров'я. Крім того, під час відбування покарання у заявника виявилось два нових захворювання, а інші – загострилися. З огляду на означене, керівник виправної установи звернувся до суду з клопотанням про умовно-дострокове звільнення заявника від відбування покарання. Суд визнав, що умови перебування у в'язниці не відповідали індивідуальним потребам заявника у догляді та лікуванні, але відмовився розпорядитися про його звільнення. За підсумком оскарження судового рішення, заявник був звільнений з місця позбавлення волі через один рік і один місяць після того, як адміністративна влада вжила відповідних заходів.

Заявник скаржився до ЄСПЛ щодо неспроможності латвійських в'язниць задовольнити його особливі потреби, а тривале ув'язнення, на його думку, становило поводження, що суперечило ст. 3 Конвенції 1950 р.

У даній справі Суд постановив, що мало місце порушення ст. 3 Конвенції 1950 р. Суд зауважив, що заявникові було 83 роки, коли його відправили до в'язниці, він страждав паралічем та був інвалідом до такої ступені, що не міг самостійно виконувати більшість щоденних завдань. Крім того, він страждав від низки серйозних захворювань, більшість з яких були хронічними та невиліковними. Суд зауважив, що компетентні органи, при вирішенні питання щодо ув'язнення такої особи, мали бути особливо обережними, щоб гарантувати, що умови тримання під вартою відповідають особливим потребам через захворювання ув'язненого. З огляду на вказане, Суд дійшов висновку, що враховуючи вік заявника та стан його здоров'я, тримання під вартою було недоцільним, оскільки така ситуація неминуче викликала у нього постійну тривогу і почуття неповноцінності та приниження, настільки гострі, що можна було вважати поводженням таким, що принижує гідність [129]. У справі «Contrada (no. 2) v. Italy» також було встановлено порушення ст. 3 Конвенції 1950 р. за схожих обставин [130].

Означене свідчить про відмінність у підходах щодо трактування становища і прав літніх ув'язнених, що обумовлено низкою обставин, які можуть впливати на становище літнього ув'язненого, такі як: стан здоров'я, автономність у діях тощо. Крім того, важливо враховувати, що більшість в'язниць було створено для обмеження свободи молодих людей, а не для забезпечення оптимального догляду за літніми людьми. Як наслідок, виправні заклади часто погано обладнані для задоволення потреб осіб похилого віку, особливо тих, хто має складні медичні захворювання та інвалідність, включаючи довгострокові фізичні, розумові, інтелектуальні або сенсорні порушення.

Крім того, особи похилого віку можуть перебувати в усіх типах місць позбавлення волі. Одні – в ізоляторах тимчасового тримання, у транспортних

засобах для перевезення ув'язнених, на армійських блокпостах та в таборах військовополонених чи інтернованих цивільних осіб. Інші – на прикордонних пропускних пунктах, у пунктах для утримання іммігрантів, у місцях утримання під вартою під контролем недержавних збройних груп, у психіатричних установах. Або вони можуть утримуватися під домашнім арештом чи бути піддані обмеженням, не пов'язаним із фактичним взяттям під варту, але подібним до вимог умовно-дострокового звільнення. У деяких країнах літні люди переводяться в будинки для людей похилого віку, де вони або відбувають частину терміну вироку, або перебувають в якості умови дострокового звільнення [131, с. 7].

У Довіднику з класифікації ув'язнених, підготовленого Управлінням ООН з наркотиків і злочинності також було сформульовано низку особливих міркувань щодо осіб похилого віку, актуальних для оцінки, класифікації та контролю осіб з цієї вікової групи в умовах в'язниці. Зокрема акцентувалося на тому, що літні ув'язнені, потребують особливої уваги. Літні ув'язнені можуть мати особливі потреби, які створюють складні завдання для управління пенітенціарними установами, у тому числі щодо мобільності, слухових та когнітивних функцій. Ці потреби можуть серйозно обмежувати участь літніх ув'язнених у тюремному житті та робити їх уразливими для можливих зловживань з боку інших ув'язнених. До встановлених заходів щодо надання допомоги в роботі з цією групою ув'язнених відносяться включення до діяльності функціональних оцінок для визначення найкращого варіанту розміщення з урахуванням можливостей відповідної особи, скринінг на предмет виявлення деменції та складання програм з урахуванням геріатричних даних [124, с. 27].

Так, наприклад, Закон Німеччини про в'язниці встановлює, що реінтеграція у суспільство повинна бути метою вироку. З цією метою в різних установах або підрозділах повинні бути доступні умови, що гарантують лікування відповідно до різних потреб ув'язнених (розділ 141 Федерального закону про в'язниці). В'язниця Зінген у Баден-Вюртемберзі

була створена в 1970 р. як спеціалізована в'язниця для літніх ув'язнених, щоб сприяти соціальному контакту та медичній допомозі і підготувати цих в'язнів до звільнення. Вона призначена для задоволення тих потреб літніх людей, які не можуть бути задоволені у звичайних в'язницях, зокрема, певні заходи лікування, заходи, що відповідають віку тощо.

В'язниця Зінген розрахована на чоловіків-ув'язнених, яким на момент засудження виповнилося щонайменше 62 роки, вони повинні відбувати покарання у вигляді позбавлення волі щонайменше 15 місяців, мають здатність інтегруватися в суспільство, швидше за все, не будуть переховуватися та перебувають у хорошому стані здоров'я. Ув'язнені користуються максимальною свободою пересування. Камери відкриті з 7 ранку до 10 вечора, й ув'язнені можуть пересуватися всередині будівлі в'язниці. З 8.00 до 20.00 (взимку до сутінків) ув'язнені можуть користуватися подвір'ям, де є лавки, спортивний майданчик і ставок. Ув'язнені зобов'язані працювати до досягнення пенсійного віку (65 років) і можуть продовжувати працювати після цього на добровільній основі. Багато в'язнів отримують пенсію і в цьому випадку вони зобов'язані оплачувати витрати на утримання. Внесок на утримання під вартою не стягується, якщо засуджений працює. Також передбачена можливість відвідування ерготерапії (рукоділья, приготування їжі, прибирання, догляд за подвір'ям, садівництво, тренування пам'яті тощо). Кожен ув'язнений може мати побачення не менше 6 годин на місяць. Соціальні контакти та побачення вважаються важливими для програми лікування, можливого полегшення умов ув'язнення та підготовки до звільнення [123, с. 23-24].

2.2. Міжнародно-правове забезпечення прав осіб похилого віку у соціальній сфері

Розкриваючи питання щодо захисту прав осіб похилого віку у соціальній сфері вважаємо за доцільне розпочати дослідження із визначення змісту понять «соціальне забезпечення» та «соціальний захист» з огляду на

неоднорідність застосування означеної термінології в міжнародно-правових актах і розбіжність у наукових поглядах з цього питання.

Так, у правовій доктрині існують різні точки зору щодо взаємовідношення понять «соціальне забезпечення» і «соціальний захист». Одні науковці дотримуються думки, що соціальний захист є ширшим за своїм змістом і включає в себе соціальне забезпечення, інші вчені вважають, що дані поняття за своїм змістом є тотожними і взаємозамінними. Так, представники української наукової думки підтримують здебільшого першу позицію. Зокрема, Агавердієва Х., Іванісов О. та Лебединська О. [132, с. 11] визначають соціальне забезпечення як структурний елемент системи соціального захисту. Бондар М. вважає, що використання понять «соціальний захист» і «соціальне забезпечення» як синонімів не є не доцільним, оскільки «соціальний захист», на його думку, є ширшим і може включати в себе «соціальне забезпечення» [133, с. 4]. Жук О. пропонує розуміти під соціальним забезпеченням окрему складову системи соціального захисту населення країни [134, с. 2]. Устинов С. вважає, що термін «соціальне забезпечення» є складовою поняття «соціальний захист», але допускає використання цих термінів як синонімів до законодавчого визначення [135, с. 94].

Alan S. Gutterman зазначає, що соціальне забезпечення часто називають синонімом або елементом «соціального захисту», який описують як «основу політики, що використовується для боротьби з бідністю та вразливістю в країнах, що розвиваються» [136, с. 5].

Міжнародно-правові акти також різняться у використанні означеної термінології. Наприклад, у Стратегії соціального захисту Азійського банку розвитку акцентується увага на тому, що поняття «мережа соціального захисту» та «соціальне забезпечення» іноді використовуються як альтернатива «соціальному захисту». Однак вказується, що з іншого боку, термін «соціальне забезпечення», як правило, використовується для позначення комплексних механізмів і охоплення в країнах з високим рівнем

доходу, і менш застосовний до нових сфер, таких як громадські та місцеві схеми [137, с. 1].

У Кодексі про соціальне забезпечення Південноафриканського співтовариства розвитку (SADC) соціальний захист трактується як більш широке поняття, що охоплює соціальне забезпечення та соціальні послуги [138].

Мадридський міжнародний план дій із проблем старіння 2002 р. поперемінно використовує поняття «соціальний захист» і «соціальне забезпечення», зокрема проблема 7 визначається як «Гарантія доходу, соціальний захист/соціальне забезпечення та профілактика злиднів» [17].

ООН і МОП у своїх актах спираються, здебільшого, на позицію щодо тотожності значення у використанні обох термінів. Зокрема, в документі Міжнародного бюро праці (Соціальний захист як виробничий фактор) GB.294/ESP/4 2005 р. було наголошено на тому, що термін «соціальний захист» використовується нарівні і поперемінно з терміном «соціальне забезпечення» [139, с. 1].

У Доповіді про світову соціальну ситуацію 2018 р., яка публікується кожні два роки Відділом соціальної політики та розвитку Департаменту з економічних і соціальних питань (DESA) ООН, соціальний захист визначається як усі заходи, що надають виплати в грошовій або натуральній формі, задля гарантування стабільності доходу та доступу до медичної допомоги, в тому числі через старість. Для цілей звіту «соціальний захист» було визначено як альтернативний термін «соціального забезпечення» [140, с. 1]. У Рекомендації МОП про мінімальні рівні соціального захисту (202) поняття соціальний захист і соціальне забезпечення використовуються як тотожні за значенням [141].

Таким чином, аналізуючи міжнародні акти у цій сфері, прийняті під егідою ООН, її спеціалізованої установи – МОП, можемо зробити висновок, що вони, здебільшого, дотримуються позиції синонімічності у змісті вказаних понять. З огляду вказане, зважаючи на те, що тлумачення права на

соціальне забезпечення не є безпосередньою метою нашого дослідження, а розглядається у контексті дотримання прав осіб похилого віку, вважаємо за доцільне використовувати поняття «соціальне забезпечення і «соціальний захист» як альтернативні, відповідно до позиції, вираженої в актах МОП.

Так, варто зазначити, що право на соціальне забезпечення має центральне значення для гарантування людської гідності для всіх осіб, коли вони стикаються з обставинами, що позбавляють їх можливості повною мірою реалізувати свої права. Соціальне забезпечення, завдяки своєму перерозподільчому характеру, має суттєве значення для скорочення та полегшення бідності, запобігання соціальному відчуженню та сприяння соціальному залученню. Означене право включає право не піддаватися свавільним і необґрунтованим обмеженням існуючого соціального страхування, а також право на рівне користування адекватним захистом від соціальних ризиків і непередбачених обставин (п. 80) [142].

Соціальне забезпечення відіграє особливо істотну роль у реалізації прав людини осіб похилого віку щодо гарантування стабільного доходу і доступу до основних послуг, включаючи медичні та доглядові послуги таким чином, щоб заохочувати їхні права і гідність. Надійні джерела гарантованого доходу мають критично важливе значення для літніх людей. У міру того, як люди стають старшими, вони все менше можуть покладатися на доходи від роботи через низку причин. У той час як високоосвічені професіонали часто можуть продовжувати добре оплачувану професію до пізнього віку, більшість населення зазвичай позбавлена доступу до високооплачуваної роботи у старшому віці. Приватні заощадження та активи (включаючи власність на житло) мають значення, але для більшості людей, зазвичай, їх недостатньо, щоб гарантувати достатній рівень доходу до кінця життя. Приватні внутрішньосімейні перекази можуть бути важливими як додаткове джерело гарантії доходу, проте дуже часто вони не достатні та не завжди є надійними і стабільними.

Як зазначає УВКПЛ найважливішим компонентом права на соціальне забезпечення для осіб похилого віку є соціальні пенсії, без яких їх користування правами людини може опинитися під загрозою. При цьому акцентується увага на тому, що літні жінки схильні до особливо серйозного ризику. Це пояснюється тим, що жінки, як правило, мають більш високу тривалість життя, і неоплачувана робота з догляду, яку вони можуть виконувати протягом свого життя, не дозволяє їм отримати доступ до офіційної зайнятості і, отже, накопичувального соціального забезпечення або гідної заробітної плати [143].

Так, за загальним підходом, що був викладений Комітетом ООН з економічних, соціальних і культурних прав, право на соціальне забезпечення охоплює право на доступ до благ, будь то в грошовому чи натуральному вигляді, та володіння ними без дискримінації з метою забезпечення захисту, зокрема, у разі: а) відсутності трудового доходу через хворобу, інвалідність, вагітність та пологи, виробничу травму, безробіття, настання старості чи смерті будь-якого члена сім'ї; б) недоступності медичних послуг через їх високу вартість; с) недостатнього розміру сімейної допомоги, зокрема на дітей та дорослих утриманців (п. 2) [144]. Система соціального забезпечення має включати дев'ять основних аспектів: охорона здоров'я; хвороба; старість; безробіття; виробнича травма; допомога сім'ї та дітям; материнство; інвалідність; особи, що пережили годувальника і сироти (п. 12-21) [144].

Тобто, забезпечення надійного доходу для людей у літньому віці є одним із ключових елементів права на соціальне забезпечення. Державні пенсійні схеми є основою систем, які гарантують стабільний дохід для осіб похилого віку через поєднання механізмів, що ґрунтуються на правах людини. Гарантія доходів у старості також тісно пов'язана з наявністю доступних соціальних послуг, включаючи медичне обслуговування, допомогу вдома та довгостроковий догляд і відіграє ключову роль у запобіганні бідності та вразливості серед осіб похилого віку.

Слід зазначити, що право на соціальне забезпечення надійно закріплено в міжнародному праві прав людини. Правозахисна спрямованість у сфері соціального забезпечення вже чітко підсвічувалась у прийнятій в 1944 р. Філадельфійській декларації, якою було визнано урочисте зобов'язання МОП сприяти реалізації серед країн світу програм, направлених на досягнення, серед іншого, розширення заходів соціального забезпечення з метою гарантувати основний дохід усім, хто потребує такого захисту та комплексного медичного обслуговування (п. III (f)) [145].

У положеннях Загальної декларації прав людини 1948 р. соціальне забезпечення було визнано в якості права кожної людини, як члена суспільства (ст. 22). Крім того, у положеннях Декларації також було закріплено право на достатній життєвий рівень, що включає їжу, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї, і право на забезпечення у разі безробіття, хвороби, інвалідності, вдовства, старості чи іншого випадку втрати засобів до існування через незалежні від неї обставини (ст. 25) [4]. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. покладає на держави-учасниці зобов'язання щодо забезпечення кожній людині права на соціальне забезпечення, включаючи соціальне страхування (ст. 9) [6].

У Принципах ООН щодо осіб похилого віку право на соціальне забезпечення прямо не згадується, однак наголошується на необхідності сприяти соціальному прогресу і покращенню умов життя за більшої свободи. Принцип «Догляд» містить низку положень, якими визначено, що літні люди повинні мати доступ до соціальних та правових послуг з метою підвищення їх незалежності, посилення захисту і покращення догляду та можливість користуватися послугами опікунських установ, які забезпечують захист, реабілітацію, а також соціальне і психологічне стимулювання в гуманних та безпечних умовах (п. 12-13) [12].

Важливий внесок у вироблення правової основи у цій сфері було зроблено під егідою МОП, яка реалізуючи свій мандат у сфері соціального забезпечення, прийняла низку норм в яких сформульовано конкретні зобов'язання та рекомендації для держав щодо реалізації права на соціальне забезпечення шляхом розвитку та підтримки всеосяжних і стійких систем соціального захисту. Означені норми відображені в конвенціях та рекомендаціях, якими визначено узгоджені на міжнародному рівні стандарти у сфері соціального забезпечення, серед яких: Конвенція 1952 р. про мінімальні норми соціального забезпечення (102), Рекомендація 1944 р. про забезпечення доходу (67), Рекомендація 1944 р. про медичне обслуговування (69), Конвенція про допомоги по інвалідності, по старості і у зв'язку з втратою годувальника (128), які продовжують зберігати свої значення і залишатися еталонами для системи соціального забезпечення.

Норми МОП у сфері соціального забезпечення, зокрема принципово важлива Конвенція 1952 р. про мінімальні норми соціального забезпечення (102), є загальновизнаним ключовим орієнтиром розробки міцних і стійких систем соціального захисту, заснованих на дотриманні прав людини. Вони використовуються як опорна точка правозахисними організаціями при оцінці реалізації права на соціальне забезпечення, а також на регіональному рівні, як зразок при розробці регіональних нормативних документів про соціальне забезпечення. На сьогоднішній день Конвенція № 102 є єдиним міжнародним договором, в якому присутній системний погляд на соціальне забезпечення. Цей погляд базується на низці основоположних принципів, що стосуються фінансування, управління та адміністративної діяльності. Конвенція № 102 додатково визначає мінімальні рівні захисту, які мають бути гарантовані щодо охоплення населення, адекватності пільг та допомоги, умов для отримання прав на них та строку їх дії за дев'ятьма соціальними ризиками, серед яких виокремлено і старість [146, с. 1].

Прийнята у 2012 р. Рекомендація про мінімальні рівні соціального захисту (202), визнаючи, що соціальне забезпечення є важливим засобом

запобігання та скорочення масштабів бідності, нерівності, соціальної ізоляції та соціальної незахищеності, рекомендувала державам-членам у максимально стислий термін впроваджувати та підтримувати свої мінімальні рівні соціального захисту, що включають основні соціальні гарантії, зокрема й щодо осіб похилого віку [141].

Конвенція № 102, Конвенція № 128 і супутня Рекомендація № 131 та Рекомендація № 202 у своїй сукупності забезпечують міжнародну довідкову основу, що встановлює діапазон і рівні допомоги, які є необхідними та достатніми для забезпечення підтримання доходу і доступу до медичного обслуговування в літньому віці. Охоплення всіх осіб похилого віку є основною метою цих стандартів з метою досягнення загального захисту, як прямо зазначено в Рекомендації № 202 (п. 3 (а)). Конвенції № 102, 128 та Рекомендація № 131 передбачають виплату пенсій по старості на гарантованих рівнях після набуття трудового стажу та їх регулярне коригування з метою підтримки купівельної спроможності пенсіонерів [147].

Таким чином, міжнародні стандарти соціального забезпечення забезпечують комплексну структуру основних принципів і орієнтирів для створення, розвитку та підтримки адекватних пенсійних систем за віком на національному рівні. Важливо, що в умовах швидкого старіння суспільства та пов'язаних із цим проблем фінансування, Рекомендація № 202 підтверджує, що держава є суб'єктом, на якого покладено загальну та головну відповідальність за соціальний захист, включаючи забезпечення фінансової, фіскальної й економічної стабільності пенсійних систем, з урахуванням соціальної справедливості та рівності [148, с. 167].

Не залишилося поза увагою право на соціальне забезпечення і на міжнародному регіональному рівні. Так, Європейський кодекс соціального забезпечення 1964 р., покликаний сприяти розвитку соціального забезпечення в усіх державах-членах Ради Європи для того, щоб вони могли поступово досягти його найвищого рівня, також встановлює низку стандартів, які договірні сторони зобов'язуються включити до своєї системи

соціального забезпечення, зокрема й щодо осіб похилого віку. Розділ V присвячений допомозі у зв'язку зі старістю. Зокрема статтями 25-30 визначено осіб, які підлягають забезпеченню, підстави нарахування, порядок обчислення такої допомоги та її тривалість (ст. 25-30) [149].

Суттєву роль у сфері соціального забезпечення відіграє Європейська соціальна хартія (переглянута) 1996 р., зокрема її ст. 12, що покладає на держави зобов'язання започаткувати систему соціального забезпечення або підтримувати її функціонування; підтримувати систему соціального забезпечення на задовільному рівні; докладати зусиль для поступового піднесення системи соціального забезпечення на більш високий рівень; вживати заходів шляхом укладання відповідних двосторонніх та багатосторонніх угод або в інший спосіб і відповідно до умов, визначених у таких угодах, для забезпечення: а) рівності між їхніми власними громадянами та громадянами інших сторін у тому, що стосується прав на соціальне забезпечення; б) надання, збереження та поновлення прав на соціальне забезпечення такими засобами, як сумарний залік періодів страхування або роботи, що були здійснені за законодавством кожної зі сторін [49].

Окрема стаття Хартії присвячена безпосередньо праву осіб похилого віку на соціальний захист (ст. 23) [49], якою закріплено зобов'язання держав вжити заходи задля надання літнім людям можливості якомога довше залишатися повноцінними членами суспільства, за допомогою забезпечення достатніх ресурсів, інформації про послуги і програми, можливості їхнього використання; надання особам похилого віку можливості вільно обирати спосіб свого життя і незалежно жити у знайомому для них оточенні так довго, як вони забажають і зможуть, шляхом: забезпечення житла, пристосованого до їхніх потреб і стану здоров'я; забезпечення медичного обслуговування та послуг, гарантій надання належної допомоги з повагою до їхнього особистого життя і гарантій участі у прийнятті рішень тощо [49].

Вказана стаття стала першим положенням договору про права людини, яке спеціально захищає права осіб похилого віку. Заходи, передбачені цим положенням, як за своїми цілями, так і за засобами їх реалізації свідчили про нове та прогресивне уявлення про те, яким має бути життя літніх людей, зобов'язуючи сторони розробляти та здійснювати узгоджені дії в різних сферах. Однією з основних цілей ст. 23 є надання літнім людям можливості залишатися повноцінними членами суспільства. Як зазначив Європейський комітет із соціальних прав, вираз «повноцінні члени» означає, що особи похилого віку не повинні зазнавати остракізму через свій вік [150].

Що стосується забезпечення достатніх ресурсів, то Європейський комітет, оцінюючи їх, враховує всі заходи соціального захисту, гарантовані літнім людям і спрямовані на підтримку рівня доходу, який дозволяє їм вести гідне життя та брати активну участь у громадському, соціальному і культурному житті. Зокрема, Комітет досліджує пенсії та інші додаткові грошові виплати, доступні особам похилого віку і порівнює із середнім еквівалентним доходом [151]. Так, наприклад, у Заключенні (2017) щодо України Комітет визнав ситуацію невідповідною на тій підставі, що рівень мінімальної пенсії був явно неадекватним. Приймаючи Заключення у 2021 р. Комітет знову підтвердив свою позицію, дійшовши висновку, що не було встановлено, що мінімальні розміри пенсій є адекватними [152].

Крім того, незважаючи на те, що ст. 23 стосується лише надання інформації про послуги і програми, вона також припускає їх існування і те, що літні люди мають право на певні послуги і програми. Таким чином, перевіряється не лише інформація, що стосується надання інформації про ці послуги та засоби, а й самі послуги та засоби. Зокрема, наявність, обсяг і вартість послуг допомоги вдома, послуг у громаді, надання спеціалізованого денного догляду за особами з деменцією та супутніми захворюваннями й інших послуг, таких як інформація, навчання та відпочинок для сімей, які здійснюють догляд за особами похилого віку [153].

Щодо норми статті, яка стосується забезпечення житла, пристосованого до потреб і стану здоров'я осіб похилого віку, Комітет зазначає, що потреби осіб похилого віку повинні бути враховані в національній або місцевій житловій політиці. Житлове законодавство та політика мають враховувати особливі потреби цієї групи і політика повинна допомагати літнім людям залишатися у власних домівках якомога довше шляхом надання захищеного/підтримуваного житла та допомоги в адаптації будинків.

Заклучна частина статті 23 присвячена правам осіб похилого віку, які проживають в установах. У цьому контексті Комітет передбачає, що мають бути гарантовані такі права: право на відповідний догляд і адекватні послуги, право на недоторканність приватного життя, право на особисту гідність, право брати участь у прийнятті рішень, що стосуються умов проживання в закладі, захист власності, право підтримувати особистий контакт з близькими особами та право скаржитися на лікування і догляд у закладах [153; 154].

Таким чином, загальний наголос у Хартії на користуванні соціальними правами для підтримки особистої автономії і поваги до гідності осіб похилого віку та їхнього права на процвітання у суспільстві, вимагає відданості виявлення та усунення ейджистського ставлення і тих законів, політики та заходів, які відображають або посилюють ейджизм. Комітет вважає, що держави-учасниці, окрім ухвалення всеосяжного законодавства, яке забороняє дискримінацію за віком, повинні вжити широкий спектр заходів для боротьби з віковими проявами у суспільстві. Такі заходи мають включати перегляд (і за необхідності внесення змін) законодавства та політики щодо дискримінації за ознакою віку, прийняття планів дій для забезпечення рівності осіб похилого віку, сприяння позитивному ставленню до старіння за допомогою таких заходів, як інформаційні кампанії для всього суспільства [155, с. 30].

Крім того ст. 23 збігається з іншими положеннями Хартії, які захищають осіб похилого віку як членів загального населення, такими як

ст. 11 (право на охорону здоров'я), ст. 12 (право на соціальне забезпечення), ст. 13 (право на соціальну та медичну допомогу) та ст. 30 (право на захист від бідності та соціального відчуження) і вимагає від держав-учасниць здійснювати цілеспрямоване та планове забезпечення відповідно до конкретних потреб осіб похилого віку [87, с. 199].

Варто зазначити, що Європейський комітет із соціальних прав прийняв на своїй 330-й сесії (17-21 жовтня 2022 року) до розгляду низку справ, що стосуються порушення ст. 23 Хартії. Так, у справі «Міжнародна федерація асоціацій осіб похилого віку (FIAPA) проти Франції» (скарга № 205/2022) FIAPA стверджує, що ситуація у Франції є порушенням статей 15, 16, 23, 30 і 31, а також статей E і G Хартії на тій підставі, що правовий і судовий захист осіб похилого віку не забезпечується через неспроможність Франції забезпечити виконання законодавства про правовий захист дорослих як у цивільних, так і в кримінальних справах. Крім того, FIAPA стверджує, що нещодавні реформи судової системи не призвели до жодного покращення судового захисту літніх людей, що є порушенням вищезазначених положень Хартії. Щодо стверджуваного порушення ст. 23 Хартії FIAPA посиляється, зокрема, на недостатню організацію системи правосуддя, яка покладає відповідальність за справи, що стосуються захисту осіб похилого віку, на «суддю зі спорів щодо захисту» (*juge des contentieux de la protection*). FIAPA стверджує, що інтеграція літніх людей у суспільство знаходиться під загрозою, оскільки інтереси осіб, які підлягають захисту, недостатньо враховуються системою в тому вигляді, в якому вона організована в даний час [156].

Розроблений ЄС у 2017 р. Європейський стовп соціальних прав (EPSR), який слугує компасом для сильної соціальної Європи, також містить згадку про осіб похилого віку в контексті соціального захисту. Так, 15 принцип Європейського стовпа соціальних прав передбачає право на пенсію працівників і самозайнятих осіб на пенсію, яка відповідає їхнім внескам і забезпечує адекватний дохід; рівність можливостей для жінок і чоловіків у

набутті прав на пенсію та право кожної людини в старості на ресурси, які забезпечують їй гідне життя [157].

У межах американського і африканського регіонів також регламентовано право на соціальне забезпечення для осіб похилого віку. Так, хоча право на соціальне забезпечення прямо не захищено в Африканській хартії прав людини і народів, його можна вивести із спільного тлумачення низки прав, гарантованих Хартією, включаючи (але не обмежуючись) право на життя, гідність, свободу, працю, здоров'я, харчування, захист сім'ї та право на захист літніх людей та осіб з інвалідністю (п. 81) [142]. Соціальні, економічні та культурні права, які прямо закріплені Африканською хартією, у поєднанні з іншими правами, такими як право на життя і повагу людської гідності, передбачають визнання інших економічних і соціальних прав, включаючи право на житло, право на достатнє харчування і право на соціальне забезпечення (п. 10) [158]. У Протоколі до Африканської хартії прав людини і народів про права літніх людей в Африці закріплено положення, що стосується соціального захисту літніх людей. Зокрема ст. 7 покладає на держави-учасниці зобов'язання розробити політику та законодавство, які гарантуватимуть, що особи похилого віку, які виходять на пенсію, отримають належні пенсії та інші форми соціального забезпечення; забезпечити існування універсальних механізмів соціального захисту для забезпечення гарантованого доходу для тих літніх людей, які не мали можливості робити внески до будь-яких програм соціального забезпечення; забезпечити, щоб процеси і процедури отримання пенсій були децентралізованими, простими та гідними; вжити законодавчих та інших заходів для того, щоб люди могли підготуватися до гарантованого доходу в старості; а також вжити законодавчих та інших заходів, що полегшують права осіб похилого віку на доступ до послуг державних постачальників послуг тощо [85].

Разом з тим ефективна реалізація права на соціальне забезпечення, гарантованого міжнародними актами з прав людини, є можливою лише за

умови виконання державами своїх зобов'язань у цій сфері та вчасного реагування на нові виклики, як-от пандемія COVID-19, що підтвердила життєво важливу роль соціального захисту як проти системних потрясінь, так і звичайних життєвих ризиків.

Так, прийнятий у 2002 р. Мадридський міжнародний план дій пропонує низку заходів, спрямованих на забезпечення соціального захисту, які не втрачають своєї актуальності протягом останніх 20 років з огляду на постійний «тиск» на формальні системи соціального захисту через стрімке «старіння» населення. Такі заходи включають: розробку і реалізацію політики, щодо забезпечення необхідного економічного та соціального захисту літніх людей; досягнення рівності; вироблення стратегій соціального захисту, що стосуються працівників неформальних секторів; вироблення правових рамок для приватного і додаткового пенсійного забезпечення; проведення консультаційних заходів для літніх людей з питань соціального забезпечення тощо [17].

Варто зазначити, що завдяки Регіональній стратегії реалізації Мадридського міжнародного плану ЄЕК ООН, прийнятій у Берліні того ж року, країни накреслили дорожню карту для створення «суспільства для будь-якого віку» у регіоні. Регіональна стратегія реалізації закликала державних діячів, громадянське суспільство та дослідницьке співтовариство змінити уявлення про літніх людей та старіння в регіоні ЄЕК ООН і вжити узгоджених дій для покращення ситуації осіб похилого віку та підготовки до старіння населення. Реалізація Мадридського міжнародного плану дій протягом останніх двох десятиліть відбувалася в контексті глибоких соціальних, економічних, екологічних і технологічних змін. Фінансова криза 2007-2008 рр., загрози безпеці та збройні конфлікти, збільшення глобальних міграційних потоків і пандемія COVID-19 мали далекосяжні наслідки для економіки регіону, зайнятості, системи охорони здоров'я та догляду, соціальної солідарності і згуртованості. Наслідки цих криз і відновлення після них залишаються нерівномірними в різних країнах [159, с. 1].

Так, протягом чотирьох циклів огляду та оцінки впровадження Мадридського міжнародного плану і Регіональної стратегії реалізації стійкість систем соціального забезпечення, охорони здоров'я та догляду та їх здатність задовольняти зростаючий попит була і залишається основною проблемою. Особлива увага приділяється зростаючим потребам у довгостроковому догляді, оскільки частка осіб похилого віку у віці 80 років і старше продовжує зростати в регіоні. Це вимагає більш рішучих і скоординованих зусиль, які дозволили б реалізувати весь потенціал довголіття і перетворити його на тривалу участь на ринку праці та в соціальному і громадському житті [159, с. 29].

У звіті, виданому з нагоди 20-річної віхи впровадження Мадридського плану дій та Регіональної стратегії реалізації, міститься огляд широкого спектру заходів за допомогою яких країни регіону прокладають шлях до суспільства для людей будь-якого віку, прагнучи до майбутнього, в якому кожна людина, молода та літня, може повною мірою сприяти соціально-економічному розвитку, соціальної єдності і миру. Зокрема у звіті вказується на важливість забезпечення рівномірного розподілу ризиків, витрат і вигод між поколіннями в умовах адаптації до старіння населення, в тому числі через реформи соціального захисту та соціального забезпечення, а також системи охорони здоров'я і довгострокового догляду.

Регіональна стратегія реалізації Мадридського міжнародного плану дій також передбачає пристосування системи соціального захисту до демографічних змін та їх соціально-економічних наслідків; сприяння навчанню впродовж життя, щоб адаптувати освітню систему до мінливих економічних, соціальних і демографічних умов; підтримка незалежного життя, включаючи здоров'я та благополуччя сімей, які піклуються про осіб похилого віку [159, с. 6].

Тобто задля того, щоб гарантувати, що жодна літня людина не залишиться осторонь, міжнародне співтовариство, політики та законодавці повинні прагнути створити і підтримувати комплексні системи соціального

захисту, засновані на принципі універсальності. Поряд із цим держави мають приймати належні заходи для здійснення програм соціального забезпечення, які надають допомогу літнім особам, починаючи з віку, встановленого національним законодавством. У тому випадку, коли при досягненні встановленого віку особа не здійснила всі визначені внески або через будь-які інші причини не користується правом на отримання пенсії по лінії соціального страхування чи іншими пільгами соціального забезпечення або соціальної допомоги і не має інших джерел доходу, державам слід, у межах наявних ресурсів, надавати допомогу, що не потребує попередніх внесків, соціальні послуги та іншу допомогу всім літнім людям (п. 15) [144].

У Керівництві і принципах з економічних, соціальних і культурних прав в Африканській хартії прав людини і народів також було надано низку рекомендацій державам задля ефективної реалізації політики у сфері соціального забезпечення, що охоплюють забезпечення доступу до системи соціального забезпечення, гарантування виплат за відповідних соціальних ризиків і непередбачених ситуацій доступною і діючою системою, створення системи соціального захисту, щоб члени вразливих і знедолених груп могли вижити навіть у часи серйозної нестачі ресурсів, забезпечення відсутності прямої чи непрямой дискримінації в схемах соціального забезпечення за будь-якою із заборонених ознак дискримінації, забезпечення включення вразливих і знедолених категорій населення до системи соціального забезпечення, дотримання своєчасного надання будь-яких виплат і фізичного доступу до служб соціального захисту.

Передбачається, що система соціального забезпечення охоплює дев'ять основних галузей соціального забезпечення, які є ідентичними тим, що були визначені Комітетом ООН з економічних, соціальних і культурних прав, серед яких і похилий вік. Здійснення соціального забезпечення через похилий вік передбачає, що мають бути вжиті заходи для створення схем соціального забезпечення, які надають виплати літнім людям, починаючи з певного віку, який має бути встановлений національним законодавством.

Слід зазначити, що системи соціального забезпечення мають забезпечувати мінімально необхідний рівень пілґ для всіх осіб і сімей, що дозволяє їм отримати необхідне медичне обслуговування, базове житло, воду, продукти харчування і найпростіші форми освіти [142].

Крім того, право на соціальне забезпечення, яке є складовим елементом всього комплексу прав людини, тісно взаємопов'язане з іншими правами, визнаними у Загальній декларації прав людини 1948 р. та Міжнародних пактах 1966 р., оскільки всі права людини насправді вважаються неподільними, взаємозалежними та невід'ємними, які слід розглядати як одне нероздільне ціле, де всі елементи мають рівний статус і де реалізація одного права залежить від реалізації іншого. Існують переконливі докази того, що соціальний захист, посилюючись завдяки здійсненню економічних, соціальних та культурних прав, і сам істотно підтримує реалізацію останніх [160, с. 4]. У зв'язку з цим Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав додатково визнав, що на державах лежить безпосередній обов'язок забезпечувати, щоб програми соціального забезпечення гарантували мінімально необхідний рівень допомоги всім особам таким чином, щоб вони могли принаймні користуватися «основними медичними послугами, мати елементарний дах і житло, водопостачання та санітарні умови, продукти харчування та найпростішу освіту» (п. 59) [144]. Таким чином, зокрема, право на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я невіддільне від права на соціальне забезпечення. Така ж взаємозалежність існує і в тому, що стосується права на достатній життєвий рівень, права на харчування, воду та санітарію, права на освіту і житло, трудові права [160, с. 4].

Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав підтверджуючи, що право на соціальне забезпечення відіграє важливу роль у підтримці здійснення багатьох прав, закріплених у Пакті 1966 р., зазначив, що для доповнення права на соціальне забезпечення необхідно вживати й інших заходів, серед яких: створення спеціальних установ по догляду за

особами з фізичними вадами та літніми людьми (стаття 10); вжиття заходів щодо боротьби зі злиднями і соціальним відчуженням та надання соціальних послуг з надання соціальної допомоги (стаття 11); вжиття заходів щодо профілактики захворювань та покращення медичних установ, товарів та послуг (стаття 12). Комітет також рекомендує державам-учасницям розглядати питання про прийняття програм соціального захисту осіб, які належать до знедолених або маргіналізованих груп (п. 28) [144].

Розглядаючи питання щодо захисту прав осіб похилого віку у соціально-економічній галузі, варто зазначити й щодо сфери зайнятості, оскільки саме у трудових відносинах літні працівники стикаються зі значним числом перешкод, які ґрунтуються на віковій дискримінації. Дискримінація за віком є серйозною проблемою, що впливає на здатність літніх працівників залишатися на ринку праці чи мати доступ до нього. Вона, зазвичай, базується на соціальних і культурних уявленнях, які стереотипують здібності осіб похилого віку та створює величезні перешкоди для літніх працівників у конструктивній участі на ринку оплачуваної праці [161, с. 39].

Концепція вікової дискримінації або ейджизм, з огляду на стереотипізацію швидкоплинності зміни об'єктивних можливостей реалізовувати суб'єктом повною мірою право на працю та належним чином виконувати трудову функцію, проявляється через нерівноправне (упереджене) ставлення до працівників або осіб, які потенційно мають намір реалізувати право на працю, за віковим критерієм, водночас простежується відсутність конкретизації суб'єкта, який проявляє дискримінацію, оскільки останнім може бути як роботодавець, так і інші члени суспільства, пов'язані з трудовою сферою [162, с. 268].

Як зазначили J. Stypińska і P. Nikander «Ейджизм і вікова дискримінація на ринку праці були темами наукового інтересу з початку двадцятого століття. Сьогодні, в суттєво інших економічних умовах, із дедалі більшою глобалізацією ринків праці, перемогами та поразками робітничих рухів та мінливими умовами європейської держави щодо загального добробуту,

проблема нерівного та негативного ставлення до літніх працівників все ще домінує» [163, с. 91].

Так, дискримінація літніх працівників є давньою проблемою, яка посилюється через стрімке старіння населення. Насправді літні працівники були об'єктами дискримінації вже в «золотий вік» повної зайнятості в Європі післявоєнних років. Така дискримінація існує як у державному, так і в приватному секторах, в офіційній політиці та політиці зайнятості, що проводиться на рівні підприємств. Деякі дискримінаційні заходи є очевидними (прямими), тоді як інші – прихованими (непрямими). Так, пряма дискримінація полягає у відкритому ставленні до літніх працівників менш прихильно, ніж до інших. Прямі заходи включають обов'язковий вихід на пенсію у встановленому віці, максимальний вік для найму та вікові обмеження доступу до навчання. Явним проявом дискримінації є оголошення про вакансії, які встановлюють вікове обмеження 40 або 45 років. Однак вікова дискримінація дає про себе знати за 10-15 років до офіційного пенсійного віку, іноді й раніше, якщо підвищення заробітної плати залежить від стажу. Відповідно літні працівники, які все ще перебувають у розквіті сил, можуть стати мішенню для звільнення. Менш очевидна непряма дискримінація, яку іноді важко обґрунтувати, може включати «пропозиції», зроблені спеціально для літніх працівників, наприклад варіанти дострокового виходу на пенсію, що представлені як добровільні. Інші форми непрямой дискримінації включають мовчазне скасування або непропонування послуг, які літні працівники можуть потребувати більше, ніж інші, що підвищує ймовірність того, що такі працівники вийдуть на пенсію. Зазвичай роботодавці виправдовують таку дискримінацію «потребами бізнесу», необхідністю «знизити собівартість продукції та бути конкурентоспроможними» [164, с. 15-16].

Крім того, літні працівники вважаються «дорожчими», ніж молодші через високу винагороду, вислугу років, трудові пільги та соціальні податки з боку роботодавця. Роботодавці також вважають їх менш продуктивними

через фізичні проблеми та навички, які можуть не відповідати сучасним стандартам. Таким чином, ці працівники, особливо ті, що мають обмежену підготовку або навички, часто розглядаються в першу чергу, коли організації прагнуть скоротити кількість працівників, і їм часто важко знайти нову роботу. Деякі залишаються безробітними через свій вік, обмежену кваліфікацію або недостатнє знайомство з новими інноваціями на робочому місці [161, с. 8].

Варто зазначити, що в межах міжнародних організацій на універсальному і регіональному рівнях провадиться активна і плідна робота щодо запобігання і викорінення вікової дискримінації осіб похилого віку у сфері зайнятості. Важливе значення у цій сфері відіграє МОП, яка об'єднує уряди, роботодавців і працівників 187 держав-членів для встановлення трудових стандартів, розробки політики та розробки програм, що сприяють гідній праці для всіх жінок і чоловіків.

Під егідою МОП було напрацьовано низку стандартів у сфері трудових відносин, у тому числі й за участю літніх працівників. Так, Конвенцією і Рекомендацією МОП про дискримінацію в галузі праці та занять 1958 р. регламентовано норми щодо формування національної політики спрямованої на недопущення дискримінації у сфері, що охоплюється ними. Означені акти, однак, не називають вік у числі визначених мотивів дискримінації [165; 166; 167, с. 274]. У прийнятій в 1964 р. Рекомендації МОП про політику зайнятості № 122 акцентується увага на необхідності докладати зусилля для задоволення специфічних потреб тих категорій осіб, які стикаються з особливими труднощами внаслідок структурних змін або з інших причин, наприклад літніх працівників, інвалідів та працівників, для яких може бути особливо важко змінити місце проживання та заняття (п. 16) [168].

1980 рік ознаменовано прийняттям Рекомендації МОП про літніх працівників № 162 (далі – Рекомендація № 162). У положеннях означеної Рекомендації було вказано щодо необхідності вживати членами Організації заходи з метою недопущення дискримінації літніх працівників у галузі праці

та занять, в межах національної політики, спрямованої на сприяння рівності поводження і можливостей для працівників незалежно від їх віку, та в межах законодавства, правил і практики у цій галузі (п. 3). Крім того в Рекомендації наголошено на тому, що літні працівники без будь-якої дискримінації за віком, повинні користуватися рівністю можливостей та поводження нарівні з іншими працівниками, зокрема щодо: доступу до служб професійної орієнтації і працевлаштування; доступу, з урахуванням їхніх особистих здібностей, досвіду та кваліфікації: до роботи як у державному, так і в приватному секторах (однак у виняткових випадках можуть встановлюватися вікові обмеження через особливі вимоги, умови або правила для деяких видів роботи); до можливостей професійної підготовки, зокрема підвищення кваліфікації та перекваліфікації; до оплачуваної навчальної відпустки, зокрема, з метою професійної підготовки; до просування по службі та справедливого розподілу роботи; до гарантій зайнятості з урахуванням національного законодавства і практики; винагороди за рівну працю; заходів соціального забезпечення та соціальної допомоги тощо (п. 5) [34].

Рекомендація № 162 заклала конструктивну основу щодо гідних і продуктивних умов праці для літніх працівників, які обирають або потребують оплачуваної роботи. Крім того Рекомендація закликала до заходів, які «забезпечують, щоб у рамках, що дозволяють поступово перейти від трудового життя до свободи діяльності, вихід на пенсію був добровільним» [169].

Директива Ради 2000/78/ЄС про встановлення загальної системи рівного відношення у сфері зайнятості та професійної діяльності була прийнята з метою встановлення загальних рамок для боротьби з дискримінацією за ознакою релігії або переконань, інвалідності, віку або сексуальної орієнтації у вказаних сферах діяльності з метою запровадження в державах-членах принципу рівного ставлення, під яким розуміється неприпустимість будь-якої прямої або непрямої дискримінації за будь-якою із вказаних ознак (ст. 1-2). Разом з тим Директива допускає можливість

прийняття державами відмінного ставлення, що ґрунтується на ознаці, пов'язаній з будь-якою із підстав, зазначених у статті 1 і не буде становити дискримінації, якщо через характер конкретної професійної діяльності або контекст, в якому вона здійснюється, така ознака є справжньою і визначальною професійною вимогою, за умови, що мета є законною, а вимога є пропорційною (ст. 4 (1)).

Стаття 6 Директиви присвячена безпосередньо питанню щодо розрізнення у ставленні за ознакою віку. Нею закріплено право держав-членів передбачити, що відмінності у ставленні за ознакою віку не становлять дискримінації, якщо в контексті національного законодавства вони об'єктивно і розумно виправдані законною метою, в тому числі законною політикою зайнятості, цілями ринку праці та професійною підготовкою, і якщо засоби досягнення цієї мети є належними і необхідними. Такі відмінності у ставленні можуть включати: встановлення особливих умов доступу до працевлаштування і професійної підготовки, зайнятості та професійної діяльності, включаючи умови звільнення і оплати праці, для молоді, працівників старшого віку та осіб, які мають обов'язки по догляду, з метою сприяння їх професійній інтеграції або забезпечення їх захисту; встановлення мінімальних умов щодо віку, професійного досвіду або вислуги років для доступу до зайнятості або до певних переваг, пов'язаних із зайнятістю; встановлення максимального віку для прийому на роботу, який ґрунтується на вимогах до професійної підготовки на відповідній посаді або на необхідності розумного періоду роботи до виходу на пенсію (ст. 6) [57].

Так, наприклад, у справі Великої Палати Суду ЄС «Gisela Rosenblatt v. Oellerking Gebäudereinigungsges» C-45/09 розглядалося питання про те, чи є дискримінаційним положення про автоматичне припинення трудових договорів працівників, які досягли 65-річного віку, на підставі того, що вони набули права на пенсію та про сумісність такої норми з Директивою 2000/78. Розглядаючи справу, Велика Палата зазначила, що ст. 6 (1) Директиви Ради 2000/78, якою встановлено загальні рамки для рівного ставлення у сфері

зайнятості та професійної діяльності, повинна тлумачитися як така, що не виключає національного положення, згідно з яким положення про автоматичне припинення трудових договорів на підставі досягнення працівником пенсійного віку вважаються дійсними, якщо, по-перше, це положення об'єктивно і розумно виправдане законною метою, пов'язаною з політикою зайнятості та ринком праці, і, по-друге, засоби досягнення цієї мети є належними та необхідними. Крім того, Суд зауважив, що, по-перше, ст. 6 (1) Директиви 2000/78 слід тлумачити як таку, що не виключає такого заходу, як автоматичне розірвання трудових договорів з працівниками, які досягли пенсійного віку, встановленого на рівні 65 років; по-друге, враховуючи, що трудове законодавство відповідної держави-члена не перешкоджає особі, яка досягла віку, що дає право на виплату пенсії, продовжувати працювати, і що працівник на цій посаді продовжує користуватися захистом від дискримінації за ознакою віку, припинення трудового договору на підставі закону не має автоматичного ефекту, який змушує відповідних осіб остаточно піти з ринку праці. Таким чином, цей закон не встановлює обов'язкової схеми автоматичного виходу на пенсію [170].

Варто зазначити, що питання вікової дискримінації щодо літніх осіб розглядалося й Комітетом ООН з прав людини (повідомлення 983/2001). Означена справа стосувалася ймовірного порушення державою права заявників на недискримінацію за ознакою віку згідно зі ст. 26 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 р. Заявники скаржилися, що держава не захистила їх від звільнення на робочому місці, вчиненого на цій забороненій підставі. За твердженням держави, основною метою, що переслідувалася, було забезпечення максимальної безпеки пасажирів й екіпажу, яка була законною відповідно до Пакту. Держава-відповідач посилялася, серед іншого, на режим ІКАО, який був спрямований і розумівся як максимізація безпеки польотів. Приймаючи думку за цим повідомленням, Комітет акцентував увагу на тому, що не кожне розрізнення є

дискримінацією з порушенням ст. 26, але воно має бути виправданим розумними й об'єктивними підставами для досягнення мети, яка є законною відповідно до Пакту. Крім того, Комітет вказав, що хоча вік не згадується як одна з перерахованих підстав забороненої дискримінації, він вважає, що відмінність пов'язана з віком, яка не ґрунтується на розумних та об'єктивних критеріях, може бути рівнозначною дискримінації за ознакою «інших обставин». Однак у жодному разі, на думку Комітету, не є зрозумілим, що обов'язковий пенсійний вік, як правило, буде дискримінацією за віком. Комітет дотримувався думки, що системи обов'язкового пенсійного віку можуть включати аспект захисту працівників шляхом обмеження довічного робочого часу. Крім того, причини, пов'язані з політикою в галузі зайнятості, можуть лежати в основі законодавства або політики щодо обов'язкового пенсійного віку. Комітет зазначив, що хоча МОП розробила складний режим захисту від дискримінації у сфері зайнятості, обов'язковий пенсійний вік, мабуть, не заборонений жодною з конвенцій МОП (п. 8.2), дійшовши висновку про відсутність підстав для встановлення порушення ст. 26 Пакту [171].

У другій спільній доповіді Федерального антидискримінаційного агентства та уповноважених Федерального уряду і Бундестагу Німеччини «Дискримінація в освіті і трудовому житті» також було зроблено висновок, про відсутність єдиної позиції щодо того, чи є дискримінацією загальне вікове обмеження, пов'язане зі встановленим законом віком виходу на пенсію та наголошено на закликах зробити цю загальну вікову межу гнучкішою, щоб враховувати різні варіанти закінчення трудового життя. У Доповіді зазначається, що спеціальні вікові обмеження, встановлені в колективних договорах, положеннях про оплату праці тощо, можуть мати негативні наслідки, якщо вони не є об'єктивно виправданими. У цьому контексті, як рекомендує Комісія проти дискримінації за віком, скликана Федеральним антидискримінаційним агентством, видається вкрай важливим

регулярно переглядати колективні договори з огляду на їхню демографічну та політичну значимість і несприятливі наслідки.

У доповіді наводиться дві позиції щодо вікових обмежень у трудовій сфері та щодо того, чи є таке вікове обмеження дискримінацією за віком. Одна сторона дотримується думки, що припинення трудових відносин не має бути пов'язано з календарним віком, оскільки це дискримінує тих, хто бажає працювати після досягнення встановленого законом пенсійного віку. Протилежна сторона стверджує, що віковий ценз є об'єктивно виправданим, оскільки вихід на пенсію звільняє робочі місця для молодих людей і, таким чином, забезпечує баланс поколінь [172, с. 286].

Крім того, враховуючи, що дискримінація також може бути множинною і поєднуватися з іншими характеристиками, які можуть визначати ідентичність, такими як стать, раса, етнічна приналежність, релігія, інвалідність, національність, соціально-економічний стан тощо, особливо важливе значення має врахування цього аспекту у сфері вікової дискримінації щодо літніх жінок у трудових відносинах. Гендерна нерівність може мати як постійний, так і кумулятивний вплив, який стає найбільш виразним у літньому віці. Гендерна дискримінація жінок у сфері зайнятості протягом усього життя може призвести до непропорційно нижчих доходів і пенсій порівняно з чоловіками. Так, слід зазначити, що останніми роками Комітет ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок у багатьох випадках ретельно досліджує практику держав-учасниць щодо літніх жінок. Зокрема, в Заключних зауваженнях щодо шостої періодичної доповіді Швейцарії 2022 р. Комітет висловив занепокоєність щодо значного числа жінок, які живуть у бідності або схильні до ризику бідності в державі-учасниці через характерні для цієї категорії населення вищі показники безробіття, концентрацію у сферах діяльності з неповним робочим днем, нестабільну зайнятість та низьку оплату праці, а також у зв'язку з тим, що на них непропорційно великою мірою лягає тягар неоплачуваної праці з догляду. Комітет зазначив, що ці фактори також зумовлюють нижчі пенсійні виплати для жінок, що

призводить до бідності у літньому віці. Враховуючи вказане, Комітет рекомендував державі-учасниці зайнятися вирішенням проблем дискримінації в оплаті праці, трудової сегрегації та неоплачуваної праці жінок з догляду та перерахувати пенсійні виплати для запобігання бідності серед жінок у похилому віці, скасувавши діюче «координаційне відрахування» (п. 59-60) [173].

У Заключних зауваженнях з восьмої періодичної доповіді Бельгії Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок, досліджуючи питання у сфері зайнятості, вказав на високий рівень безробіття та додаткові перешкоди, з якими стикаються жінки зі знедолених груп, серед яких і жінки похилого віку, у плані доступу, закріплення та просування на ринку праці (п. 43 (e)) [174].

Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав у Заключних зауваженнях щодо шостої періодичної доповіді Німеччини також зазначив щодо значного розриву в заробітній платі чоловіків і жінок, що в 2018 році становив 21% та висловив стурбованість тим, що це призводить до суттєвого розриву у розмірах пенсій чоловіків і жінок (що становить нині 53%), а також до непропорційно високих показників бідності серед жінок похилого віку. У зв'язку з цим він рекомендував активізувати зусилля, спрямовані на скорочення розриву в оплаті праці чоловіків та вжити цілеспрямованих заходів щодо вирішення проблеми широкого поширення бідності серед літніх жінок (п. 38, 39) [175].

Проте, міжнародна система має обмежені можливості згідно з поточною системою захисту відображати таке обов'язково деталізоване визнання питань міжсекторальної або множинної дискримінації, оскільки вони стосуються осіб похилого віку, не лише щодо жінок, але й у зв'язку з іншими ознаками ідентичності, які можуть призводити до дискримінації та маргіналізації [161].

Важливе значення для підтримання активного і комфортного життя та участі у суспільному житті осіб похилого віку має дотримання й права на

здоров'я, гарантованого в положеннях міжнародних угод з прав людини (Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966 р. (ст. 12), Загальна декларація прав людини 1948 р. (ст. 25), Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації 1965 р. (5 е) iv)), Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. (ст. 11.1 f), 12), Європейська соціальна хартія 1961 року (ст. 11), Африканська хартія прав людини і народів 1981 р. (ст. 16), Сан-Сальвадорський протокол 1988 р. (ст. 10) тощо).

Право на здоров'я є фундаментальною частиною прав людини та розуміння гідного життя. Право на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я на міжнародному рівні вперше було сформульоване в Статуті ВООЗ 1946 р., преамбула якого визначає здоров'я як «стан повного фізичного, психічного та соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб чи фізичних вад». У преамбулі також вказано, що володіння найвищим рівнем здоров'я є одним з основних прав будь-якої людини без жодного розрізнення на підставі раси, релігії, політичних переконань, економічного або соціального становища [176, с. 1; 177].

Відтоді інші міжнародні договори з прав людини визнавали або посилялися на право на здоров'я або на його елементи, наприклад, право на медичну допомогу. Право на здоров'я актуальне для всіх держав: кожна держава ратифікувала принаймні один міжнародний договір з прав людини, який визнає право на здоров'я. Крім того, держави взяли на себе зобов'язання захищати це право через міжнародні декларації, національне законодавство та політику, а також на міжнародних конференціях [176, с. 1].

Так, право на здоров'я є інклюзивним правом, яке часто пов'язується з доступом до медичної допомоги та будівництвом лікарень. Однак, право на здоров'я включає ширший спектр факторів, які сприяють здоровому способу життя. Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав визначає їх як «основні детермінанти здоров'я», серед яких: доступ до питної води та санітарних умов; безпечне і достатнє харчування та житло; здорові умови

праці та навколишнього середовища; освіта та інформація у сфері здоров'я; гендерна рівність. Крім того право на здоров'я включає свободу не піддаватися медичному лікуванню без згоди, наприклад медичним експериментам і дослідженням або примусовій стерилізації, а також не піддаватися тортурам та іншим жорстоким, нелюдським або таким, що принижують гідність, поводженням чи покаранню [176, с. 3].

Особливо важливе значення дотримання права на здоров'я має для осіб похилого віку, що обумовлено поступовим погіршенням стану здоров'я через об'єктивний процес старіння та загостренням хронічних хвороб.

До найпоширеніших захворювань у літніх людей ВООЗ відносить втрату слуху, катаракту та рефракційні аномалії, болі в спині та шиї, остеоартрит, хронічну обструктивну хворобу легень, діабет, депресію та деменцію, які можуть розвиватися одночасно. Для літнього віку характерна також поява цілого ряду складних клінічних станів, що, зазвичай, називають геріатричними комплексами. Найчастіше вони виникають внаслідок впливу кількох системних факторів і включають немічність, нетримання сечі, падіння, пролежні тощо.

Крім того ВООЗ акцентує на тому, що особи похилого віку суттєво відрізняються один від одного. Іноді вісімдесятирічні люди за своїми фізичними та розумовими можливостями не поступаються багатьом тридцятилітнім. В інших випадках істотна деградація можливостей починається у набагато молодшому віці. Така відмінність у стані здоров'я літніх людей не є випадковою, а формується залежно від особливостей навколишнього фізичного і соціального середовища та впливу цих факторів [178].

Однак, незважаючи на те, що особи похилого віку найчастіше є кінцевими споживачами ліків і лікування, у переважній більшості випадків вони виключаються з клінічних досліджень, у яких вік учасників іноді обмежується 65 або 75 роками. Дискримінація, що глибоко укорінилася, за ознакою віку у сфері охорони здоров'я може виражатися у відмові в наданні

ліків, висловленні докорів, ізоляції, залишенні, зневаженні і негативному відношенні до літніх пацієнтів. Ейджизм призводить до частіших випадків ранньої смерті, погіршення фізичного та психічного здоров'я та більш повільного відновлення після інвалідності у літньому віці. До інших проявів ейджизму в медичних закладах належать необґрунтовані згадки медичними працівниками віку літніх пацієнтів та використання зневажливої і поблажливої мови у розмові з ними [102].

Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав у своєму Зауваженні загального характеру також наголосив на тому, що для мільйонів людей у всьому світі повне здійснення права на здоров'я залишається метою далекого майбутнього. Крім того в багатьох випадках, особливо для тих, хто живе у злиднях, ця мета стає більш віддаленою. Комітет визнав існування значних структурних та інших перешкод, що ускладнюють реалізацію ст.12 Пакту у багатьох державах-учасниках (п. 5) [179].

Так зокрема, в Заключних зауваженнях щодо шостої періодичної доповіді Німеччини Комітет ООН з економічних, соціальних і культурних прав висловив стурбованість становищем осіб похилого віку, які живуть в умовах, що принижують гідність, у тому числі в деяких будинках для літніх людей, і не отримують належного догляду через брак кваліфікованих фахівців з догляду. З огляду на це Комітет рекомендував активізувати зусилля, щоб забезпечити достатню кількість кваліфікованих фахівців з догляду за літніми особами відповідно до Глобального кодексу ВООЗ щодо практики міжнародного найму персоналу охорони здоров'я [180], та підтвердив свої попередні рекомендації щодо вжиття державою-учасницею негайних заходів для покращення становища осіб похилого віку в будинках для літніх людей, виділення необхідних ресурсів для навчання персоналу щодо забезпечення догляду та частішого проведення ретельних інспекцій (п. 48-49) [175]. Щодо Польщі Комітет вказав на відсутність адекватної системи медичного обслуговування для осіб похилого віку і нерівний доступ до послуг у галузі кардіології та діабетології по регіонах (п. 43) [181].

Як зазначає Т.Л. Сироїд, зважаючи на ту обставину, що саме в літньому віці особи потребують додаткового медичного догляду у зв'язку з активізацією хронічних захворювань, розвитку старечих хвороб (деменція та ін.), існує нагальна потреба щодо консолідації усіх зусиль задля адаптування (переформатування) системи надання медико-санітарної та інших видів допомоги задля забезпечення права літніх людей на найвищий досяжний рівень життя (права на здоров'я) [182, с. 166].

Так, у справі «Poblete Vilches et al. v. Chile» 2018 р. Міжамериканський суд з прав людини виніс рішення, в якому одноголосно визнав міжнародну відповідальність чилійської держави за те, що вона не гарантує заявнику право на здоров'я без дискримінації за допомогою необхідних базових та невідкладних послуг у зв'язку з його особливою вразливістю як особи похилого віку, що призвело до його смерті, а також за страждання, заподіяні бездоглядністю пацієнта. Суд уперше виніс рішення щодо права на здоров'я автономно, як складової частини економічних, соціальних, культурних та екологічних прав, у тлумаченні ст. 26 Конвенції, а також щодо прав літніх людей.

Суд встановив, що здоров'я є фундаментальним та невід'ємним правом людини, покладеним в основу адекватного здійснення інших прав людини. Кожна людина має право на максимально можливий рівень здоров'я, що дозволяє їй жити гідно, причому під здоров'ям розуміється не лише відсутність хвороб, а й повний стан фізичного, душевного та соціального добробуту, який дозволяє людям досягти інтегрального балансу. На думку Суду, загальне зобов'язання трансформується в обов'язок держави забезпечувати доступ населення до основних медичних послуг, забезпечувати якісну та ефективну медичну допомогу, а також сприяти покращенню стану здоров'я населення. Суд також наголосив на можливості вперше винести рішення конкретно про права літніх людей щодо забезпечення права на здоров'я. З урахуванням вищевикладеного Суд наголосив на важливості приділяти увагу літнім людям як суб'єктам прав, які

мають особливий захист і, отже, всебічну турботу, при повазі їх автономії та незалежності. З огляду на це, Суд дійшов висновку, що стосовно осіб похилого віку як групи, що перебуває у вразливому становищі, існує посилене зобов'язання поважати і гарантувати їхнє право на здоров'я [183].

Крім того, Незалежний експерт з питання щодо здійснення особами похилого віку всіх прав людини акцентував увагу на тому, що через пандемію COVID-19 надходить безліч повідомлень про будинки для літніх людей, в яких відсутні необхідні засоби захисту для персоналу та мешканців, де їх ізолюють, не забезпечується належне медичне втручання та не надається паліативна допомога. Всі ці фактори сприяють тому, що мешканці вмирають наодинці [102]. Однак практика свідчить про системність існуючої проблеми в будинках для осіб похилого віку щодо здійснення права на здоров'я. За інформацією, висвітленою Європейською мережею національних інституцій з прав людини, «загальні проблеми, виявлені всіма бригадами з надання допомоги, які можуть поставити під загрозу право на найвищий досяжний рівень здоров'я, полягали в тому, що нестача персоналу, медичних працівників і фінансування можуть обмежити доступність терапії та допомоги. Сильний наголос на реабілітації був помічений лише в кількох будинках для літніх людей. В Угорщині зміни в законодавстві в 2008 р. означали, що лише будинки для літніх людей, які мають відповідний дозвіл, можуть надавати спеціалізовані сестринські та медичні послуги особам похилого віку, які потребують такої терапії, при цьому будинки престарілих не отримують додаткового фінансування для їх надання. Надання спеціалізованого медсестринського догляду не є обов'язковим для будинків престарілих, хоча вони змушені надавати його, якщо хочуть функціонувати. Це робить діяльність інтернатного закладу надзвичайно складною для соціальної сфери.

У Румунії доступ до геріатра був практично неможливим у всіх відвіданих будинках для людей похилого віку. Проте приватні заклади, як

виявилось, мають більш ретельну оцінку мешканців. Це було зазначено у Заключних зауваженнях щодо Угорщини та Румунії» [184, с. 51].

Важливо також зауважити щодо впливу пандемії коронавірусу на право на здоров'я осіб похилого віку. Як зазначив Незалежний експерт з питання щодо здійснення особами похилого віку всіх прав людини, право людини на здоров'я вимагає, щоб медична допомога була доступна для всіх людей, проте низка зусиль у боротьбі з пандемією COVID-19, включаючи введення режиму ізоляції та правила фізичного дистанціювання, спрямовані на недопущення навантаження систем охорони здоров'я внаслідок збільшення кількості пацієнтів, які потребують потреби в апаратах штучної вентиляції легень. У багатьох випадках на літніх людях позначається відсутність будь-яких конкретних послуг через обмеження в медичному обслуговуванні, наприклад, при розподілі та пріоритетному виділенні коштів у галузі охорони здоров'я, що часто призводить до переміщення осіб похилого віку на другий план щодо лікування. Крім того, під час пандемій, що становлять загрозу для життя, таких як пандемія COVID-19, доступ літніх людей до лікування та медичного обслуговування ускладнений. У країнах, що розвиваються, через слабкі системи охорони здоров'я або необхідність оплачувати медичне обслуговування за свій рахунок мільйони людей, особливо з найбідніших верств населення, залишаються без доступу до базового медичного обслуговування [185].

Так в аналітичній записці «Вплив COVID-19 на осіб похилого віку» 2020 р. Генеральний секретар ООН зазначив, що пандемія COVID-19 викликає невимовний страх і страждання серед літніх людей у всьому світі. Менш помітними, але не менш тривожними є ширші наслідки пандемії для літніх людей: відмова в медичній допомозі через захворювання, не пов'язані з COVID-19; зневага та жорстоке поводження в установах та закладах догляду; зростання бідності та безробіття; драматичний вплив на самопочуття та психічне здоров'я; і травма стигми та дискримінації. Незважаючи на те, що всі вікові групи піддаються ризику зараження COVID-

19, особи похилого віку мають значно вищий ризик смертності та важких захворювань після інфікування. Літні люди також можуть стикатися з дискримінацією за віком при прийнятті рішень щодо медичного обслуговування, сортування та порятунку життя. Експерти з прав людини із занепокоєнням зазначали, що рішення про використання мізерних медичних ресурсів, включаючи апарати ШВЛ, у деяких випадках приймалися на підставі віку або на основі загальних припущень щодо впливу конкретного діагнозу, такого як деменція, на загальний стан здоров'я. Крім того, поширення COVID-19 у будинках для літніх людей та в установах, завдає руйнівної шкоди їх життю через недбалість чи погане поводження. Особи похилого віку, які перебувають на карантині або ізольовані разом із членами родини чи опікунами, також можуть зіткнутися з вищим ризиком насильства, жорстокого поводження та зневаги. Пандемія також може призвести до скорочення критично важливих послуг, не пов'язаних з COVID-19, що ще більше збільшує ризик для життя літніх людей. Тривалі періоди ізоляції можуть серйозно позначитися на психічному здоров'ї осіб похилого віку, оскільки літні люди похилого віку з меншою ймовірністю будуть включені в цифрове середовище. Однак вірус не тільки загрожує життю та безпеці літніх людей, він також загрожує їхнім соціальним мережам, доступу до медичних послуг, їхній роботі та пенсії [186, с. 2,5]. Загалом 146 країн підписали заяву на підтримку вищевказаної аналітичної записки Генерального секретаря, зобов'язавшись повністю заохочувати та поважати гідність і права осіб похилого віку та пом'якшувати негативний вплив під час та після пандемії COVID-19 на їх здоров'я, життя, права та добробут. Держави також підтвердили зобов'язання співпрацювати з усіма партнерами задля зміцнення глобальних і національних цільових заходів з метою задоволення потреб і прав літніх [187].

Варто зазначити, що питання порушення права літніх людей на здоров'я є предметом розгляду міжнародних правозахисних органів. Так, наприклад, у 2022 р. до Європейського Комітету із соціальних прав було

подано скаргу Open Society European Policy Institute (далі – OSEPI) проти Болгарії. OSEPI стверджував, що в контексті пандемії COVID-19 і розповсюдження вакцин проти COVID-19, Болгарія не змогла належним чином захистити здоров'я відповідно до статті 11 Хартії (право на захист здоров'я), особливо стосовно людей похилого віку та людей із серйозними проблемами зі здоров'ям, не надаючи їм пріоритетного та ефективного доступу до вакцин проти COVID-19 у період з грудня 2020 року по травень 2021 року. Крім того OSEPI стверджував, що Болгарія не розробила кампанії та стратегії щодо вакцин проти COVID-19, а також для надання вказівок і навчання персоналу охорони здоров'я. Нарешті заявник зазначав, що ситуація щодо розповсюдження вакцин проти COVID-19 становила дискримінацію, зокрема за ознаками віку та стану здоров'я, що є порушенням статті Е (недискримінація) у поєднанні зі статтею 11 Хартії [188].

Означене підтверджує надзвичайну вразливість осіб похилого віку в умовах розповсюдження коронавірусної інфекції. Така ситуація вимагає прийняття комплексних заходів, направлених на забезпечення права на здоров'я літніх людей крізь призму нових викликів, спричинених пандемією. З огляду на це було виокремлено низку рекомендацій для держав, серед яких: моніторинг звітності про випадки смерті в інтернатних закладах, забезпечення чітких стандартів епіднагляду для звітності про випадки COVID-19, включаючи супутні фактори ризику серед осіб похилого віку, як-от вік, стать та стан здоров'я, перегляд моделей участі на національному і глобальному рівнях для посилення участі літніх людей та їхніх правозахисних організацій у прийнятті рішень та виробленні політики; інтеграція досвіду країн у просуванні прав людини осіб похилого віку на відповідних глобальних форумах тощо [186, с. 15-16].

Крім того, з метою всебічного врахування та захисту прав осіб похилого віку у сфері охорони здоров'я необхідним є вжиття державами заходів щодо забезпечення рівного доступу до медичного обслуговування,

довгострокового догляду та підтримки шляхом залучення осіб похилого віку до участі в процесі розробки політики та законодавства; проведення оцінки того, яким чином дискримінація за ознакою віку перешкоджає літнім людям повною мірою здійснювати своє право на найвищий досяжний рівень здоров'я, включаючи обтяжливий і погіршуючий вплив факторів дискримінації, що перетинаються; виявлення і врахування конкретних потреб літніх людей при підготовці і плануванні заходів реагування на надзвичайні ситуації та заходів щодо відновлення, у тому числі у зв'язку з триваючою пандемією, а також заходів щодо боротьби зі зміною клімату та зменшення ризику стихійних лих тощо (п. 83, 85) [102].

Стаття 23 Європейської соціальної хартії (переглянутої) у контексті права осіб похилого віку на адекватне медичне обслуговування також вимагає, щоб програми та послуги охорони здоров'я (зокрема, послуги первинної медичної допомоги, включаючи медичні послуги на дому), спеціально спрямовані на літніх людей, існували разом із керівними принципами охорони здоров'я для осіб похилого віку [49].

У ключових висновках та рекомендаціях Континентального семінару високого рівня щодо права на здоров'я та соціальний захист в Африці було рекомендовано розробити внутрішні фінансові механізми для фінансування проєктів у галузі охорони здоров'я та соціального захисту і виділити на них достатній бюджет, щоб зробити охорону здоров'я безкоштовною, особливо для вразливих людей, таких як вагітні жінки, діти, люди похилого віку, мігранти та внутрішньо переміщені особи [189].

Висновки до розділу 2

1. Право на автономію осіб похилого віку має важливе значення для реалізації інших прав і свобод людини, гарантованих міжнародними угодами та національним законодавством. У науці і практиці міжнародного права існують різні підходи до розуміння права на автономію. Одні дотримуються думки, що автономія і незалежність літніх людей є взаємозамінними та

пов'язують їх із самостійністю у прийнятті рішень, інші вважають, що незалежність є одним із вимірів що сприяє особистій автономії й асоціюють її з рівнем фізичного функціонування людини. Разом з тим у міжнародному праві прав людини не вироблено чітких стандартів з цього питання. Окремі аспекти, що стосуються права на автономію і незалежність літніх людей закріплені в актах, прийнятих під егідою ООН, як-от: Віденський міжнародний план дій з проблем старіння 1982 р., Принципи ООН щодо осіб похилого віку 1991 р., Декларація з проблем старіння 1992 р., Мадридський міжнародний план дій із проблем старіння 2002 р. Клопітка робота щодо регламентації права на автономію була проведена на міжнародному регіональному рівні. Вироблені в межах ОАД і АС міжнародні спеціальні угоди, присвячені правам літніх людей, прямо закріплюють положення, якими гарантується право на автономію осіб похилого віку (ст. 7 (незалежність і автономія) Міжамериканської конвенції про захист прав людини осіб похилого віку 2015 р., ст. 5 (право приймати рішення) Протоколу до Африканської Хартії прав людини і народів про права літніх людей в Африці 2016 р.). Право осіб похилого віку вести самостійне і незалежне життя також визнається у ст. 25 Хартії основних прав Європейського Союзу та ст. 23 Європейської соціальної хартії (переглянутої), Рекомендації CM/Rec(2014)2 Комітету міністрів державам-членам щодо заохочення прав осіб похилого віку тощо.

Аналіз вказаних вище актів дозволяє зробити висновок, що під правом на автономію, загалом, розуміється право приймати самостійно рішення, управляти собою та нести відповідальність за власні рішення.

Разом з тим слід констатувати, що реалізація права на автономію нерідко супроводжується низкою перешкод, що зумовлено значною неоднорідністю літніх людей як соціальної групи (через їхній стан здоров'я, активність, умови життя тощо), існуванням численних ейджиских упереджень та дискримінаційного ставлення. Серед чинників, що впливають на автономію осіб похилого віку також можемо зазначити такі:

перешкоджання у прийнятті рішень з боку членів сім'ї, місцевої влади, політиків та законодавців, урядовців; погіршення здоров'я та фінансового становища; втрата роботи, вихід на пенсію; зміни в сімейних обставинах (смерть одного з подружжя, дорослішання або одруження дітей, переселення до дітей або інших членів сім'ї, переїзд до закладу інтернатного типу); старіння та пов'язана з цим стигма тощо.

Означене нерідко пов'язується з можливістю осіб похилого віку самотійно приймати будь-які рішення. Разом з тим здатність літньої людини прийняти конкретне рішення повинна бути встановлена у зв'язку з характером рішення, його метою та станом здоров'я такої особи на момент його прийняття.

2. Центральне значення у реалізації прав людини і основоположних свобод має заборона дискримінації та її ліквідація в усіх сферах суспільного життя. У міжнародних угодах з прав людини вік як заборонена підстава дискримінації майже не згадується. Міжнародні акти, як правило, містять посилання на «інші обставини» («other status», «any status») (Міжнародний пакт про економічні, соціальні, культурні права 1966 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., Африканська хартія прав людини і народів 1981 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. тощо) або «будь-яке інше соціальне становище» («any other social condition») (Американська конвенція з прав людини (ст. 1) і Сан-Сальвадорський протокол (ст. 3)). Окремі спеціальні і регіональні угоди передбачають заборону дискримінації за ознакою віку, проте вони застосовуються або до конкретної вузької сфери правовідносин або мають обмежене регіональне охоплення.

Разом з тим слід зазначити, що перелік заборонених ознак дискримінації, за загальним підходом, є ілюстративним, а не вичерпним, з огляду на що категорія «інша обставина» або «будь-яке інше соціальне становище» може бути застосовною й щодо дискримінації за віком. Однак відсутність прямого посилання на вік як забороненої підстави дискримінації

створює умови, за яких відсутня юридична ясність, а правозахисні органи мають досить широкі межі тлумачення кожного випадку. Крім того, аналіз міжнародних актів і практики правозахисних органів свідчить про неможливість зробити висновок, що дискримінація за ознакою віку повністю забороняється міжнародним правом прав людини, хоча перелік ситуацій, у зв'язку з якими така дискримінація може допускатися, є дуже обмеженим (встановлення особливих умов доступу до працевлаштування, встановлення максимального віку для прийому на роботу, заснований на вимогах до професійної підготовки та ін.).

3. Встановлено, що прояви дискримінації щодо осіб похилого віку можуть мати різний характер і вираження. Загалом виділяють пряму, непряму, структурну, множинну та інтерсекційну види дискримінації. Значна увага приділяється питанню множинної дискримінації, зокрема щодо літніх жінок, вразливість яких може посилюватися через етнічне походження, наявність інвалідності, стан крайньої бідності, віросповідання тощо.

Викорінення дискримінації за ознакою віку щодо літніх людей вимагає вироблення всеохоплюючого підходу та перегляду, зміни і скасування законів, звичаїв або практики, що заохочують дискримінацію за ознакою віку у сфері професійної підготовки і зайнятості, освіти, медичних або інших послуг; створення надійних механізмів правового захисту та забезпечення жертвам дискримінації за ознакою віку доступу до правосуддя нарівні з іншими; проведення заходів щодо підвищення поінформованості суспільства, в тому числі державних службовців, представників приватного сектору та самих осіб похилого віку про значення і наслідки рівноправності та недискримінації у літньому віці

4. Актуальним є питання щодо дотримання прав літніх людей у сфері кримінально-правових відносин, зокрема тих осіб, які позбавлені волі. У міжнародному праві відсутній спеціальний акт, яким безпосередньо було б унормовано питання щодо поводження з літніми ув'язненими. Незважаючи на те, що загальні міжнародні акти у цій сфері є універсальними та

застосовними до всіх категорій осіб, літні люди можуть потребувати застосування додаткових заходів задля забезпечення можливості реалізувати права людини і основоположні свободи. Крім того, слід констатувати, що значна неоднорідність літніх ув'язнених, обумовлена різницею у стані здоров'я, ймовірним вживанням наркотичних та алкогольних засобів протягом життя, автономністю у діях тощо має враховуватися при призначенні покарання особам похилого віку у вигляді позбавлення волі. Означена позиція неодноразово підтверджувалася у практиці Європейського суду з прав людини («Papon v. France», «Farbtuhs v. Latvia», «Contrada (no. 2) v. Italy» та ін.).

5. Право на соціальне забезпечення, гарантоване міжнародними актами у галузі прав людини, має істотне значення у реалізації прав людини осіб похилого віку щодо гарантування стабільного доходу і доступу до основних послуг, включаючи медичні та доглядові, таким чином, щоб заохочувати їхні права і гідність. На підтвердження означеного свідчить включення «старості» до дев'яти основних компонентів системи соціального забезпечення. Однак, незважаючи на те, що міжнародним співтовариством було вироблено досить розгалужений правовий механізм у цій сфері, імplementований у національне законодавство більшості країн світу, постійний «тиск» на формальні системи соціального захисту через стрімке «старіння» населення вимагає прийняття відповідних скоординованих заходів, які дозволили б реалізувати весь потенціал довголіття. Такі заходи можуть включати: розробку і реалізацію політики, щодо забезпечення необхідного економічного та соціального захисту літніх людей; вироблення стратегій соціального захисту, що стосуються працівників неформальних секторів; вироблення правових рамок для приватного і додаткового пенсійного забезпечення; здійснення реформування існуючих систем; сприяння навчанню впродовж життя, щоб адаптувати освітню систему до мінливих економічних, соціальних і демографічних умов тощо.

Крім того, встановлено, що право на соціальне забезпечення тісно пов'язане і відіграє важливу роль у підтримці здійснення багатьох прав людини, як-от: право на достатній життєвий рівень, яке включає в себе, серед іншого, права на житло і харчування, право на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я та ін. Держави мають забезпечувати, щоб програми соціального забезпечення гарантували мінімально необхідний рівень допомоги особам таким чином, щоб вони могли принаймні користуватися основними медичними послугами, мати елементарний дах і житло, водопостачання, санітарні умови та продукти харчування.

6. Негативне ставлення та ейджиські упередження і стереотипи щодо осіб похилого віку, такі як менша продуктивність, повільне освоєння нових навичок та труднощі в адаптації до технологічних й організаційних змін, зменшення фізичних здібностей є головними перешкодами для можливостей працевлаштування і часто призводять до прямої та непрямой дискримінації літніх працівників. У межах міжнародних універсальних і регіональних організацій було вироблено низку актів, що стосуються прав осіб похилого віку в галузі праці. Важливий внесок у формування правової основи з цього питання було зроблено МОП, під егідою якої було прийнято низку стандартів у сфері трудових відносин, у тому числі й за участю літніх працівників, які переслідують, перш за все, забезпечення рівності і недискримінації літніх працівників у галузі праці. Разом з тим встановлено, що міжнародні акти допускають розрізнення у ставленні за ознакою віку у тому випадку, що це є об'єктивно і розумно виправданим законною метою, зокрема політикою зайнятості, цілями ринку праці та професійною підготовкою, і якщо засоби досягнення цієї мети є належними і необхідними.

7. Дотримання права на здоров'я має критично важливе значення для осіб похилого віку, що обумовлено поступовим погіршенням стану здоров'я через об'єктивний процес старіння та загострення хронічних захворювань. Однак реалізація цього права літніми людьми нерідко супроводжується низкою перешкод, як-от: відмова в наданні ліків, ізоляція, зневажливе

ставлення, що мають своїм наслідком випадки ранньої смерті, погіршення стану здоров'я, збільшення випадків інвалідності у літньому віці. Крім того слід констатувати, що коронавірусна пандемія продемонструвала системні недоліки у сфері охорони здоров'я, що значним чином позначилися на забезпеченні права на здоров'я літніх людей (сортування хворих через брак ресурсів лікарні, відмова в наданні медичної допомоги на підставі вікових обмежень або цінності людини для суспільства, обмежений доступ до лікарських засобів і вакцинації тощо).

Означене вимагає вироблення комплексу заходів щодо забезпечення ефективної реалізації права на здоров'я особами похилого віку, зокрема й в умовах сучасних викликів. Такі заходи мають включати: забезпечення рівного доступу до медичного обслуговування, довгострокового догляду та підтримки шляхом залучення осіб похилого віку до участі в процесі розробки політики та законодавства; проведення оцінки того, яким чином дискримінація за ознакою віку перешкоджає літнім людям повною мірою здійснювати своє право на найвищий досяжний рівень здоров'я, включаючи обтяжливий і погіршуючий вплив факторів інтерсекційної дискримінації; виявлення і врахування конкретних потреб літніх людей при підготовці і плануванні заходів реагування на надзвичайні ситуації та заходів щодо відновлення, у тому числі у зв'язку з триваючою пандемією, а також заходів щодо боротьби зі зміною клімату та зменшення ризику стихійних лих; моніторинг звітності про випадки смерті в інтернатних закладах.

9. Аналіз практики міжнародних правозахисних органів і установ на універсальному і регіональному рівнях свідчить про те, що питання захисту прав літніх людей постійно перебуває в полі зору міжнародної спільноти. Разом з тим відсутність єдиного універсального міжнародного акта, присвяченого правам літніх людей, має своїм наслідком неоднорідність правозахисної практики та широкі межі у тлумаченні норм міжнародного права прав людини.

РОЗДІЛ 3

МІЖНАРОДНІ ІНСТИТУЦІЙНІ МЕХАНІЗМИ ЗАХИСТУ ОСІБ ПОХИЛОГО ВІКУ

3.1. Міжнародний універсальний інституційний механізм захисту осіб похилого віку

Розкриваючи питання слід вказати, що питання пов'язані із захистом прав осіб похилого віку є центром уваги органів та інституцій міжнародних організацій, у тому числі й системи ООН. Особи похилого віку мають право користуватися всіма доступними універсальними механізмами в галузі прав людини.

Так, на рівні Генеральної Асамблеї ООН обговорюються питання загального захисту прав людини, зокрема і літніх людей, у межах Ради Безпеки ці питання знаходять своє закріплення на рівні резолюцій, що стосуються захисту вразливих категорій осіб під час збройних конфліктів, гуманітарних катастроф тощо, Економічна і Соціальна Рада ООН розглядає різні аспекти питання з точки зору вирішення соціальних і економічних питань.

Рада з прав людини – допоміжний орган Генеральної Асамблеї (A/RES/60/251) [190], уповноважений сприяти загальній повазі і захисту прав людини й основних свобод для усіх без будь-яких розрізень і на справедливій та рівній основі. Рада уповноважена розглядати ситуації, пов'язані з порушенням прав людини, включаючи грубі й систематичні порушення, і подавати з приводу них свої рекомендації, сприяти ефективній координації та інтеграції діяльності стосовно прав людини в рамках ООН. У 2007 році на підставі резолюції Ради з прав людини ООН було створено нову процедуру розгляду скарг, поданих окремими особами, групами або неурядовими організаціями, які стверджують, що вони є жертвами порушень прав людини або які мають пряму і надійну інформацію про такі порушення.

Повідомлення, пов'язане з порушенням прав людини й основних свобод, є прийнятним за таких умов: воно не є явно політично мотивованим, і його мета узгоджується зі Статутом ООН, Загальною декларацією прав людини та іншими відповідними документами у галузі права прав людини; дає фактичний опис передбачуваних порушень, включаючи права, які, як стверджується, порушуються; його мова не є образливою, однак таке повідомлення може бути розглянуто, якщо воно задовольняє інші критерії прийнятності після виключення образливої термінології; воно подано особою або групою осіб, які стверджують, що вони є жертвами порушень прав людини та основних свобод або будь-якою особою чи групою осіб, включаючи неурядові організації, які сумлінно діють відповідно до принципів права людини, не вдаються до політично мотивованих позицій, що суперечать положенням Статуту ООН, і вимагають прямої та надійної інформації про відповідні порушення. Проте достовірно підтверджені повідомлення не повинні бути неприпустимими тільки тому, що знання окремих авторів є вторинним, за умови, що вони супроводжуються чіткими доказами; воно ґрунтується не тільки на повідомленнях, які розповсюджуються засобами масової інформації; воно не стосується випадків розгляду повідомлення іншою спеціальною процедурою, договірним органом або іншою процедурою ООН чи аналогічною регіональною процедурою; було вичерпано внутрішні засоби правового захисту, якщо не здалося, що такі засоби правового захисту будуть неефективними або необґрунтовано продовженими [191].

Управління Верховного комісара з прав людини (далі – УВКПЛ) у межах правозахисного порядку денного приділяє увагу питанням людей похилого віку і прагне зробити так, щоб їхня думка враховувалася. УВКПЛ докладася зусиль для того, щоб уряди вживали всіх заходів, необхідних для захисту та заохочення прав людини осіб похилого віку.

Спільно з Департаментом ООН з економічних та соціальних питань УВКПЛ підтримує діяльність Робочої групи відкритого складу з проблем

старіння та її секретаріату. Підтримує мандат Незалежного експерта з питання щодо здійснення особами похилого віку всіх прав людини, а також роботу механізмів ООН у галузі прав людини та національних правозахисних установ з моніторингу і надання рекомендацій щодо заохочення та захисту прав людини осіб похилого віку.

УВКПЛ проводить моніторинг впливу COVID-19 на права людини в усьому світі, у тому числі на права людей осіб похилого віку. Пропонує конкретні рекомендації щодо літніх людей для держав та зацікавлених сторін.

Спільно з партнерськими установами ООН, у тому числі з ВООЗ та ЮНФПА, підтримує проведення Десятиліття здорового старіння ООН 2021–2030 рр. та впровадження питань прав людини осіб похилого віку в роботу системи ООН [103].

Фонд ООН у сфері народонаселення (далі – ЮНФПА) працює над підвищенням обізнаності про старіння населення та необхідність використання його можливостей і вирішення проблем; підтримує дослідження та збір даних, щоб забезпечити міцну базу для політики і планування, та гарантує, що питання старіння інтегруються в національні програми розвитку і стратегії зменшення бідності; підтримує державну політику та сприяє політичному діалогу реагувати на виклики, пов'язані із соціальними, медичними та економічними наслідками старіння населення – і для задоволення потреб людей похилого віку, з особливим наголосом на бідних верствах населення та жінках [192].

Робота Департаменту з економічних і соціальних питань ООН (далі – ДЕСП ООН) спрямована на залучення найбільш уразливих верств населення, приділяючи особливу увагу молоді, корінним народам, людям похилого віку та особам з обмеженими можливостями. Постійним орієнтиром для ДЕСП також є сприяння гендерній рівності та розширенню прав і можливостей жінок, серед яких значна частка осіб літнього віку [193].

Крім того, ООН створює у своїй структурі спеціально уповноважені органи, які мають різну компетенцію у сфері захисту літніх людей, однак усі вони працюють задля добробуту, підтримки і захисту цієї категорії осіб. Так, у 2010 році резолюцією ГА ООН (65/182) було засновано Робочу групу відкритого складу з проблем старіння (OEWGA) [194]. Робоча група розглядає існуючі міжнародні рамки прав людей похилого віку та виявляє прогалини і способи їх усунення, у тому числі шляхом розгляду, за необхідності, доцільності додаткових інструментів та заходів. Група працює сесійно. Підсумком діяльності Робочої групи є її звіти (напр., A/AC.278/2017/2; A/AC.278/2016/2; A/AC.278/2015/2; A/AC.278/2014/2; A/AC.278/2013/2; A/AC.278/2012/1; A/AC.278/2011/5).

З моменту створення повноваження Робочої групи поступово розширювалися. Відповідно до резолюції 2012 р. (67/139) ГА ООН ухвалила надати Робочій групі повноваження, починаючи з її четвертої сесії, здійснювати розгляд пропозицій щодо міжнародно-правового документа про заохочення і захист прав та гідності осіб похилого віку на основі комплексного підходу до роботи, що проводиться в галузях соціального розвитку, прав людини та недискримінації, а також гендерної рівності і розширення прав та можливостей жінок (п. 1) [195].

Перша сесія Робочої групи проходила з 18 по 21 квітня 2011 року і була зосереджена на розумінні поточної ситуації з правами осіб похилого віку в усьому світі. Було включено дві панельні дискусії про існуючі міжнародні та регіональні системи прав людини задля визначення можливих прогалин і заходів щодо їх усунення [196]. Друга робоча сесія була присвячена п'яти питанням, а саме: дискримінації та її множинним формам; праву на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я; насильству та жорстокому поводженню; соціальному захисту та праву на соціальне забезпечення; віку і соціальній ізоляції [197].

У межах третьої сесії Робоча група спиралася на результати обговорень, проведених державами-членами на другій робочій сесії і

здійснювала обговорення з метою кращого розуміння окремих питань та визначення конструктивних шляхів їх вирішення. Крім того під час сесії, за участю експертів, було проведено інтерактивні дискусійні форуми з таких питань: вікова дискримінація; самостійність, незалежний спосіб життя та охорона здоров'я; гідне життя, соціальний захист та доступ до ресурсів; жорстоке поводження та насильство, доступ до правосуддя [198]. Протягом сесій, які проходили у 2013-2022 рр. Робоча група розглядала низку різноманітних питань, присвячених правам літніх людей, зокрема: просування та захист прав людини і гідності осіб похилого віку; право на соціальне забезпечення та охорону здоров'я; дискримінація та доступ до роботи тощо.

Робоча група, відповідно до резолюції 70/163 Генеральної Асамблеї від 17 грудня 2015 р. [199], залучає до участі у своїй роботі національні правозахисні установи, які створені і функціонують відповідно до Принципів, що стосуються статусу національних установ із заохочення та захисту прав людини (Паризькі принципи) [200]. Зокрема, у звіті за 2016 р. Робоча група постановила підтвердити участь у своїй роботі таких неурядових національних організацій: «Age International» (Об'єднане Королівство Великобританії і Північної Ірландії), «Care Rights» (Республіка Корея), Ліберійське об'єднання осіб, що здійснюють догляд за літніми особами і захищають їх інтереси (Ліберія), «Community Hive Organization» (Уганда), «Права людини в країнах Індійського океану» (Маврикій), «Геронтоплюс» (Венесуела), «Gramin Vikas Vigyan Samiti» (Індія), Міжнародна асоціація лікарень і служб паліативного захисту (Сполучені Штати Америки), Міжнародна асоціація будинків і послуг для літніх людей (Сполучені Штати Америки), Міжнародна асоціація борців за мир у всьому світі (Нігерія), Міжнародний центр з питань довголіття (Об'єднане Королівство), Служба захисту прав літніх людей (Австралія), «Tsao Foundation» (Сінгапур) тощо [201].

Серед договірних універсальних механізмів захисту прав людини, слід вказати, перш за все, Комітет з прав людини – орган, що складається з 18 незалежних експертів, який слідкує за виконанням Міжнародного пакту про громадянські і політичні права його державами-учасниками. Усі держави-учасниці зобов'язані надавати Комітету регулярні звіти про те, як здійснюються громадянські та політичні права. Держави повинні звітувати спочатку через рік після приєднання до Пакту, а потім на вимогу Комітету. Відповідно до передбачуваного циклу огляду Комітет вимагає подання доповіді на основі восьмирічного календаря. Комітет вивчає кожну доповідь та спрямовує свої побоювання і рекомендації державі-учасниці у формі «заклучних зауважень». Крім того, стаття 41 Пакту передбачає розгляд Комітетом міждержавних скарг [5]. Факультативний протокол до Пакту [202] надає Комітету повноваження розглядати індивідуальні скарги на передбачувані порушення Пакту державами-учасниками Протоколу.

Робота Комітету справляє реальний вплив на забезпечення здійснення громадянських та політичних прав у багатьох країнах, навіть незважаючи на те, що часом важко встановити причинно-наслідковий зв'язок. Є численні випадки, коли індивідуальна скарга призводила до позитивних результатів для відповідної особи, чи то у вигляді виплати компенсації, пом'якшення смертного вироку, повторного судового розгляду, розслідування конкретних подій чи інших засобів правового захисту у відповідній державі-учасниці.

За минулі роки робота Комітету призвела до численних змін у законодавстві, політиці та практиці як на загальнонаціональному рівні, так і в контексті окремих справ. Таким чином, у прямому розумінні виконання Комітетом контрольних функцій, покладених на нього відповідно до Пакту, покращило життя людей у країнах у всіх частинах світу. Саме в цьому дусі Комітет і надалі робитиме свою роботу актуальною та застосовною до всіх держав-учасниць і прагнучиме здійснення всіх громадянських та політичних прав, гарантованих Пактом, у повному обсязі та без дискримінації, усіма людьми [203].

Комітет з економічних, соціальних та культурних прав є органом незалежних експертів, що спостерігають за виконанням державами-учасниками Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права 1966 р., який покладає зобов'язання на держави-учасниці вживати заходів індивідуально і через міжнародну допомогу та співробітництво в максимальних межах наявних ресурсів з метою поступового досягнення повної реалізації економічних, соціальних і культурних прав [6]. Комітет уповноважений на розгляд доповідей від держав-учасниць Пакту про виконання відповідних прав. Факультативний протокол до Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права від 10 грудня 2008 р. (набрав чинності 5 березня 2013 р.) наділяє Комітет повноваженнями отримувати і розглядати повідомлення окремих осіб, які стверджують, що їхні права, закріплені Пактом, були порушені [204]. За певних обставин Комітет може також проводити розслідування грубих або систематичних порушень економічних, соціальних і культурних прав, закріплених Пактом, та розглядати міждержавні скарги.

Комітет з прав осіб з інвалідністю (далі – КПІ) створено відповідно до Конвенції про права осіб з інвалідністю 2006 р., яка сприяє повному здійсненню особами з інвалідністю своїх прав людини й основних свобод та встановлює зобов'язання для держав-учасниць, спрямовані на забезпечення юридичного і практичного здійснення цих прав і свобод. Конвенція є спеціалізованим договором, який деталізує права осіб з інвалідністю [10]. Мета створення КПІ полягає у заохоченні здійснення Конвенції. Факультативний протокол до Конвенції про права осіб з інвалідністю надає КПІ додаткові повноваження. КПІ може приймати і розглядати скарги, що направляються окремими особами, й у випадку грубих і систематичних порушень прав людини, він може ініціювати розслідування [205].

Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок, створений відповідно до Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок 1979 р. [7], яка гарантує право всіх жінок на свободу від дискримінації та встановлює

зобов'язання для держав-учасниць, спрямовані на забезпечення юридичного і практичного здійснення цього права. Конвенція є спеціалізованим договором, який більш детально розглядає широке коло питань, що виникають у цій галузі. Основні зобов'язання викладені у статтях 1-16 Конвенції, які містяться частинах I–IV. Механізм розгляду скарг щодо порушень Конвенції міститься у Факультативному протоколі, який було прийнято 6 жовтня 1999 р. [206]. Це окремий договір, відкритий для держав-учасниць Конвенції. Держави, які стали учасницями Факультативного протоколу, визнають компетенцію Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок – групу з 23 незалежних експертів, яка збирається тричі на рік – отримувати скарги від осіб, які перебувають під їх юрисдикцією, у зв'язку з порушеннями їхніх прав передбачених Конвенцією.

Особливе місце в системі захисту прав літніх людей займають механізми, що йменуються «спеціальними процедурами», які запроваджено для розгляду конкретних ситуацій у країні, або тематичних питань в усіх частинах світу. Спеціальні процедури являють собою уповноважену окрему особу (спеціальний доповідач, спеціальний представник або незалежний експерт) або робочу групу [3, с. 222].

Безперечно, що питання прав літніх людей попадають у поле зору більшості спеціальних представників ООН, однак деякі з них частіше дотичні до вирішення цих питань, зокрема такі:

Спеціальний доповідач з питання про право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я, посаду запроваджено відповідно до резолюції 2002/31 Комісії з прав людини. Мандат схвалено і продовжено Радою з прав людини резолюціями 6/29 від 14 грудня 2007 р., а востаннє продовжено резолюцією 42/16 від 7 жовтня 2019 р.

Сфера дії мандата Спеціального доповідача визначена резолюцією 6/29, відповідно до якої він зобов'язаний: збирати, запитувати, отримувати й обмінюватися інформацією з усіх відповідних джерел, включаючи уряди, міжурядові та неурядові організації, про реалізацію права кожної людини на

найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я, а також про політику призначену для досягнення пов'язаних зі здоров'ям Цілей тисячоліття в галузі розвитку; розвивати постійний діалог і обговорювати можливі галузі співробітництва з усіма відповідними суб'єктами, включаючи уряди, відповідні органи ООН, спеціалізовані установи та програми, зокрема Всесвітню організацію охорони здоров'я і Об'єднану програму ООН з ВІЛ / СНІДу, а також неурядові організації та міжнародні фінансові інститути; доповідати про стан у всьому світі щодо реалізації права кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я та про події, пов'язані з цим правом, у тому числі про закони, політику і передову практику, найбільш корисні для його використання і перешкоди, що зустрічаються на національному та міжнародному рівнях для його здійснення; надавати рекомендації про належні заходи щодо заохочення і захисту реалізації права кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я з метою підтримки зусиль держав у зміцненні громадського здоров'я; представляти щорічну доповідь Раді з прав людини і проміжну доповідь Генеральній Асамблеї про його діяльність, висновки і рекомендації [207]. Спецдоповідач уповноважений на розгляд індивідуальних скарг. Він також направляє державам листи про законодавчі, політичні та інституційні засади, що стосуються права на здоров'я, які не відповідають міжнародним стандартам. Це включає листи, що стосуються міжнародного співробітництва та транснаціональних угод, у тому числі торговельних й інвестиційних угод.

У цьому контексті слід вказати і на повноваження Спеціального доповідача з питання про права людини на безпечну питну воду і санітарні послуги. Мандат був формалізований у резолюції 7/22 Ради з прав людини у 2008 році та востаннє продовжено у резолюції 45/8 Ради з прав людини. Мандат Спеціального доповідача з питання про права людини на безпечну питну воду і санітарні послуги був спочатку встановлений Радою ООН з прав людини у березні 2008 року як Незалежний експерт з питань зобов'язань у

галузі прав людини, пов'язаних з доступом до безпечної питної води та санітарії [208]. У березні 2011 року Рада з прав людини продовжила мандат з води та санітарії та змінила назву на Спеціального доповідача з питання про права людини на безпечну питну воду і санітарні послуги. Відповідно до мандата Спеціальний доповідач: сприяє повній реалізації права людини на безпечну питну воду і санітарні послуги, приділяючи, зокрема, особливу увагу практичним рішенням щодо його здійснення, особливо в контексті проведення місій у країни, і дотримуючись критеріїв наявності, якості, фізичної доступності, невисокої вартості і прийнятності; приділяє особливу увагу особам, які на лежать до вразливих і маргінальних груп, у тому числі за допомогою дотримання принципів недискримінації і гендерної рівності; проводить роботу щодо виявлення проблем і перешкод у справі повної реалізації права людини на безпечну питну воду і санітарні послуги, а також недоліків у сфері захисту цього права, виявляє приклади належної практики і фактори, що сприяють реалізації цього права; здійснює моніторинг того, як реалізується право людини на безпечну питну воду і санітарні послуги в усьому світі тощо. Підкреслюючи значимість діяльності спецпредставника, Рада з прав людини у своїй 45/8 звернулася до Генерального секретаря та Верховного комісара ООН з прав людини з проханням забезпечувати Спеціального доповідача всіма ресурсами та надавати йому всіляке сприяння, необхідні для ефективного виконання його мандата [209].

Важлива роль щодо захисту і заохочення прав літніх людей покладена на Незалежного експерта з питання щодо здійснення особами похилого віку всіх прав людини. Означений мандатарій було створено лише 27 вересня 2013 року резолюцією Ради ООН з прав людини 24/20. До 2013 року в межах ООН не існувало спеціальної процедури, яка безпосередньо здійснювала б повноваження у цій сфері. Окремі аспекти щодо дотримання прав літніх людей підіймалися в актах спеціально уповноважених осіб ООН у галузі прав людини. Зокрема Незалежний експерт з питань прав людини та крайньої бідності у 2010 році оприлюднив щорічну тематичну доповідь, присвячену

ролі систем соціального захисту у скороченні крайньої бідності та сприянні реалізації прав людини осіб похилого віку. У 2011 році Спеціальний доповідач з питання про право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного та психічного здоров'я, на прохання Ради ООН з прав людини (A/HRC/RES/15/22, п. 11), підготував тематичне дослідження про здійснення права людей похилого віку на здоров'я [210].

У 2012 році Верховний комісар з прав людини у своїй щорічній доповіді ЕКОСОР, яка була зосереджена на правах людини осіб похилого віку, дійшов висновку що, існуючі національні і міжнародні механізми захисту прав людини літніх людей не відповідають сучасним вимогам та рекомендував державам-членам, серед іншого, затвердити новий мандат у межах спеціальної процедури під егідою Ради з прав людини (п. 66) [211]. У квітні 2013 року відповідно до резолюції 21/23 Ради з прав людини Управління Верховного комісара з прав людини організувало консультації з громадськістю щодо заохочення та захисту прав людини осіб похилого віку з метою отримання інформації та обміну передовим досвідом у цій сфері. З цього питання було підготовлено Короткий звіт (A/HRC/24/25), представлений Раді з прав людини на її 24-й сесії у вересні 2013 року. У ході консультацій було зроблено висновок про те, що «хоча більшість міжнародних документів з прав людини застосовні до всіх вікових груп, включаючи літніх людей, низка питань, які особливо актуальні для осіб похилого віку, не отримали достатньої уваги, зокрема у практиці органів і механізмів з прав людини» (п. 78) [212].

Підсумком цього стало заснування мандату Незалежного експерта з питання щодо здійснення особами похилого віку всіх прав людини. Варто зазначити, що востаннє його було оновлено резолюцією 42/12 Ради ООН з прав людини у 2019 році. Задля забезпечення і заохочення прав людини осіб похилого віку Незалежний експерт уповноважений на виконання низки завдань, а саме: здійснювати оцінку реалізації національних, регіональних і міжнародних норм, що стосуються прав осіб похилого віку, і виявляти,

обмінюватися та заохочувати види передової практики, пов'язані із заохоченням і захистом цих прав; повідомляти про зміни, проблеми та прогалини в галузі захисту у зв'язку з реалізацією прав літніх людей, зокрема як внесок у діяльність Робочої групи відкритого складу з проблем старіння, і представляти відповідні рекомендації Раді з прав людини; збирати, запитувати, одержувати й передавати інформацію та повідомлення, що надходять від і по лінії держав та інших відповідних джерел, включно з літніми людьми, організаціями, що їх представляють, та іншими організаціями громадянського суспільства, і що стосуються порушень прав осіб похилого віку; забезпечувати здійснення, сприяти наданню та підтримувати надання консультативних послуг, технічної допомоги, діяльності з нарощування потенціалу та міжнародного співробітництва на підтримку національних зусиль задля реалізації прав осіб похилого віку; підвищувати рівень поінформованості про проблеми у зв'язку з реалізацією прав людини осіб похилого віку і про позитивний внесок літніх людей в життя суспільства, а також надавати їм інформацію про їхні права; підтримувати діалог і консультуватися з державами та іншими відповідними суб'єктами, включно з установами, програмами та фондами ООН, регіональними правозахисними механізмами, національними правозахисними установами, особами похилого віку, організаціями громадянського суспільства та науковими установами; проводити роботу у співпраці з державами, надаючи їм допомогу на їхнє прохання, з метою сприяння реалізації заходів, що сприяють заохоченню і захисту прав літніх людей; інтегрувати гендерні аспекти і захист осіб з інвалідністю в усю діяльність з виконання мандата та вирішувати проблеми множинних, пересічних і посилених форм дискримінації, з якою стикаються літні люди; працювати в тісній координації з Робочою групою відкритого складу з проблем старіння, іншими спеціальними процедурами і допоміжними органами Ради з прав людини, відповідними органами ООН та договірними органами [213].

Варто зазначити, що за час свого існування Незалежним експертом було підготовлено і оприлюднено низку тематичних доповідей, що стосуються прав літніх людей у різних сферах суспільного життя, як-от: автономія і турбота про осіб похилого віку, вплив автоматизації на права людини літніх людей, соціальна ізоляція, її прояви і вплив на права людини осіб похилого віку, права людини літніх людей під час надзвичайних ситуацій, вплив коронавірусної хвороби (COVID-19) на здійснення всіх прав людини особами похилого віку, вікова дискримінація, права людини літніх жінок, право на достатнє житло, права літніх ув'язнених тощо.

Крім того, у світлі існування множинної та пересічної дискримінації та, зважаючи на ту обставину, що літні люди перебувають у групі ризику і є особами, які можуть на певному етапі свого життя отримати інвалідність, варто зазначити про Спеціального доповідача з питання про права осіб з інвалідністю, який було створено у 2014 році (посада заснована на підставі резолюції 26/20 Ради з прав людини. Відповідно до резолюції 35/6 Ради з прав людини прийнято новий мандат спеціальних процедур) [214] з метою зміцнити зусилля, спрямовані на визнання, заохочення, здійснення та моніторинг дотримання прав людини осіб з інвалідністю. Мандат Спеціального доповідача охоплює широке коло питань, зокрема: встановлення постійного діалогу з державами та іншими відповідними зацікавленими сторонами для визначення, обміну і просування успішних практик, пов'язаних із здійсненням прав осіб з інвалідністю; отримання та передача інформації і повідомлень про порушення прав осіб з інвалідністю; розробка рекомендацій про найкращі способи заохочення і захисту прав осіб з інвалідністю, у тому числі про найкращі способи просування розвитку, що включає осіб з інвалідністю і доступу для них; технічне сприяння у підтримці національних зусиль для ефективної реалізації прав осіб з інвалідністю; підвищення обізнаності про права інвалідів; тісне співробітництво з іншими механізмами ООН для просування прав осіб з інвалідністю; включення гендерної концепції в діяльність у рамках мандата

тощо. Заснування цього мандата нагадує про універсальність, неподільність, взаємозалежність і взаємопов'язаність усіх прав людини й основоположних свобод, а також про необхідність гарантувати особам з інвалідністю повне здійснення цих прав і свобод без будь-якого роду дискримінації. Як зазначають Т.Л. Сироїд і Л.О. Фоміна, цей мандат свідчить про необхідність додаткової уваги для подолання бар'єрів, з якими продовжують стикатися особи з інвалідністю в усіх частинах світу, намагаючись брати участь у житті суспільства як його рівноправні члени. Із заснуванням цього мандата система ООН продовжує зміцнювати свої зусилля щодо визнання, заохочення, реалізації та моніторингу прав осіб з інвалідністю із застосуванням правозахисного підходу, відповідно до Конвенції про права осіб з інвалідністю і більш широкими правозахисними рамками [3, с. 232].

У 2019 році Спеціальним доповідачем з питання про права осіб з інвалідністю було опубліковано доповідь про становище літніх інвалідів та надано керівні вказівки для держав з питань заохочення, захисту та забезпечення їх прав людини та основних свобод з особливим наголосом на поєднання ситуацій старіння й інвалідності [215].

Питання надання допомоги літнім людям є центром уваги ВООЗ, яка працює з державами-членами, агентствами ООН та різними зацікавленими сторонами з різних секторів, щоб сприяти здоровому старінню в кожній країні. Здорове старіння визначається як розвиток та підтримання функціональних здібностей, що забезпечують благополуччя у літньому віці. Функціональна здатність визначається внутрішніми здібностями людини (тобто фізичними та розумовими здібностями людини), середовищем, в якому він або вона живе (розуміється в найширшому сенсі і включає фізичне, соціальне та політичне середовище) та взаємодією між ними.

ВООЗ проводить цю роботу відповідно до Глобальної стратегії та плану дій з проблем старіння та здоров'я на 2016–2020 роки і Десятиліття здорового старіння ООН (2021-2030 рр.) у наступних чотирьох сферах діяльності: змінити те, як ми думаємо, відчуваємо та діємо стосовно віку та

старіння; забезпечити, щоб спільноти сприяли розвитку здібностей літніх людей; надавати орієнтовану на людину комплексну допомогу та послуги первинної медико-санітарної допомоги з урахуванням потреб осіб похилого віку; а також забезпечити доступ до довгострокового догляду для літніх людей, які його потребують [216].

У структурі ВООЗ створено спеціалізовані підрозділи, безпосередньо пов'язані із захистом прав літніх людей, серед яких слід вказати такі:

Відділ демографічних змін та здорового старіння (далі – DNA) підтримує розвиток соціального та фізичного середовища, яке реагує на демографічні зміни та сприяє здоровому старінню. DNA забезпечує стратегічне лідерство з цих тем; розробляє фактичні дані, норми та стандарти, включаючи інструменти реалізації; зміцнює національний потенціал для вирішення цих проблем; та сприяє глобальній адвокації. DNA залучає широке коло партнерів і мереж для розширення ефективних дій у країнах та разом з Відділом з проблем старіння та здоров'я є секретаріатом Десятиліття здорового старіння Організації Об'єднаних Націй (2021–2030 рр.) [217].

Відділ із попередження насилля (далі – PVL) займається попередженням міжособистісного насилля в усіх його сферах і в усіх ситуаціях – погане поводження з дітьми, насильство серед молоді, насильство з боку інтимного партнера, зґвалтування або сексуальне насильство з боку незнайомців, насильство над особами літнього віку, насильство в інституційних умовах, таких як школи, робочі місця, в'язниці, надання медичної-сестринської допомоги на дому – з акцентом на запобігання насильства над дітьми. Відділ забезпечує стратегічне керівництво по темі; розробляє норми та стандарти, включаючи засоби впровадження; створює національний потенціал для вирішення цих проблемних питань; і сприяє глобальній пропаганді. Він залучає широке коло партнерів і мережі для збільшення ефективних дій та відстеження прогресу у країнах [218].

Суттєве значення для підтримки населення має фінансування витрат, пов'язаних із підтримкою ініціатив щодо реалізації надання медичної, психологічної, правової, соціальної та інших видів допомоги багатьом верствам населення, включаючи літніх людей, що здійснюються міжнародними фондами серед яких:

Фонд добровільних внесків ООН для жертв тортур, заснований резолюцією 36/151 Генеральної Асамблеї від 16 грудня 1981 р. з мандатом на підтримку осіб, які пережили катування та їхніх сімей. Фонд пропагує підхід, орієнтований на жертву; має неупереджений, універсальний мандат; не є заміною зобов'язанням держав згідно з міжнародним правом підтримувати жертв катувань; реагує на нові та надзвичайні ситуації, де б вони не траплялися; координує інші механізми ООН, пов'язані з катуваннями; є платформою для обміну знаннями в галузі реабілітації та відшкодування збитків жертвам серед жертв тортур, правозахисників, лікарів, психологів, юристів, соціальних працівників та інших фахівців, що надають їм допомогу [219, с. 156.].

Масове розповсюдження пандемії COVID-19 спонукало до створення Фонду солідарності щодо боротьби з COVID-19, що передбачає фінансування заходів Стратегічного плану готовності й реагування з метою реалізації заходів для відстеження та вивчення поширення COVID-19; надання пацієнтам необхідної допомоги; придбання і постачання найважливіших витратних матеріалів, таких як маски, рукавички та захисний одяг для медичних працівників, що діють у безпосередньому контакті з хворими; розробку керівних принципів і рекомендацій, заснованих на фактичних даних, і забезпечення інформування та навчання працівників охорони здоров'я і співробітників екстрених служб із метою виявлення й лікування пацієнтів; підготовку керівних вказівок для широкого загалу, а також конкретних груп населення щодо заходів, які необхідно вжити з метою запобігання поширенню захворювання, а також особистої й колективної

профілактики тощо. Фонд відкритий для внесків з боку фізичних та юридичних осіб.

Фонд реагування на COVID-19 і відновлення (далі – Фонд MPTF) надає допомогу у визначенні програмних заходів найбільш вразливими верствам населення перед економічними труднощами й соціальними потрясінням. Крім того, програми Фонду підтримуватимуть гендерні підходи, що допоможуть впоратися з важким вантажем, який пандемія поклала на жінок, такі як підвищена схильність до насильства в сім'ї, утрата засобів до існування і зростання рівня неоплачуваної праці. Фонд MPTF призначений для швидкого та гнучкого фінансування, добре підходить для задоволення мінливих вимог багатовимірної глобальної кризи, яка швидко розвивається. Це прозорий, підзвітний та економічний механізм, результати якого відстежуються в реальному часі. Цей інноваційний і скоординований механізм фінансування працює на стику гуманітарних дій, дій у галузі розвитку й відновлення, посилюючи заходи та відновлення після пандемії COVID-19 [220, с. 80-81].

Міжнародні неурядові організації також докладають зусиль щодо захисту прав літніх людей. Таким прикладом може слугувати Віденський Комітет неурядових організацій з питань старіння, який є основним комітетом Конференції неурядових організацій, що мають консультативні відносини з Організацією Об'єднаних Націй (ConNGO). Він складається з неурядових організацій (НУО), які займаються питаннями, пов'язаними зі старінням і людьми похилого віку. Місія комітету полягає в підтриманні і покращенні безпеки та добробуту людей похилого віку і наданні можливості брати участь як агентів змін у міжурядових форумах, що займаються соціальними, економічними та проблеми прав людини; здійсненні виходу за межі «знати» до «висловлюватися та діяти», щоб усунути упередження щодо людей похилого віку в громадах і суспільстві в цілому. Комітет прагне сміливо захищати інтереси людей похилого віку, контролювати та розширювати їхнє залучення і внесок у різні сфери суспільного життя.

Комітет захищає права літніх людей у комісіях ООН, сприяє подальшій інтеграції питань старіння в політику та програми ООН і заохочує держави-члени включати потреби та права осіб похилого віку у свою політику [221].

Ще одна організація, яка переймається питаннями прав людини, в тому числі і становищем літніх людей є Amnesty International. Вона являє собою свого роду глобальний рух, незалежний від будь-якої політичної ідеології, економічних інтересів чи релігії, що об'єднує понад 10 мільйонів людей і виступає за мир, де правами людини користуються всі. Маючи за першочергову мету боротьбу за звільнення політичних ув'язнених, наразі її діяльність охоплює захист усього спектру прав людини. Її діяльність захищає і розширює можливості людей – від скасування страти до захисту сексуальних та репродуктивних прав, від боротьби з дискримінацією до захисту прав біженців і мігрантів. Організація виступає за всіх і кожного, чия свобода та гідність перебувають під загрозою [222]. У 2022 році Amnesty International опублікувала доповідь «У мене був дід»: люди похилого віку в Україні та їхній досвід війни, переміщення і доступу до житла», під час підготовки якої було проведено опитування 226 осіб. Робота над доповіддю і дослідженням ситуації тривала у період з березня по жовтень 2022 року та включала поїздку до України строком на 4 місяці. У Доповіді було розглянуто низку питань, що стосувалися становища осіб похилого віку в Україні, зокрема в умовах переміщення, небезпечних житлових умов, ризиків для безпеки і здоров'я тощо. Крім того, в Доповіді надано рекомендації урядам сторін збройного конфлікту, іноземним урядам, органам ООН та міжнародним регіональним організаціям [223].

HelpAge International – глобальна мережа організацій людей похилого віку, заснована у 1980 році, наразі об'єднує партнерів з 80 країн світу. Має тісні зв'язки з офіційними структурами ООН, зокрема має статус консультанта в ООН та ВООЗ. Проводить дослідження за участю людей похилого віку, щоб переконатися, що їх досвід є правильно зрозумілим; публікує керівництво про те, як реагувати на людей похилого віку в

надзвичайних ситуаціях, засноване на дослідженнях та досвіді; організує консультації з літніми людьми, зокрема результати таких консультацій допомогли сформувати Мадридський міжнародний план дій ООН з проблем старіння. HelpAge також організувала виступ 60 людей похилого віку та їх представників на Всесвітньому форумі НУО з проблем старіння; сприяла запуску перших проєктів з моніторингу осіб похилого віку, під час яких групи літніх людей дізнавалися про свої права на соціальні пенсії та охорону здоров'я і лобіювали владу з метою покращення доступу; сприяє участі в Age Demands Action, першій глобальній скоординованій кампанії, в межах якої люди похилого віку представили свої проблеми урядам, яка продовжує розширюватися тощо [224].

Слід вказати, що співробітники та волонтери HelpAge надають гуманітарну допомогу людям похилого віку України, які опинилися у важкому становищі, причиною якого став збройний конфлікт, що відбувається на території держави. Унаслідок військового конфлікту життя мільйонів людей похилого віку перебуває під загрозою. Їм загрожує небезпека бути переміщеними внаслідок конфлікту, їм може бути відмовлено у доступі до основних послуг, таких як охорона здоров'я чи пенсії, або вони будуть змушені тікати до сусідніх країн. Тих, хто не може рухатись, часто кидають у охоплених війною районах. Волонтери HelpAge привозять продукти харчування, ліки та предмети гігієни для людей похилого віку, їхніх сімей та спільнот [225].

Глобальний альянс за права людей похилого віку (далі – GAROP), заснований у 2011 році, з метою зміцнення прав і голосу осіб похилого віку у всьому світі. Членство в GAROP відкрите для неурядових організацій, які підтримують місію, бачення та цінності GAROP і дотримуються відповідних вимог процесу подання заявки на членство. У своїй роботі GAROP керується такою місією, баченням і цінностями: а) Місія GAROP полягає в тому, щоб підтримувати та розширювати взаємодію громадянського суспільства з державами-членами і національними правозахисними установами на

національному, регіональному та міжнародному рівнях щодо необхідності нового міжнародного документу про права людей похилого віку; b) бачення GAROP – це світ, у якому люди похилого віку живуть вільно без дискримінації та можуть повною мірою користуватися своїми правами; c) цінності GAROP – це партнерство, залучення та просування участі літніх людей у прийнятті рішень, які впливають на їхнє життя. Повага прав усіх людей незалежно від віку, раси, кольору шкіри, інвалідності, статті, мови, релігії, сексуальної орієнтації, політичних поглядів, національного чи соціального походження, класу та народження чи майнового стану [226]. Сьогодні GAROP є мережею з більш ніж 400 членами по всьому світу, об'єднаних роботою зі зміцнення та просування прав людей похилого віку [227].

Прийнята Стратегія GAROP на 2020-2023 рр. встановлює трирічну мету та чотири стратегічні результати. У ній також викладено план розвитку GAROP у ключових галузях, включаючи членство, управління і секретаріат, зовнішнє представництво, фінансові ресурси та комунікації. Для підтримки реалізації цієї Стратегії на 2020–2023 рр. розробляється детальний план роботи та система моніторингу та оцінки [228].

3.2. Міжнародний регіональний інституційний механізм захисту осіб похилого віку

Серед міжнародних регіональних інституційних механізмів захисту прав літніх людей, безперечно вищий щабель займає Європейський суд з прав людини (далі – ЄСПЛ) – судовий орган у системі контролю за дотриманням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та протоколів до неї, заснований державами учасниками Ради Європи. Відповідно до ст. 32 Конвенції 1950 р., юрисдикція Європейського суду поширюється на всі питання, які стосуються тлумачення та застосування Конвенції і протоколів до неї, та які передаються на його розгляд відповідно до статей 33, 34, 46 і 47 Конвенції. Відповідно, Суд не

виконує функції національного суду та не має повноважень скасовувати або змінювати рішення національних судів. Суд також не може безпосередньо втручатися в діяльність органу влади, дія або бездіяльність якого спричинила порушення.

Справедливості ради слід вказати, що Конвенція не містить прямого посилання на права осіб похилого віку як такі. У випадку звернення до ЄСПЛ літнім людям необхідно обґрунтувати порушення їхніх прав у контексті загальних статей Конвенції та дотриматися процедури подачі скарг, яка застосовна щодо будь яких скаржників, тобто особа може звернутися до Суду, якщо вона вважає себе жертвою порушення з боку держави-учасниці Конвенції 1950 р. чи протоколів до неї, які стосуються подій, що відбувалися після дати їх ратифікації відповідними державами.

Особа може звернутися до Суду лише зі скаргами, предмет яких перебуває у сфері відповідальності суб'єкта владних повноважень (наприклад, парламенту, суду, прокуратури тощо) однієї з цих держав. Суд не розглядає заяви, спрямовані проти приватних осіб або недержавних інституцій.

Згідно з п. 1 ст. 35 Конвенції, Суд приймає заяви до розгляду лише після того, як були використані усі внутрішні засоби юридичного захисту і впродовж означеного терміну, з дати винесення остаточного рішення. Суд не розглядає заяву, яка не відповідає умовам прийнятності. Вимоги щодо змісту заяв, перелік документів, що додаються до заяви, передбачені Регламентом Суду [229].

Хоча Суд чітко не розглядав питання прав літніх людей як окремого правового суб'єкта, він виявив чутливість до конкретних умов у яких живуть такі особи. Так Суд вирішував низку справ, які стосувалися, наприклад, смерті внаслідок поганих умов у лікарні; зникнення хворого на хворобу Альцгеймера з будинку престарілих; примусове переведення з одного будинку для престарілих до іншого; пенсій за віком і належного рівня життя; умов і сумісності тривалого ув'язнення зі старістю; надмірної тривалості

провадження тощо. Лише в останні роки, після визнання демографічного старіння та його соціальних наслідків, європейські дослідники права почали вивчати статус прав людини осіб похилого віку як таких. Зокрема, щодо системи ЄСПЛ троє вчених у галузі права та геронтології, Бенні Спаньєр, Ізраель Дорон та Файна Мілман-Сіван, провели перший кількісний аналіз прецедентного права Суду; вони виявили, що 1503 із 12680 – приблизно 12% – усіх рішень, винесених Судом між 2000 і 2010 роками, стосувалися осіб віком 60 років і старше [230, с. 2-3].

Наведемо лише деякі справи, розглянуті ЄСПЛ за участю літніх людей. У справі «Klaus and Iouri Kiladze v. Georgia» заявники (1926 і 1928 р.н.), які були визнані жертвами радянських політичних репресій, подали позов про компенсацію майнової та моральної шкоди на підставі Закону від 11 грудня 1997 р. (далі – Закон 1997 року) про визнання статусу жертв та заходи соціального забезпечення для осіб, які постраждали від політичних репресій. Суди відмовили в задоволенні вимог, оскільки закони, на які посилалися застосовні статті закону 1997 року, ще не були ухвалені.

ЄСПЛ, розглядаючи справу, зазначив, що, право на компенсацію моральної шкоди, якої домагалися заявники, було регламентовано в національному законодавстві (будь-який громадянин Грузії, визнаний жертвою політичних репресій, що мали місце на території колишнього СРСР з лютого 1921 р. по жовтень 1990 р., мав право на отримання грошової компенсації), і заявники відповідали необхідним умовам. Оскільки невиконання державою зобов'язань базувалося на Законі 1997 року, яким ухвалення закону, згаданого в статті 9, було відкладено на пізніший час, Суд допустив, що порушення чи обмеження права заявників було передбачено законом. ЄСПЛ зазначив, що держава, яка мала більш ніж 11 років, протягом яких вона могла вжити необхідних дій, без жодних причин повністю ухилилася від здійснення заходів щодо прийняття законодавства, згаданого у статті 9 Закону 1997 року, наприклад шляхом встановлення точної кількості жертв, проведення економічного, фінансового та соціального аналізу

результативності витрат, що стосується різних верств суспільства, порушених цією процедурою, та оцінки збитків, завданих кожною категорією жертв. Держава-відповідач не висунула жодного переконливого і розумного доводу для пояснення своєї повної бездіяльності. Прийнявши моральне та фінансове рішення на користь грузинських громадян, які переслідувалися за радянського режиму, держава була зобов'язана щонайменше з моменту набрання чинності Протоколом № 1 до Конвенції розглянути питання та вжити заходів, щоб заявники не залишалися у стані невпевненості протягом невизначеного періоду, не маючи, більш того, ефективного внутрішнього засобу правового захисту щодо такої ситуації. Ця справа є примітною тим, що Суд акцентував увагу на тому, що держава явно, як і раніше, не бажала розпочинати цей процес, тим самим позбавляючи літніх заявників будь-якої перспективи скористатися за життя правами, наданими ним статтею 9 Закону 1997 року. За таких обставин повна бездіяльність протягом кількох років, за яку несла відповідальність держава, що не дозволяла заявникам ефективно використати право на виплату компенсації моральної шкоди в розумний термін, поклала на них непропорційний та надмірний тягар. З огляду на це, Суд постановив, що у справі допущено порушення ст. 1 Протоколу № 1 до Конвенції 1950 р. [231].

Предметом розгляду справи «Taştan v. Turkey» також було порушення ст. 3 Конвенції 1950 р. Зокрема, згідно з обставинами справи заявник був змушений пройти військову службу у віці 71 року. Як стверджував пан Taştan, його дружина померла під час пологів і він перестав працювати, щоб доглядати їхнього сина. В результаті мешканці села засудили його як дезертира. У 2000 році заявника було викликано на військову службу, він був сертифікований за медичними показаннями для проходження військової служби та переведений до Ерзінджану, де протягом одного місяця проходив військову підготовку новобранців. Заявник був змушений брати участь у тих самих заходах та виконанні фізичних вправ, що й 20-річні новобранці. Крім того він стверджував, що під час навчання зазнавав такого, що принижує

гідність поводження, а саме: його ієрархічному начальству пропонували цигарки в обмін на позування з ними для фотографії; він був мішенню різних жартів; через відсутність у нього зубів існували проблеми з їжею в армійських казармах; він страждав від проблем із серцем та легкими через падіння температури; не мав коштів для спілкування зі своїм сином протягом усього періоду його військової служби. Після проходження військової підготовки заявника було переведено до 10-ї піхотної бригади в Ерджіше, де його стан здоров'я погіршився. У квітні 2000 року пан Taştan отримав свідоцтво про звільнення від військової служби через серцеву недостатність і старість.

Приймаючи рішення по справі, Суд зазначив, що турецький уряд не вказав на жодні конкретні заходи, вжиті з метою полегшення труднощів заявника, пов'язаних із військовою службою. Уряд також не вказав, чи була громадська зацікавленість у тому, щоб змусити заявника проходити військову службу в такому похилому віці. Крім того, після проходження військової служби та примусової підготовки у заявника розвинулися захворювання, які були відсутні до того часу. Зважаючи на це, Суд ухвалив, що виклик заявника на військову службу й утримання його там, змушуючи брати участь у підготовці, призначеній для молодших новобранців, ніж він сам, був особливо тривожним досвідом, що позначився на його гідності. Це завдало йому суттєвих страждань і саме по собі рівносильно поводженню, що принижує гідність, за змістом ст. 3. Відповідно, Суд встановив, що мало місце порушення ст. 3 Конвенції 1950 р. [232].

Європейський комітет із соціальних прав (далі – ЄКСП) є інституційним механізмом захисту прав, передбачених Європейською соціальною хартією 1961 р. (переглянута 1996 р.) (СЄД № 163) [49]. ЄКСП наділений моніторинговими та квазісудовими повноваженнями. Він діє за підходом «дорожньої карти», що дозволяє кожній державі, у певних межах, обирати найбільш застосовні положення Європейської соціальної хартії. У своїх заявах, що стосуються сфери зобов'язань відповідно до Хартії, Комітет

визначив два рівні зобов'язання, зокрема: на першому рівні знаходяться ті, що можуть бути реалізовані вжиттям досить простих заходів, які повинні бути прийняті негайно; на другому рівні є ті, що оцінюються ЄКСП з точки зору готовності держави реалізувати їх у розумний термін та з використанням наявних ресурсів. У його нинішній структурі, ЄКСП має дві додаткові функції: оцінка періодичних національних доповідей з невиконання та дотримання зобов'язань і розгляд колективних скарг, що подаються відповідно до Додаткового протоколу до Хартії 1995 р. (ратифікований у 1998 р.) [3, с. 264]. Додатковий протокол дозволяє соціальним партнерам і НУО представляти колективні скарги щодо, на їхню думку, незадовільного виконання Хартії. Скарга має бути адресована Генеральному секретарю Ради Європи, який повідомляє про її отримання Договірною Стороною та негайно передає її Комітету незалежних експертів [50].

На основі доповіді останньої Комітет міністрів Ради Європи має ухвалити резолюцію. Якщо Комітет незалежних експертів вважає, що Хартія не була дотримана належним чином, Комітет міністрів Ради Європи повинен прийняти більшістю у дві третини голосів (з тих, хто голосував) рекомендацію та адресувати її заінтересованій Договірній Стороні.

За результатами розгляду колективних скарг Європейський комітет із соціальних прав може виносити рішення по суті, а Комітет Міністрів у резолюції рекомендувати державі-відповідачу привести своє законодавство та/чи практику у відповідність з положеннями Хартії.

У разі визнання ЄКСП порушень державою своїх зобов'язань за Хартією, Комітет Міністрів може в резолюції запросити державу-відповідача визначити заходи, що вживатимуться з метою приведення свого законодавства та практики у відповідність з положеннями Хартії. У разі потреби Комітет Міністрів може рекомендувати відповідній державі вжити конкретних заходів.

Комітет із соціальних прав, розглядаючи колективні скарги тлумачить та деталізує ті чи інші положення Хартії. Однак, на відміну від Європейського суду з прав людини, такі рішення не є обов'язковими, а терміни їх виконання не встановлюються (єдине, що можна припустити, що термін виконання – чотири роки, оскільки раз на чотири роки держави звітують про стан дотримання соціальних прав).

Слід зазначити, що передбачена Додатковим протоколом процедура не забезпечує належним чином захист прав осіб похилого віку. Справа в тому, що означений акт містить вичерпне коло суб'єктів, уповноважених на подання колективних скарг – це міжнародні організації роботодавців і працівників, а також інші міжнародні неурядові організації, наділені консультативним статусом при Раді Європи, та національні представницькі організації роботодавців і працівників. І тільки у випадку створення спеціалізованих організацій по захисту прав літніх людей, є шанс забезпечити такі права. Прикладом реалізації наданих повноважень Європейського комітету з соціальних прав є рішення від 12 вересня 2017 р. у справі «Міжнародна федерація асоціації літніх людей (FIAPA) проти Франції», скарга № 145/2017, яка стосувалась аналізу ст. 23 (право людей похилого віку на соціальний захист) та Ч. V Е (недискримінація) Європейської соціальної хартії (переглянутої). У скарзі організація-позивач стверджує, що французьке законодавство про боротьбу з фінансовою експлуатацією (*abus de faiblesse*) не забезпечує ефективного здійснення права людей похилого віку на соціальний захист в порушення вищезазначених положень [233], а також низка інших рішень, зокрема, у справі «Загальна конфедерація грецьких робітників (GSEE) проти Греції» (скарга № 111/2014, рішення від 19 травня 2015 р.) [234] та «Федерація зайнятих пенсіонерів Греції (ІКА-ЕТАМ) проти Греції» (скарга № 76/2012, рішення по суті від 7 грудня 2012 р.) [235].

Особи похилого віку, які з тих чи інших причин скоїли протиправні діяння, у разі застосування до них тортур та нелюдського або такого, що

принижує їх гідність, поводження чи покарання, мають право на звернення до Європейського комітету із запобігання катуванням та нелюдському чи принизливому поводженню або покаранню (далі – ЄКЗК), який створено згідно з Європейською конвенцією про запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню 1989 р. [236]. Основним завданням ЄКЗК є надання допомоги державам-учасникам у запобіганні поганому поводженню з особами, позбавленими волі. Діяльність ЄКЗК покликана бути складником системи Ради Європи у захисті прав людини, який є профілактичним несудовим механізмом поруч із наявним контрольним механізмом – Європейським судом з прав людини.

Серед інституційних органів Європейського Союзу, до яких можуть звернутися літні люди у разі порушення їхніх прав, слід вказати Суд загальної юрисдикції, який уповноважений на розгляд: претензій фізичних осіб або юридичних організацій проти актів інститутів, органів, установ чи агентств ЄС та проти нормативних дій або бездіяльності цих установ, органів, установ чи інститутів; позовів про відшкодування шкоди, заподіяної інституціями або органами, установами чи агенціями ЄС та їх персоналом; претензій щодо інтелектуальної власності, порушених проти Департаменту інтелектуальної власності ЄС та проти Департаменту із сортів рослин Співтовариства; суперечок між інститутами ЄС та їх персоналом щодо трудових відносин і системи соціального захисту тощо.

Суд загальної юрисдикції має свої правила процедури. Судовий процес включає письмові та усні фази. Заява, складена адвокатом чи агентом та надіслана до Реєстру, відкриває провадження. Основні етапи розгляду публікуються у повідомленні на всіх офіційних мовах в офіційному журналі ЄС. Реєстратор надсилає заяву відповідачу, який має два місяці для подання заперечень. Щодо прямих позовів заявник може надати відповідь протягом певного періоду, на що відповідач може відповісти запереченням.

Будь-яка особа, яка може довести свій інтерес до результату справи, що розглядається Судом загальної юрисдикції, а також державами та

інституціями ЄС, може втрутитися у судовий розгляд. Сторона втручання подає заяву про втручання, яка підтримує або протестує проти вимог однієї зі сторін, на яку сторони можуть потім надати відповідь.

На можливому усному етапі проводяться громадські слухання. Коли адвокати заслухані, судді можуть задавати питання представникам сторін. Суддя-доповідач резюмує факти, на які він посилається, і свідчення кожної сторони. Цей документ доступний для громадськості мовою справи.

Потім судді визначаються на підставі проєкту рішення, підготовленого суддею-доповідачем, і рішення приймається на публічному слуханні.

Процедура в Суді загальної юрисдикції не вимагає судових витрат. Однак витрати на адвоката, який має право предстати перед судом у державі-члені, що повинен представляти сторони, не оплачуються Судом. Тим не менш, будь-яка особа, яка не у змозі покрити витрати у справі, може подати заявку на юридичну допомогу [237].

Практика Суду загальної юрисдикції свідчить про широкий спектр питань, що розглядаються ним, зокрема в інтересах літніх людей мають значення справи, що торкаються державної допомоги (Справа Австрія проти Комісії, T-251/11, 11 грудня 2014 р.) [238], свободи надання послуг (FIFA проти Комісії, T-385/07, 17 лютого 2011 р.) [239] та ін.

Тема вікових обмежень також була предметом розгляду у рішеннях Суду ЄС. Окремі його справи стосувалися загальних вікових обмежень та обмежень для певних професійних груп («Torsten Hörnfeldt v. Posten Meddelande AB» (C-141/11), «Gerhard Fuchs and Peter Köhler v. Land Hessen» (C-159/10; C-160/10), «Gisela Rosenblatt v. Oellerking Gebäudereinigungsges. mbH» (C-45/09), «Reinhard Prigge and others v. Deutsche Lufthansa AG» (C-447/09) тощо [172, с. 288-289].

Серед несудових структур ЄС слід вказати Омбудсмена ЄС – уповноваженого з прав людини, який наділений правом приймати позови від будь-якого громадянина Союзу або іншої фізичної чи юридичної особи, яка проживає або має зареєстрований офіс у будь-якій державі-члені, стосовно

випадків поганої організації діяльності інститутів та органів ЄС, за винятком Суду або Трибуналу першої інстанції, що виконують свою судову роль. Заява може бути складена однією з офіційних мов ЄС і подана як безпосередньо до офісу Омбудсмена, так і надіслана: листом, факсом або в електронному варіанті (через спеціальну форму на сайті). Крім того, за бажанням позивача, заява залишається конфіденційною.

Відповідно до своїх обов'язків Омбудсмен проводить розслідування, для якого він знаходить підстави, або за своєю власною ініціативою, чи на підставі позовів, які надіслані йому безпосередньо або через члена Європейського Парламенту, за винятком випадків, коли заявлені факти вже були предметом судового розгляду. Задля належного проведення розслідування Омбудсмен наділений правом доступу до будь-яких документів, необхідних для виконання своїх обов'язків, за винятком випадків коли така інформація підпадає під дію законів і регламентів про секретність або положень, що перешкоджають її передачі. При цьому інституції ЄС зобов'язані надавати йому будь-яку інформацію і доступ до відповідних документів.

У тому випадку коли Омбудсмен встановлює факт поганого управління, він направляє справу до зацікавленого закладу, який повинен протягом трьох місяців повідомити йому свою точку зору з приводу наведених фактів. Після цього Омбудсмен направляє повідомлення Європейському Парламенту і зацікавленій установі. Особа, яка подала скаргу, інформується про результати такого розслідування.

Серед спеціалізованих структур ЄС у цьому напрямку діяльності слід вказати Робочу групу зі старіння населення та стійкості (далі – AWG) ЄС, створену 2005 року, яка складає довгострокові прогнози витрат, пов'язаних зі старінням населення (пенсії, охорона здоров'я, довгостроковий догляд, освіта та допомога по безробіттю), та визначає аналіз довгострокової стійкості державних фінансів та їх використання.

Зокрема, завдання AWG полягає в тому, щоб оцінити вплив старіння населення на економічну систему, особливо на державні фінанси, та: розробити довгострокові прогнози компонентів, пов'язаних зі старінням населення (пенсії, охорона здоров'я, довгостроковий догляд, освіта та допомога по безробіттю), на основі сценаріїв незмінної політики, які включають минулі тренди; робити загальні прогнози, а не фактичні прогнози компонентів витрат; розробити довгострокові аналізи стійкості державних фінансів та їх використання у Пакті про стабільність та зростання (SGP) (SGP є набором правил, розроблених для забезпечення того, щоб країни ЄС вели належне державне фінансування та координували свою податково-бюджетну політику); брати участь у складанні звітів з питань добробуту, охорони здоров'я та демографії, а також висловлювати думки з питань, що стосуються державних фінансів та цілей довгострокової стійкості, її адекватності/корисності/надійності статистичних даних, пов'язаних із прогнозованими тенденціями витрат на соціальне забезпечення; оцінити макроекономічні та фінансові наслідки реформ соціального забезпечення, прийнятих в окремих державах-членах у межах багатостороннього спостереження [240].

У Робочій групі мають бути представлені держави-члени, служби Комісії та ЄЦБ (на рівні двох експертів). AWG підтримує тісну співпрацю з Євростатом, зокрема за демографічними прогнозами, а також із національними статистичними інститутами. Там, де це доречно, вона також має підтримувати зв'язок з іншими відповідними установами (наприклад, з МВФ, Світовим банком, ОЕСР), іншими комітетами (в основному з Комітетом із соціального захисту) та їх відповідними робочими групами і дослідницькими інститутами, які розробляють методології й готують прогнози у цій галузі [241].

Суттєву роль відіграє і ЄЕК ООН, що є однією з п'яти регіональних комісій ООН (створена у 1947 році ЕКОСОР) [242]. ЄЕК ООН як багатостороння платформа сприяє більшій економічній інтеграції та

співпраці між її 56 державами-членами та сприяє сталому розвитку й економічному процвітання за допомогою: політичного діалогу, узгодження міжнародно-правових документів, розробки положень та норм, обміну та застосування передового досвіду, а також економічного та технічного досвіду, технічного співробітництва для країн із перехідною економікою.

ЄЕК ООН робить свій внесок у підвищення ефективності ООН шляхом регіональної реалізації рішень глобальних конференцій та зустрічей на найвищому рівні ООН. Її коло ведення було визначено ЕКОСОР [243]. Вона працює над просуванням політичного діалогу з різних аспектів демографічних змін у регіоні ЄЕК ООН, приділяючи особливу увагу старінню. ЄЕК ООН підтримує держави-члени у розробці національних стратегій актуалізації проблем старіння за допомогою технічного керівництва, обміну передовим досвідом та складання спеціально розроблених «дорожніх карт» щодо актуалізації проблем старіння [244]. Під її егідою проходить міністерська конференція зі старіння, в межах якої приймаються акти стосовно літніх людей.

Постійна робоча група з проблем старіння (далі – ПРГПС, Робоча група) є міжурядовим органом, який підпорядковується Виконавчому комітету ЄЕК і регулярно йому звітує відповідно до своєї програми роботи та досягнень. ПРГПС спирається на десятирічний успішний і плідний досвід Робочої групи з проблем старіння, створеної у грудні 2008 року в якості міжурядового механізму сприяння реалізації Мадридського міжнародного плану дій з проблем старіння та його Регіональної стратегії здійснення (далі – ММПДПС/РСЗ) [245]. Відповідно до резолюції 2020/19 ЕКОСОР 24 липня 2020 р. набуло чинності переглянуте коло повноважень Робочої групи з проблем старіння, яким було оновлено її мандат і змінено назву на Постійну робочу групу з проблем старіння (ПРГПС) [246].

ПРГПС має за мету надавати допомогу державам європейського регіону щодо забезпечення всебічного врахування проблем старіння в їхній політиці та нормативно-правовій базі для того, щоб пристосуватися до

демографічних змін і створити умови, які сприятимуть повній реалізації індивідуального та суспільного потенціалу тривалішого життя. Робоча група підтримує здійснення принципів політики, викладених у ММПДПС 2002 р. та Регіональній стратегії його здійснення у державах-членах ЄЕК. Постійна робоча група також сприяє досягненню синергії діяльності, пов'язаної з виконанням ММПДПС/РСЗ, регіональними/національними заходами щодо виконання Порядку денного на період до 2030 року, а також інших міжнародних рамкових програм, таких як Програма дій Міжнародної конференції з питань народонаселення та розвитку на період після 2014 року та Глобальна стратегія і план дій з проблеми старіння та здоров'я ВООЗ [247].

Діяльність ПРГПС у 2022 році була зосереджена на четвертому циклі огляду та оцінки здійснення ММПДПС/РСЗ, а також подальшому практичному застосуванні Керівних принципів пріоритизації проблем старіння, проведенні семінару з питань політики, випуску аналітичних записок та реалізації заходів щодо нарощування потенціалу. У першій половині 2022 року ПРГПС здійснювала підготовку до регіонального огляду здійснення ММПДПС/РСЗ, кульмінацією якого стало проведення Конференції міністрів ЄЕК ООН з проблем старіння у червні 2022 року. За підсумками Конференції міністрів було прийнято Римську декларацію міністрів 2022 року, яка забезпечила основу для здійснення та моніторингу ММПДПС/РСЗ у регіоні ЄЕК у наступному циклі здійснення на період 2023-2027 рр. Крім того, в 2022 році ПРГПС продовжувала виконання свого зобов'язання з пріоритизації проблем старіння в політиці та нормативно-правовій базі і підтримувала розробку онлайн-курсу підготовки та проведення заходів щодо нарощування потенціалу для практичного застосування Керівних принципів пріоритизації проблем старіння 2021 р. [245].

Міжамериканська комісія з прав людини (МАКПЛ) – один із головних органів ОАД, до функцій якої віднесено забезпечення поваги і захисту прав

людини [248]. Комісія може отримувати петиції від громадян зі скаргами про порушення прав людини з боку держав-членів ОАД. Будь-яка особа або група осіб чи будь-яка неурядова організація, яка юридично визнана в одній або кількох державах-членах організації, може подати до Комісії петицію, яка містить скаргу щодо порушення Американської конвенції з прав людини державою-учасницею [249]. Комісія визначає – чи є скарга предметом для розгляду, проводить розслідування щодо виявлення фактів, робить спроби щодо дружнього врегулювання конфлікту, і за необхідності вирішує – чи мало місце порушення Американської конвенції або Американської Декларації. Комісія може також направити справу, до якої залучено державу-учасницю Американської конвенції, до Міжамериканського суду з прав людини.

У червні 2015 року Генеральна Асамблея ОАД прийняла Міжамериканську конвенцію про захист прав людини осіб похилого віку, якою з метою моніторингу виконання зобов'язань за Конвенцією та сприяння її ефективному виконанню передбачено створення Механізму подальших заходів, до складу якого входять Конференція держав-учасниць і Комітет експертів (ст. 33). Так, Конференція держав-учасниць – головний орган Механізму подальших заходів, що складається з держав-учасниць Конвенції і виконує низку функції з метою забезпечення діяльності Механізму. Комітет експертів складається з експертів, призначених кожною державою-учасницею Конвенції, до повноважень якого, серед іншого, входить надання допомоги в моніторингу прогресу держав-учасниць щодо виконання Конвенції та проведення технічного огляду періодичних звітів, поданих державами-учасницями (ст. 34-35) [78; 250, с. 304].

Крім того, стаття 36 Конвенції передбачає можливість окремих осіб, груп осіб та неурядових організацій подавати скарги щодо звинувачення у порушенні Конвенції державою-учасницею до Міжамериканської комісії з прав людини. Держави-учасниці можуть також подати спеціальну заяву про визнання компетенції Міжамериканської комісії розглядати міждержавні

скарги відповідно до Конвенції. Конвенція також уповноважує держави-учасниці визнати юрисдикцію Міжамериканського суду з прав людини розглядати скарги, пов'язані з Конвенцією.

На іbero-американському рівні важливе значення у сфері заохочення поваги до прав літніх людей має Обсерваторія людей похилого віку в Іbero-Америці. Обсерваторія є банком інформації та аналізу даних про потреби та умови життя осіб похилого віку в країнах іbero-американського співтовариства, зокрема щодо соціального захисту, охорони здоров'я, економічної безпеки та соціальних послуг, якими користуються літні люди. Обсерваторія спрямована на тих, хто несе відповідальність за державну політику, пов'язану із соціальним захистом осіб похилого віку в Іbero-Америці, фахівців у сфері соціальних послуг, викладачів та наукових співробітників у цій галузі, осіб похилого віку та широку громадськість, яка зацікавлена в тому, щоб дізнатися більше про умови життя цієї групи.

Обсерваторія надає періодичну інформацію про умови життя та потреби осіб похилого віку, зокрема щодо соціального захисту, для виявлення недоліків і передової практики. Основна мета її діяльності полягає в наданні даних про становище та потреби літніх людей з метою розробки та вдосконалення державної політики у цій галузі. Установи, що беруть участь у Іbero-американській програмі міжнародного співробітництва щодо становища літніх людей у регіоні надають дані про свої держави Обсерваторії.

Варто зазначити, що за час свого існування Обсерваторією було підготовлено низку тематичних звітів. Зокрема, перший звіт був присвячений питанню щодо становища осіб похилого віку в Іbero-американському співтоваристві [251], другий та третій звіти були зосереджені на Іbero-американській програмі співробітництва щодо становища осіб похилого віку в регіоні [252; 253], у четвертому звіті досліджувалося питання економічної безпеки літніх людей в Латинській Америці» [254], і останній опублікований

п'ятий звіт стосується питання щодо стану здоров'я і медичного обслуговування осіб похилого віку в Іbero-американському регіоні [255].

Крім того, Міжурядовий програмний комітет – директивний орган програми, що складається з представника кожної країни-члена – відповідає за нагляд щодо збору даних та звітністю. Іbero-американська організація соціального забезпечення (OISS) відповідає за виконання завдань зі збору та аналізу даних. Дані збираються один раз на рік у доповіді, яка посилається на Іbero-американські саміти глав держав та урядів для звіту про становище осіб похилого віку, який оприлюднюється на веб-сайті Іbero-американської організації соціального забезпечення (OISS) [256].

У межах Африканського Союзу, окрім вироблення правових рамок щодо забезпечення прав людини осіб похилого віку, також було створено спеціально уповноважені механізми, до мандату яких входить низка повноважень у цій сфері. Так, у 2007 році Резолюцією 118, прийнятою в межах 42-ї чергової сесії, було засновано Координаційний центр з прав осіб похилого віку в Африці. До мандату означеного Координаційного центру було включено такі повноваження: співпрацювати з Комісією АС для скликання Експертної наради у складі членів Африканської комісії з прав людини і народів, експертів з держав-членів АС та організацій громадянського суспільства з метою розробки проекту Протоколу до Африканської хартії про права літніх людей в Африці; співпрацювати з Комісією АС з метою забезпечення ресурсів, необхідних для розробки Протоколу; очолити процес розробки проекту Протоколу задля подання до політичних органів АС з метою якнайшвидшого розгляду і прийняття [257].

У 2009 році Африканська комісія з прав людини та народів, акцентуючи увагу на ст. 18 (4) Африканської хартії, якою регламентовано право літніх людей й осіб з інвалідністю на спеціальні заходи, ухвалила замінити Координаційний центр на Робочу групу з прав літніх людей та осіб з інвалідністю з метою: проведення всебічного «мозкового штурму» для формулювання прав літніх людей та осіб з інвалідністю; розробки

концептуального документу, що слугуватиме основою для прийняття проєкту Протоколу про старіння та людей з інвалідністю; сприяння і прискорення порівняльних досліджень з різних аспектів прав людини літніх людей та осіб з інвалідністю на континенті, включаючи їхні соціально-економічні права; збору даних про літніх людей та осіб з інвалідністю для забезпечення належного включення їхніх прав до політики і програм розвитку держав-членів; визначення передової практики для відтворення державами-членами тощо [258]. У 2022 році Африканська комісія з прав людини та народів своєю резолюцією продовжила мандат Робочої групи [259].

Висновки до розділу 3

1. Питання прав літніх людей знаходяться в полі зору основних органів ООН, зокрема, Генеральної Асамблеї, в межах якої обговорюються питання загального захисту прав людини; в межах Ради Безпеки ці питання знаходять своє закріплення на рівні резолюцій, що стосуються захисту вразливих категорій осіб під час збройних конфліктів, гуманітарних катастроф тощо; Економічної і Соціальної Ради ООН, яка розглядає різні аспекти питання з точки зору вирішення соціальних і економічних питань; Ради з прав людини – допоміжного органа Генеральної Асамблеї ООН, який уповноважений сприяти загальній повазі і захисту прав людини й основних свобод для усіх без будь-яких розрізень і на справедливій та рівній основі. Крім того, в організації функціонує низка структур зі спеціалізованою компетенцією у цій сфері, серед яких: Департамент з економічних і соціальних питань ООН, Робоча група відкритого складу з проблем старіння, Фонд ООН у сфері народонаселення, які працюють задля покращення життя літніх людей. Суттєвий внесок роблять спеціалізовані органи ООН, зокрема Міжнародна організація праці, Всесвітня організація охорони здоров'я та створені в її структурі підрозділи (Відділ демографічних змін та здорового старіння, Відділ із попередження насилля).

2. На договірні органи (Комітет з прав людини, Комітет з економічних, соціальних та культурних прав, Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок тощо) покладено важливу місію щодо спостереження за виконанням основних міжнародних договорів у галузі прав людини. Оскільки саме від належного дотримання кожною державою-учасницею міжнародного договору залежить вжиття необхідних заходів для забезпечення загального користування правами, закріпленими тієї чи іншою угодою. А передбачена можливість щодо подачі індивідуальних скарг, підсилює відповідальність держав перед своїми громадянами.

3. Особливе місце в системі захисту прав літніх людей займають механізми, що йменуються «спеціальними процедурами», які запроваджено для розгляду конкретних ситуацій у країні, або тематичних питань в усіх частинах світу. Безперечно, що питання прав літніх людей попадають у поле зору більшості спеціальних представників ООН, однак деякі з них частіше дотичні до вирішення цих питань, зокрема такі: Спеціальний доповідач з питання про право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я, Спеціальний доповідач з прав осіб з інвалідністю, Спеціальний доповідач з питання про право людини на безпечну питну воду і санітарні послуги, Незалежний експерт з питання щодо здійснення особами похилого віку всіх прав людини. Моніторингова діяльність означених осіб має суттєвий вплив з точки зору дотримання прав літніх осіб у чітко означених сферах правовідносин.

4. Фінансова підтримка літніх людей є вкрай важливою, особливо в таких напрямках як: надання медичної, психологічної, правової, соціальної та інших видів допомоги. З цією метою міжнародним співтовариством засновано фонди, зокрема: Фонд добровільних внесків Організації Об'єднаних Націй для жертв тортур, Фонд солідарності щодо боротьби з COVID-19, Фонд реагування на COVID-19 і відновлення, підтримка яких є вельми значимою і цільовою.

5. Неурядові організації (Віденський Комітет неурядових організацій з питань старіння, Глобальний альянс за права людей похилого віку, Amnesty International, HelpAge International) також є невід'ємною складовою інституційного механізму захисту прав літніх людей. Вони працюють у різних сферах з метою покращення безпеки та добробуту людей похилого віку, з цією метою вони тісно співпрацюють з міжнародними структурами і національними урядами.

6. У межах європейського регіону пріоритетне місце у захисті прав осіб похилого віку відводиться судовим інституціям серед яких Європейський суд з прав людини – судовий орган у системі контролю за дотриманням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та протоколів до неї, заснований державами учасницями Ради Європи, який вселяє віру в літніх людей щодо торжества справедливості гарантованих прав людини.

7. На рівні ЄС літні люди мають право звернутися до механізмів захисту прав людини загальної компетенції – Суду загальної юрисдикції, який має широкі повноваження у тих сферах, що є актуальними для літніх людей, зокрема: надання послуг, оточуюче середовище, споживча сфера, надання інформації, трудова сфера, охорона здоров'я тощо; до ЄСПЛ, Омбудсмена, натомість створені спеціалізовані структури, зокрема, Робоча група зі старіння населення та стійкості (AWG) ЄС не уповноважена на розгляд індивідуальних (колективних) скарг, а є органом, що прогнозує витрати, пов'язані зі старінням населення (пенсійне забезпечення, охорона здоров'я, довгостроковий догляд, освіта та допомога по безробіттю), і визначає аналіз довгострокової стійкості державних фінансів та його використання.

8. Конвенційні органи, зокрема Європейський комітет із соціальних прав, Європейський комітет із запобігання катуванням та нелюдському чи принизливому поводженню або покаранню є контрольними органами за

дотриманням норм у визначеній сфері й відіграють суттєву роль у запобіганні поганому поводженню з літніми людьми.

9. Серед несудових структур ЄС слід окремо акцентувати увагу на діяльності Омбудсмена ЄС, який, уповноважений на розгляд позовів від будь-якого громадянина Союзу або іншої фізичної чи юридичної особи, яка проживає або має зареєстрований офіс у будь-якій державі-члені, стосовно випадків поганої організації діяльності інститутів та органів ЄС, за винятком Суду або Трибуналу першої інстанції, які виконують свою судову роль.

10. У межах американського й африканського континентів створено низку спеціалізованих контрольних і моніторингових органів (Робоча група з прав літніх людей та осіб з інвалідністю, Механізм подальших заходів), уповноважених здійснювати моніторинг виконання зобов'язань державами, проводити порівняльні дослідження з різних аспектів прав людини літніх людей; збирати інформацію щодо прав літніх людей задля забезпечення належного включення їхніх прав до політики і програм розвитку держав-членів; визначати передову практику для відтворення державами-членами тощо. Разом з тим ефективне дотримання і забезпечення всебічного користування особами похилого віку своїми правами і свободами вимагає прийняття і реалізації державами правових актів, програм, політик й організаційних механізмів, що враховують особливості географічного регіону, рівень економічного розвитку, культури і традицій.

ВИСНОВКИ

1. З моменту виникнення на порядку денному міжнародної спільноти проблематики глобального старіння і до теперішнього часу під егідою ООН було проведено низку заходів, які сприяють міжнародній координації та гармонізації соціальної політики в розрізі висвітлення проблем старіння. Під егідою ООН прийнято міжнародно-правові акти, що стосуються захисту прав людини, в тому числі благополуччя осіб похилого віку на основі рівності та участі, розроблено систему індикаторів і показників, що дозволяють здійснювати моніторинг і оцінку якості та результатів втілення в життя принципів і рекомендацій ООН у цій важливій галузі.

2. Зусилля міжнародних організацій щодо соціальної політики стосовно літніх людей виявились виключно плідними і стали прикладом для проведення відповідних заходів на національному та місцевому рівнях. За останні два десятиліття ООН було запропоновано декілька концепцій соціального захисту осіб старшого віку як невід'ємної частини прав людини, заперечення дискримінації стосовно будь-якої особи чи громадян, групи осіб, зокрема на основі біологічних факторів. Напрями і зміст відповідних державних заходів з питань старіння населення визначатиме Мадридський міжнародний план дій.

3. Загалом міжнародне співробітництво підвищило рівень наукових досліджень і практичних розробок з питань старіння населення, сприяло обміну досвідом між спеціалістами у цій сфері з різних країн, забезпечило впровадження сучасних методів оцінки соціально-економічних наслідків старіння населення, моніторингу становища літніх людей. У той же час, необхідним є прийняття уніфікованого міжнародно-правового документа, спеціально присвяченого захисту прав літніх людей, оскільки, незважаючи на наявність значної кількості міжнародно-правових актів з прав людини,

практично відсутнє ґрунтовне правове регулювання вказаної вразливої категорії осіб.

4. Слід констатувати, що не зважаючи на те, що особи похилого віку захищені МГП та міжнародним правом прав людини під час збройного конфлікту, на практиці їхні потреби та захист часто ігноруються сторонами конфлікту, що підтверджується численними випадками задокументованими медіа, правозахисними організаціями тощо. Літні люди є категорією населення найбільш вразливою в умовах збройного конфлікту через низку причин: обмежена мобільність, поганий стан здоров'я, небажання евакуюватися задля захисту майна сім'ї тощо. МГП надає особам похилого віку захист як членам цивільного населення, хоча окремі його норми безпосередньо стосуються літніх осіб. Разом з тим, задля належного дотримання прав літніх людей уряди, збройні сили та формування, місії з підтримки миру та відповідні міжнародні установи мають здійснювати ефективну діяльність з метою забезпечення їхнього захисту від жорстокого поводження під час конфлікту.

5. Базуючись на основоположних міжнародних універсальних нормах з прав людини, регіональні акти доповнюють і розвивають їх положення, враховуючи особливості регіону. Щодо актів, прийнятих у межах Ради Європи слід констатувати, що договірні і рекомендаційні норми направлені на створення безпечних умов для існування літніх людей, сприяння створенню стійких рамок для забезпечення вищої якості життя, враховуючи різний статус літніх людей (літні люди (інваліди), особи похилого віку з обмеженими можливостями, літні особи мігранти). Акти ЄС охоплюють питання зайнятості, соціальні питання та інтеграцію, які мають суттєве значення для забезпечення існування робітників, у тому числі й осіб похилого віку.

6. У межах американського й африканського континентів, вироблено низку міжнародно-правових актів, якими регламентовано положення щодо забезпечення прав осіб похилого віку у різних сферах

суспільного життя (Протокол до Африканської хартії прав людини і народів про права літніх людей в Африці, Протокол до Африканської хартії прав людини і народів щодо прав жінок в Африці, Кігальська декларація, Хартія Сан-Хосе про права осіб похилого віку в Латинській Америці та Карибському басейні, Міжамериканська конвенція про захист прав людини осіб похилого віку, Стратегія та План дій щодо здоров'я літніх людей, Бразильська декларація тощо). Протокол до Африканської хартії прав людини і народів про права літніх людей в Африці та Міжамериканська конвенція про захист прав людини осіб похилого віку закріплюють низку прав літніх людей (право на автономію і прийняття рішень, право на здоров'я, право на життя, право на недискримінацію, право на соціальний захист, право на працю тощо) та відповідні зобов'язання держав щодо їх реалізації.

7. На нашу думку, прийняття регіонального акту в галузі захисту прав літніх людей обов'язкового характеру – Міжамериканської конвенції про захист прав людини осіб похилого віку, має стати свого роду каталізатором для системи ООН щодо розробки і прийняття міжнародного універсального договору, який містив би стандарти поведінки з літніми людьми.

8. Разом із тим, слід констатувати, що за останні десятиліття міжнародна спільнота розробила низку важливих концепцій та рекомендаційних документів, покликаних допомогти країнам світу мінімізувати негативні наслідки процесу старіння населення. На основі міжнародних рамкових стратегій формуються національні системи політики стосовно літніх людей. Виконання міжнародних зобов'язань щодо реалізації політики в умовах старіючого населення та використання міжнародного досвіду реалізації даної політики є тими основоположними векторами, за якими відбувається еволюція державної соціальної політики в країнах на сучасному етапі її розвитку. Проте аналіз відповідності регіонального законодавства міжнародним стандартам дає змогу зробити висновок про те,

що процес імплементації міжнародних договорів та врахування глобальних стандартів з питань старіння на сьогодні не систематизований.

9. Право на автономію осіб похилого віку має важливе значення для реалізації інших прав і свобод людини, гарантованих міжнародними угодами і національним законодавством. У науці і практиці міжнародного права існують різні підходи до розуміння права на автономію. Одні дотримуються думки, що автономія і незалежність літніх людей є взаємозамінними та пов'язують їх із самостійністю у прийнятті рішень, інші вважають, що незалежність є одним із вимірів, який сприяє особистій автономії і асоціюють її з рівнем фізичного функціонування людини. Разом з тим, у міжнародному праві прав людини не вироблено чітких стандартів з цього питання. Окремі аспекти, що стосуються права на автономію і незалежність літніх людей закріплені в актах прийнятих під егідою ООН, РЄ, ЄС. Клопітка робота щодо регламентації права на автономію була проведена ОАД і АС, у межах яких було вироблено міжнародні спеціальні угоди, присвячені правам літніх людей, що прямо гарантують право на автономію осіб похилого віку.

Аналіз міжнародних універсальних і регіональних актів дозволяє зробити висновок, що під правом на автономію, загалом, розуміється право приймати самостійно рішення, управляти собою та нести відповідальність за власні рішення.

10. Разом з тим слід констатувати, що реалізація права на автономію нерідко супроводжується низкою перешкод, що зумовлено значною неоднорідністю літніх людей як соціальної групи (через їхній стан здоров'я, активність, умови життя тощо), існуванням численних ейджиських упереджень та дискримінаційного ставлення. Серед чинників, що впливають на автономію осіб похилого віку також можемо зазначити такі: перешкоджання у прийнятті рішень з боку членів сім'ї, місцевої влади, політиків та законодавців, урядовців; погіршення здоров'я та фінансового становища; втрата роботи, вихід на пенсію; зміни в сімейних обставинах (смерть одного з подружжя, дорослішання або одруження дітей, переселення

до дітей або інших членів сім'ї, переїзд до закладу інтернатного типу); старіння та пов'язана з цим стигма тощо. Означене нерідко пов'язується з можливістю осіб похилого віку самостійно приймати будь-які рішення. Разом з тим здатність літньої людини прийняти конкретне рішення повинна бути встановлена у зв'язку з характером рішення, його метою та станом здоров'я такої особи на момент його прийняття.

11. Центральне значення у реалізації прав людини і основоположних свобод має заборона дискримінації та її ліквідація у всіх сферах суспільного життя. У міжнародних угодах з прав людини вік як заборонена підстава дискримінації майже не згадується. Міжнародні акти, як правило, містять посилання на «інші обставини» («other status», «any status») (Міжнародний пакт про економічні, соціальні, культурні права 1966 р., Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966 р., Африканська хартія прав людини і народів 1981 р., Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. тощо) або «будь-яке інше соціальне становище» («any other social condition») (Американська конвенція прав людини (ст. 1) і Сан-Сальвадорський протокол (ст. 3)). Окремі спеціальні і регіональні угоди передбачають заборону дискримінації за ознакою віку, проте вони застосовуються або до конкретної вузької сфери правовідносин або мають обмежене регіональне охоплення.

Разом з тим слід зазначити, що перелік заборонених ознак дискримінації, за загальним підходом, є ілюстративним, а не вичерпним, з огляду на що категорія «інші обставини» або «будь-яке інше соціальне становище» може бути застосовною й щодо дискримінації за віком. Однак відсутність прямого посилання на вік як забороненої підстави дискримінації створює умови, за яких відсутня юридична ясність, а правозахисні органи мають досить широкі межі тлумачення кожного випадку. Крім того, аналіз міжнародних актів і практики правозахисних органів свідчить про неможливість зробити висновок, що дискримінація за ознакою віку повністю забороняється міжнародним правом прав людини, хоча перелік ситуацій, у

зв'язку з якими така дискримінація може допускатися, є дуже обмеженим (встановлення особливих умов доступу до працевлаштування, встановлення максимального віку для прийому на роботу, заснований на вимогах до професійної підготовки та ін.).

12. Встановлено, що прояви дискримінації щодо осіб похилого віку можуть мати різний характер і вираження. Загалом виділяють пряму, непряму, структурну, множинну та інтерсекційну види дискримінації. Значна увагу приділяється питанню множинної дискримінації, зокрема щодо літніх жінок, вразливість яких може посилюватися через етнічне походження, наявність інвалідності, стан крайньої бідності, віросповідання тощо.

Викорінення дискримінації за ознакою віку щодо літніх людей вимагає вироблення всеохоплюючого підходу та перегляду, зміни і скасування законів, звичаїв або практики, що заохочують дискримінацію за ознакою віку у сфері професійної підготовки і зайнятості, освіти, медичних або інших послуг; створення надійних механізмів правового захисту та забезпечення жертвам дискримінації за ознакою віку доступу до правосуддя нарівні з іншими; проведення заходів щодо підвищення поінформованості суспільства, в тому числі державних службовців, представників приватного сектору та самих осіб похилого віку про значення і наслідки рівноправності та недискримінації у літньому віці.

13. Актуальним є питання щодо дотримання прав літніх людей у сфері кримінально-правових відносин, зокрема тих осіб, які позбавлені волі. У міжнародному праві відсутній спеціальний акт, яким безпосередньо було б унормовано питання щодо поводження з літніми ув'язненими. Не зважаючи на те, що загальні міжнародні акти у цій сфері є універсальними та застосовними до всіх категорій осіб, літні люди можуть потребувати застосування додаткових заходів задля забезпечення можливості реалізувати права людини і основоположні свободи. Крім того, слід констатувати, що значна неоднорідність літніх ув'язнених, обумовлена різницею у стані здоров'я, ймовірним вживанням наркотичних і алкогольних засобів

протягом життя, автономністю у діях тощо має враховуватися при призначенні покарання особам похилого віку у вигляді позбавлення волі. Означена позиція неодноразово підтверджувалося у практиці Європейського суду з прав людини («Papon v. France», «Farbtuhs v. Latvia», «Contrada (no. 2) v. Italy» та ін.).

14. Право на соціальне забезпечення, яке надійно гарантоване в міжнародних актах у галузі прав людини, має істотне значення в реалізації прав людини осіб похилого віку щодо гарантування стабільного доходу і доступу до основних послуг, включаючи медичні та доглядові, таким чином, щоб заохочувати їхні права і гідність. На підтвердження означеного свідчить включення «старості» до дев'яти основних компонентів системи соціального забезпечення. Однак, не зважаючи на те, що міжнародним співтовариством було вироблено досить розгалужений правовий механізм у цій сфері, імплементований у національне законодавство більшості країн світу, постійний «тиск» на формальні системи соціального захисту через стрімке «старіння» населення вимагає прийняття відповідних скоординованих заходів, які дозволили б реалізувати весь потенціал довголіття. Такі заходи можуть включати: розробку і реалізацію політики щодо забезпечення необхідного економічного та соціального захисту літніх людей; вироблення стратегій соціального захисту, що стосуються працівників неформальних секторів; вироблення правових рамок для приватного і додаткового пенсійного забезпечення; сприяння навчанню впродовж життя, щоб адаптувати освітню систему до мінливих економічних, соціальних і демографічних умов тощо.

15. Негативне ставлення та ейджиські упередження і стереотипи щодо осіб похилого віку, такі як менша продуктивність, повільне освоєння нових навичок та труднощі в адаптації до технологічних й організаційних змін, зменшення фізичних здібностей є головними перешкодами для можливостей працевлаштування і часто призводять до прямої та непрямой дискримінації літніх працівників. У межах міжнародних універсальних і регіональних

організацій було вироблено низку актів, що стосуються прав осіб похилого віку в галузі праці. Важливий внесок у формування правової основи з цього питання було зроблено МОП, під егідою якої було прийнято низку стандартів у сфері трудових відносин, у тому числі й за участю літніх працівників. Такі акти переслідують, перш за все, забезпечення рівності і недискримінації літніх працівників у галузі праці. Разом з тим, встановлено, що міжнародні акти допускають розрізнення у ставленні за ознакою віку в тому випадку, якщо це є об'єктивно і розумно виправданим законною метою, зокрема політикою зайнятості, цілями ринку праці та професійною підготовкою, і якщо засоби досягнення цієї мети є належними і необхідними.

16. Дотримання права на здоров'я має критично важливе значення для осіб похилого віку, що обумовлено поступовим погіршенням стану здоров'я через об'єктивний процес старіння та загострення хронічних захворювань. Однак реалізація цього права літніми людьми нерідко супроводжується низкою перешкод, як-от: відмова в наданні ліків, ізоляція, зневажливе ставлення, що мають своїм наслідком випадки ранньої смерті, погіршення стану здоров'я, збільшення випадків інвалідності у літньому віці. Крім того слід констатувати, що коронавірусна пандемія продемонструвала системні недоліки у сфері охорони здоров'я, що значним чином позначилися на забезпеченні права на здоров'я літніх людей (сортування хворих через брак ресурсів лікарні, відмова в наданні медичної допомоги на підставі вікових обмежень або цінності людини для суспільства, обмежений доступ до лікарських засобів і вакцинації тощо).

Означене вимагає вироблення комплексу заходів щодо забезпечення ефективної реалізації права на здоров'я особами похилого віку, зокрема й в умовах сучасних викликів. Такі заходи мають включати: забезпечення рівного доступу до медичного обслуговування, довгострокового догляду та підтримки шляхом залучення осіб похилого віку до участі в процесі розробки політики та законодавства; проведення оцінки того, яким чином дискримінація за ознакою віку перешкоджає літнім людям повною мірою

здійснювати своє право на найвищий досяжний рівень здоров'я, включаючи обтяжливий і погіршуючий вплив факторів інтерсекційної дискримінації; виявлення і врахування конкретних потреб літніх людей при підготовці і плануванні заходів реагування на надзвичайні ситуації та заходів щодо відновлення, в тому числі у зв'язку з триваючою пандемією, а також заходів щодо боротьби зі зміною клімату та зменшення ризику стихійних лих; моніторинг звітності про випадки смерті в інтернатних закладах.

17. Аналіз практики міжнародних правозахисних органів і установ на універсальному і регіональному рівнях свідчить про те, що питання захисту прав літніх людей постійно перебуває полі зору міжнародної спільноти. Так, означене питання стоїть на порядку денному основних органів ООН, зокрема, Генеральної Асамблеї, Ради Безпеки, ЕКОСОР, Ради з прав людини – допоміжного органа ГА ООН, уповноваженого сприяти загальній повазі і захисту прав людини й основних свобод для усіх без будь-яких розрізень і на справедливій та рівній основі. Крім того в організації функціонує низка структур зі спеціалізованою компетенцією у цій сфері серед яких: Департамент з економічних і соціальних питань ООН, Робоча група відкритого складу з проблем старіння, Фонд ООН у сфері народонаселення, які працюють задля покращення життя літніх людей. Суттєвий внесок роблять спеціалізовані органи ООН, зокрема МОП, ВООЗ та створені в її структурі підрозділи (Відділ демографічних змін та здорового старіння, Відділ із попередження насилля).

18. На договірні органи (Комітет з прав людини, Комітет з економічних, соціальних та культурних прав, Комітет з ліквідації дискримінації щодо жінок тощо) покладено важливу місію щодо спостереження за виконанням основних міжнародних договорів у галузі прав людини. Оскільки саме від належного дотримання кожною державою-учасницею міжнародного договору залежить вжиття необхідних заходів для забезпечення загального користування правами, закріпленими тією чи іншою

угодою. А передбачена можливість щодо подачі індивідуальних скарг, підсилює відповідальність держав перед своїми громадянами.

19. Особливе місце в системі захисту прав літніх людей займають механізми, що йменуються «спеціальними процедурами», які запроваджено для розгляду конкретних ситуацій у країні, або тематичних питань в усіх частинах світу. Безперечно, що питання прав літніх людей попадають у поле зору більшості спеціальних представників ООН, однак деякі з них частіше дотичні до вирішення цих питань, зокрема такі: Спеціальний доповідач з питання про право кожної людини на найвищий досяжний рівень фізичного і психічного здоров'я, Спеціальний доповідач з прав осіб з інвалідністю, Спеціальний доповідач з питання про право людини на безпечну питну воду і санітарні послуги, Незалежний експерт з питання щодо здійснення особами похилого віку всіх прав людини. Моніторингова діяльність означених осіб має суттєвий вплив з точки зору дотримання прав літніх осіб у чітко означених сферах правовідносин.

20. Фінансова підтримка літніх людей є вкрай важливою, особливо в таких напрямках як: надання медичної, психологічної, правової, соціальної та інших видів допомоги. З цією метою міжнародним співтовариством засновано фонди, зокрема: Фонд добровільних внесків Організації Об'єднаних Націй для жертв тортур, Фонду солідарності щодо боротьби з COVID-19, Фонд реагування на COVID-19 і відновлення, підтримка яких є вельми значимою і цільовою.

21. Неурядові організації (Віденський Комітет неурядових організацій з питань старіння, Глобальний альянс за права людей похилого віку, Amnesty International, HelpAge International) також є невід'ємною складовою інституційного механізму захисту прав літніх людей. Вони працюють у різних сферах з метою покращення безпеки та добробуту людей похилого віку та з цією метою вони тісно співпрацюють з міжнародними структурами і національними урядами.

22. У межах європейського регіону пріоритетне місце у захисті прав осіб похилого віку відводиться судовим інституціям, серед яких Європейський суд з прав людини – судовий орган у системі контролю за дотриманням Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. та протоколів до неї, заснований державами учасницями Ради Європи, який вселяє віру в літніх людей щодо торжества справедливості гарантованих прав людини. Крім того конвенційні органи, зокрема Європейський комітет із соціальних прав, Європейський комітет із запобігання катуванням та нелюдському чи принизливому поводженню або покаранню є контрольними органами за дотриманням норм у визначеній сфері й відіграють суттєву роль у запобіганні поганому поводженню з літніми людьми.

23. На рівні ЄС літні люди мають право звернутися до механізмів захисту прав людини загальної компетенції – Суду загальної юрисдикції, який має широкі повноваження у тих сферах, що є актуальними для літніх людей, зокрема: надання послуг, оточуюче середовище, споживча сфера, надання інформації, трудова сфера, охорона здоров'я тощо; до ЄСПЛ, Омбудсмена. Натомість створені спеціалізовані структури, зокрема, Робоча група зі старіння населення та стійкості (AWG) ЄС не уповноважена на розгляд індивідуальних (колективних) скарг, а є органом, що прогнозує витрати, пов'язані зі старінням населення (пенсійне забезпечення, охорона здоров'я, довгостроковий догляд, освіта та допомога по безробіттю), та визначає аналіз довгострокової стійкості державних фінансів та його використання.

24. У межах американського й африканського континентів створено низку спеціалізованих контрольних і моніторингових органів (Робоча група з прав літніх людей та осіб з інвалідністю, Механізм подальших заходів), уповноважених здійснювати моніторинг виконання зобов'язань державами, проводити порівняльні дослідження з різних аспектів прав людини літніх людей; збирати інформацію щодо прав літніх людей задля забезпечення

належного включення їхніх прав до політики і програм розвитку держав-членів; визначати передову практику для відтворення державами-членами тощо. Разом з тим, ефективне дотримання і забезпечення всебічного користування особами похилого віку своїми правами і свободами вимагає прийняття та реалізації державами правових актів, програм, політик й організаційних механізмів, що враховують особливості географічного регіону, рівень економічного розвитку, культури і традицій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. UN Global issues: Ageing. URL: <https://www.un.org/en/global-issues/ageing> (дата звернення: 27.06.2021).
2. UN International day of older persons 1 October. URL: <https://www.un.org/en/observances/older-persons-day> (дата звернення: 10.02.2022).
3. Сироїд Т.Л., Фоміна Л.О. Міжнародний захист прав людини: навч. посіб. Харків: Право. 2019. 310 с.
4. Загальна декларація прав людини 1948. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 27.06.2021).
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права 1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text (дата звернення: 27.06.2021).
6. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права 1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text (дата звернення: 27.06.2021).
7. Convention on the elimination of all forms of discrimination against women 1979. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-elimination-all-forms-discrimination-against-women> (дата звернення: 27.06.2021).
8. International Convention on the elimination of all forms of racial discrimination 1965. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-convention-elimination-all-forms-racial> (дата звернення: 27.06.2021).
9. International Convention on the protection of the rights of all migrant workers and members of their families 1990. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/international-convention-protection-rights-all-migrant-workers> (дата звернення: 27.06.2021).
10. Convention on the rights of persons with disabilities 2006. URL: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/resources/general->

assembly/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities-ares61106.html
(дата звернення: 27.06.2021).

11. Vienna International Plan of Action. URL: <https://www.un.org/development/desa/ageing/resources/vienna-international-plan-of-action.html> (дата звернення: 27.06.2021).

12. United Nations Principles for older persons (UN General Assembly resolution 46/91) 1991. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/united-nations-principles-older-persons> (дата звернення: 27.06.2021).

13. UN General Assembly resolution (Implementation of the International Plan of Action on Aging and related activities) 45/106. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/564/95/IMG/NR056495.pdf?OpenElement> (дата звернення: 16.09.2021).

14. UN General Assembly resolution (Proclamation on Ageing) A/RES/47/5. URL: <https://www.un.org/development/desa/ageing/resources/international-year-of-older-persons-1999/resolution-475.html> (дата звернення: 16.09.2021).

15. Report of the International Conference on Population and Development (Cairo, 5-13 September 1994) A/CONF.171/13/Rev.1. URL: https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/icpd_en.pdf (дата звернення: 16.09.2021).

16. Report of the Second World Assembly on Ageing (Madrid, 8-12 April 2002) A/CONF.197/9. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N02/397/51/PDF/N0239751.pdf?OpenElement> (дата звернення: 16.09.2021).

17. Madrid International Plan of Action on Aging and Political Declaration. URL: <https://www.un.org/esa/socdev/documents/ageing/MIPAA/political-declaration-en.pdf> (дата звернення: 16.09.2021).

18. The Toronto Declaration on the global prevention of elder abuse. URL: https://eapon.ca/wp-content/uploads/2021/09/toronto_declaration_en.pdf (дата звернення: 16.09.2021).

19. Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development A/70/L.1. URL: <https://undocs.org/en/A/70/L.1> (дата звернення: 16.09.2021)

20. The Global Strategy and Action Plan on Ageing and Health 2016-2020: towards a world in which everyone can live a long and healthy life WHA69.3. URL: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/252783/A69_R3-en.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 16.09.2021).

21. Decade of Healthy Ageing 2020-2030. URL: https://cdn.who.int/media/docs/default-source/decade-of-healthy-ageing/final-decade-proposal/decade-proposal-final-apr2020-en.pdf?sfvrsn=b4b75ebc_25&download=true (дата звернення: 18.11.2021).

22. Decade of Healthy Ageing: the Platform. URL: <https://www.decadeofhealthyageing.org/find-knowledge/voices> (дата звернення: 18.11.2021).

23. UN Decade of Healthy Ageing (2021-2030). URL: <https://www.who.int/initiatives/decade-of-healthy-ageing> (дата звернення: 27.06.2022).

24. Сироїд Т.Л. Міжнародно-правова основа захисту права на здоров'я літніх людей. *Альманах міжнародного права*. 2020. Вип. 23. С. 133-134.

25. COVID-19 and violence against older people. URL: <https://www.who.int/publications/m/item/covid-19-and-violence-against-older-people> (дата звернення: 02.12.2021).

26. Addressing violence against children, women and older people during the COVID-19 pandemic: key actions. URL: https://www.who.int/publications/i/item/WHO-2019-nCoV-Violence_actions-2020.1 (дата звернення: 02.12.2021).

27. Tackling abuse of older people: five priorities for the United Nations Decade of Healthy Ageing (2021-2030). URL:

<https://www.who.int/publications/i/item/9789240052550> (дата звернення: 01.08.2022).

28. Report of the UN Secretary-General (Follow-up to the Second World Assembly on Ageing) A/66/173. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/SForum/SForum2014/A.66.173_en.pdf (дата звернення: 18.11.2021).

29. Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights E/2012/51. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/reports/report-united-nations-high-commissioner-human-rights> (дата звернення: 02.12.2021).

30. Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights (Activities of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights, the United Nations system and regional organizations to support States' efforts to promote and protect the human rights of older persons) A/HRC/41/32. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/178/98/PDF/G1917898.pdf?OpenElement> (дата звернення: 18.11.2021).

31. Analytical study on the promotion and protection of the rights of older persons in the context of climate change. Report of the Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights A/HRC/47/46. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G21/099/23/PDF/G2109923.pdf?OpenElement> (дата звернення: 02.12.2021).

32. Social Security (Minimum Standards) Convention 1952 (No. 102). URL: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO:12100:P12100_INSTRUMENT_ID:312247:NO (дата звернення: 02.12.2021).

33. Invalidity, Old-Age and Survivors' Benefits Convention 1967 (No. 128). URL: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:55:0::NO::P55_TYPE,P55_LANG,P55_DOCUMENT,P55_NODE:CON,en,C128,/Document (дата звернення: 02.12.2021).

34. Older Workers Recommendation 1980 (No. 162). URL: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_ILO_CODE:R162 (дата звернення: 02.12.2021).

35. World Employment and Social Outlook: Trends 2020. International Labour Office – Geneva: ILO, 2020. 127 p. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_734455.pdf (дата звернення: 02.12.2021).

36. World Employment and Social Outlook: Trends 2022. Geneva: International Labour Office, 2022. 124 p. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_834081.pdf (дата звернення: 16.10.2022).

37. Statement by the President of the Security Council S/PRST/1999/6. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/037/88/PDF/N9903788.pdf?OpenElement> (дата звернення: 02.12.2021).

38. Report of the Secretary-General to the Security Council on the protection of civilians in armed conflict S/1999/957. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N99/258/15/PDF/N9925815.pdf?OpenElement> (дата звернення: 02.12.2021).

39. Kar N. War and older adults: consequences and challenges. *Journal of Geriatric Care and Research*. 2022. Vol. 9 (1). P. 1-3.

40. No One is Spared. Abuses Against Older People in Armed Conflict. Human Rights Watch, 2022. 48 p. URL: https://www.hrw.org/sites/default/files/media_2022/02/global_olderpeople0222_web.pdf (дата звернення: 15.06.2022).

41. Предибайло А. І. Міжнародний захист осіб похилого віку під час збройних конфліктів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 435-438.

42. «My heart is in pain»: older people's experience of conflict, displacement, and detention in Northeast Nigeria. Amnesty International, 2020.

67 p. URL: <https://www.amnesty.org/en/documents/afr44/3376/2020/en/> (дата звернення: 02.12.2021).

43. The Elderly in Situations of Armed Conflict / Françoise Krill. International Comity of the Red Cross (ICRC), 2001. URL: <http://globalag.igc.org/armedconflict/countryreports/general/elderlyac.htm> (дата звернення: 02.12.2021).

44. Конвенція про захист цивільного населення під час війни 1949. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 02.12.2021).

45. Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War 1949. Commentary of 1958. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/applic/ihl/ihl.nsf/Comment.xsp?action=openDocument&documentId=515EC8ABE917FE30C12563CD0042AEE8> (дата звернення: 02.12.2021).

46. David E. Principes de droit des conflits armés. Bruylant Bruxelles, 2008. 1101 p.

47. List of Customary Rules of International Humanitarian Law. International review of the Red Cross. 2005. Vol. 87, Num. 857. Pp. 198-212. URL: <https://www.icrc.org/en/document/how-does-law-protect-war-0> (дата звернення: 02.12.2021).

48. Public redacted version of Arrest warrant for David Georgiyevich Sanakoev. Pre-Trial Chamber I of the International Criminal Court ICC-01/15. URL: https://www.icc-cpi.int/sites/default/files/CourtRecords/CR2022_05216.PDF (дата звернення: 15.10.2022).

49. European Social Charter (Revised) 1996. URL: <https://rm.coe.int/168007cf93> (дата звернення: 02.12.2021).

50. Additional Protocol to the European Social Charter Providing for a System of Collective Complaints. URL: <https://rm.coe.int/168007cdad> (дата звернення: 02.12.2021).

51. Recommendation R (94) 9 of the Committee of Ministers to Member States concerning elderly people (Adopted by the Committee of Ministers on 10

October 1994 at the 518th meeting of the Ministers' Deputies). URL: <https://rm.coe.int/16804c49ec> (дата звернення: 10.12.2021).

52. Recommendation CM/Rec(2009)6 of the Committee of Ministers to member states on ageing and disability in the 21st century: sustainable frameworks to enable greater quality of life in an inclusive society (Adopted by the Committee of Ministers on 8 July 2009 at the 1063rd meeting of the Ministers' Deputies). URL: <https://rm.coe.int/16806992fc> (дата звернення: 10.12.2021).

53. Recommandation CM/Rec (2011)5 du Comité des Ministres aux Etats membres sur la prévention des risques de vulnérabilité des migrants âgés et l'amélioration de leur bien-être. URL: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectID=09000016805ccccc (дата звернення: 10.12.2021).

54. Recommendation CM/Rec(2014)2 of the Committee of Ministers to member States on the promotion of human rights of older persons (Adopted by the Committee of Ministers on 19 February 2014 at the 1192nd meeting of the Ministers' Deputies). URL: <https://rm.coe.int/1680695bce> (дата звернення: 10.12.2021).

55. Parliamentary Assembly Resolution 2168 (2017) Human rights of older persons and their comprehensive care. URL: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=23768&lang=en> (дата звернення: 10.12.2021).

56. Treaty of Amsterdam Amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and Certain Related Act. URL: <https://www.europarl.europa.eu/topics/treaty/pdf/amst-en.pdf> (дата звернення: 10.12.2021).

57. Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000L0078:en:HTML> (дата звернення: 10.12.2021).

58. Proposal for a Council Directive on implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of religion or belief, disability, age or sexual orientation {SEC(2008) 2180} {SEC(2008) 2181}. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX%3A52008PC0426> (дата звернення: 10.12.2021).

59. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions: Ageing well in the Information Society. An i2010 Initiative. Action Plan on Information and Communication Technologies and Ageing COM(2007) 332 final. URL: [https://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/sec/2007/0811/COM_SEC\(2007\)0811_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/docs_autres_institutions/commission_europeenne/sec/2007/0811/COM_SEC(2007)0811_EN.pdf) (дата звернення: 10.12.2021).

60. Charter of Fundamental Rights of the European Union. URL: https://www.europarl.europa.eu/charter/pdf/text_en.pdf. (дата звернення: 10.12.2021).

61. Consolidated version of the Treaty on the Functioning of the European Union. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12012E%2FTXT> (дата звернення: 10.12.2021).

62. Resolution on the White Paper on European Social Policy – A way forward for the Union. URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A51994IP0122\(01\)](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A51994IP0122(01)) (дата звернення: 10.12.2021).

63. Directive (EU) 2019/882 of the European Parliament and of the Council of 17 April 2019 on the accessibility requirements for products and services (Text with EEA relevance). URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32019L0882> (дата звернення: 10.12.2021).

64. The 2015 Ageing Report Economic and budgetary projections for the 28 EU Member States (2013-2060). European Union, 2015. URL: https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/european_economy/2015/pdf/e3_en.pdf (дата звернення: 10.12.2021).

65. The 2021 Ageing Report Underlying Assumptions and Projection Methodologies. European Economy Institutional Paper 142. European Union, 2020. 220 p. URL: https://economy-finance.ec.europa.eu/publications/2021-ageing-report-underlying-assumptions-and-projection-methodologies_en (дата звернення: 10.12.2021).

66. 2012 Vienna Ministerial Declaration «Ensuring a society for all ages: Promoting quality of life and active ageing» ECE/AC.30/2012/3. URL: https://unece.org/fileadmin/DAM/pau/age/Ministerial_Conference_Vienna/Documents/ECE.AC.30-2012-3.E.pdf (дата звернення: 16.12.2021).

67. 2017 Lisbon Ministerial Declaration «A Sustainable Society for All Ages: Realizing the potential of living longer». URL: https://unece.org/DAM/pau/age/Ministerial_Conference_Lisbon/Declaration/2017_Lisbon_Ministerial_Declaration.pdf (дата звернення: 16.12.2021).

68. Guidelines for mainstreaming ageing ECE/WG.1/37. Geneva: United Nations, 2021. 93 p. URL: https://unece.org/sites/default/files/2021-03/ECE-WG.1-37_Guidelines_for-Mainstreaming_Ageing_1.pdf (дата звернення: 16.12.2021).

69. UNECE Ministerial Conference on Ageing (15 – 17 June 2022). URL: <https://unece.org/info/Population/events/362733> (дата звернення: 16.10.2022).

70. 2022 Rome Ministerial Declaration «A Sustainable World for All Ages: Joining Forces for Solidarity and Equal Opportunities Throughout Life». URL: https://unece.org/sites/default/files/2022-06/Rome_Ministerial_Declaration.pdf (дата звернення: 16.10.2022).

71. Pan American Health Organization. Human Rights of Older Persons. URL: https://www3.paho.org/hq/index.php?option=com_content&view=article&id=13900:human-rights-of-older-persons&Itemid=0&lang=en#gsc.tab=0 (дата звернення: 16.10.2022).

72. Additional Protocol to the American Convention on Human Rights in the Area of Economic, Social and Cultural Rights «Protocol of San Salvador». URL:

<http://www.oas.org/juridico/english/treaties/a-52.html> (дата звернення: 16.12.2021).

73. Inter-American Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination Against Persons with Disabilities. URL: <https://www.refworld.org/docid/3de4cb7d4.html> (дата звернення: 16.12.2021).

74. Regional Strategy for the Implementation in Latin America and the Caribbean of the Madrid International Plan of Action on Ageing (Santiago, Chile, 19-21 November 2003). URL: <https://www.un.org/esa/socdev/documents/ageing/FINAL-DSC-1-Ingles.pdf> (дата звернення: 16.12.2021).

75. Brasilia Declaration 2007. URL: https://www.un.org/esa/socdev/ageing/documents/regional_review/Declaracion_Brasilia.pdf (дата звернення: 16.12.2021).

76. Plan of Action on the Health of Older Persons, Including Active and Healthy Aging CD49/8. URL: <https://www.paho.org/en/documents/cd498-plan-action-health-older-persons-including-active-and-healthy-aging-2009> (дата звернення: 16.12.2021).

77. San José Charter on the Rights of Older Persons in Latin America and the Caribbean 2012. URL: https://repositorio.cepal.org/bitstream/handle/11362/21535/1/S2012897_en.pdf (дата звернення: 16.12.2021).

78. Inter-American Convention on Protecting the Human Rights of Older Persons. URL: https://www.oas.org/en/sla/dil/docs/inter_american_treaties_A-70_human_rights_older_persons.pdf (дата звернення: 16.12.2021).

79. Programa Iberoamericano de Cooperación Internacional sobre la Situación de los Adultos Mayores en la Región 2011. URL: <https://oiss.org/adulto-mayor/programa-iberoamericano-de-adultos-mayores/a-quien-va-dirigido/> (дата звернення: 16.12.2021).

80. African Charter on Human and Peoples' Rights 1981. URL: <https://www.achpr.org/legalinstruments/detail?id=49> (дата звернення: 16.12.2021).

81. African Union Policy Framework and Plan of Action on Ageing. URL: <https://www.un.org/esa/socdev/ageing/documents/implementation/AUFrameworkBook.pdf> (дата звернення: 16.12.2021).

82. Protocol to the African Charter on Human and People's Rights on the Rights of Women in Africa 2003. URL: https://au.int/sites/default/files/treaties/37077-treaty-charter_on_rights_of_women_in_africa.pdf (дата звернення: 16.12.2021).

83. Kigali Declaration 2003. URL: <https://www.achpr.org/legalinstruments/detail?id=39> (дата звернення: 16.12.2021).

84. Resolution on the Rights of Older Persons in Africa ACHPR/Res.106(XXXI)07. URL: <https://www.achpr.org/sessions/resolutions?id=158> (дата звернення: 16.12.2021).

85. Protocol to the African Charter on Human and Peoples' Rights on the Rights of Older Persons in Africa. URL: https://au.int/sites/default/files/treaties/36438-treaty-0051_-_protocol_on_the_rights_of_older_persons_e.pdf (дата звернення: 16.12.2021).

86. Independent Expert on the enjoyment of all human rights by older persons. About the human rights of older persons. URL: <https://www.ohchr.org/en/special-procedures/ie-older-persons/about-human-rights-older-persons> (дата звернення: 20.12.2021).

87. Digest of the case law of the European Committee of Social Rights 2018. Council of Europe, 2018. 242 p. URL: <https://rm.coe.int/digest-2018-parts-i-ii-iii-iv-en/1680939f80> (дата звернення: 20.12.2021).

88. The Commissioner's Human Rights comments. The right of older persons to dignity and autonomy in care. URL:

<https://www.coe.int/en/web/commissioner/-/the-right-of-older-persons-to-dignity-and-autonomy-in-care> (дата звернення: 20.12.2021).

89. Freedom to decide for ourselves. What older people say about their rights to autonomy and independence, long-term care and palliative care. HelpAge International, 2018. 19 p. URL: <https://www.helpage.org/newsroom/latest-news/freedom-to-decide-for-ourselves-older-peoples-rights-are-denied-says-new-report/> (дата звернення: 20.12.2021).

90. Report of the World Assembly on Aging 1982. New York: UN, 1982. 101 p. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/36044?ln=en> (дата звернення: 20.12.2021).

91. Digest of the case law of the European Committee of Social Rights. Appendix: relevant abstracts, decisions and conclusions of the European Committee of social rights. Council of Europe, 2018. 324 p. URL: <https://rm.coe.int/digest-2018-appendix-en/1680939f7e> (дата звернення: 20.12.2021).

92. The Good Care Group. What does «independence» mean to older people? URL: <https://www.thegoodcaregroup.com/news/what-does-independence-mean-older-people/> (дата звернення: 20.12.2021).

93. Our voices, our rights. What older people say about the normative elements of their right to autonomy and independence. The Global Alliance for the Rights of Older People, 2019. 12 p. URL: <https://rightsofolderpeople.org/wp-content/uploads/2019/04/Final-report-GAROP-OurVoicesOurRights.pdf> (дата звернення: 20.12.2021).

94. Moilanen T., Kangasniemi M., Papinaho O., et al. Older people's perceived autonomy in residential care: an integrative review. *Nursing Ethics*. 2021. 28(3). Pp. 1-21.

95. Lothian K., Philp I. Maintaining the dignity and autonomy of older people in the healthcare setting. *BMJ (Clinical research ed.)*. 2001. Vol. 322(7287). Pp. 668-760.

96. Rodgers V., Neville S. Personal autonomy for older people living in residential care: an overview. *Nursing praxis in New Zealand inc.* 2007. 23(1). Pp. 29-36.

97. Varelius J. The value of autonomy in medical ethics. *Med Health Care Philos.* 2006. 9(3). Pp. 377-388.

98. S. Davies, S. Laker, L. Ellis. Promoting autonomy and independence for older people within nursing practice: a literature review. *Journal of Advanced Nursing.* 1997. № 26. Pp. 408-417.

99. Z. Morris, J. Madans, D. Mont. Measuring the Autonomy, Participation, and Contribution of Older People. A background paper prepared for Programme and Ageing Unit Social Inclusion and Participation Branch Division for Inclusive Social Development Department of Economic and Social Affairs. United Nation, 2021. 23 p. URL: https://www.un.org/development/desa/ageing/wp-content/uploads/sites/24/2022/03/Measuring-the-Autonomy-Participation-and-Contribution-of-Older-People_final.pdf (дата звернення: 15.06.2022).

100. Предибайло А. Право на автономію осіб похилого віку: міжнародно-правовий аспект. *Věda a perspektivy.* 2022. № 11(18). С. 260-268.

101. Case of Jivan v. Romania (Application no. 62250/19): Judgment of the The European Court of Human Rights, 08.02.2022. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:\[%22Jivan%20v.%20Romania%22\],\[%22documentcollectionid%22:\[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-215475%22\]\]](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22fulltext%22:[%22Jivan%20v.%20Romania%22],[%22documentcollectionid%22:[%22GRANDCHAMBER%22,%22CHAMBER%22],[%22itemid%22:[%22001-215475%22]]) (дата звернення: 15.06.2022).

102. Report of the Independent Expert on the enjoyment of all human rights by older persons, Claudia Mahler (Promotion and protection of all human rights, civil, political, economic, social and cultural rights, including the right to development) A/HRC/48/53. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G21/215/63/PDF/G2121563.pdf?OpenElement> (дата звернення: 20.12.2021).

103. OHCHR and older persons. About older persons and human rights. URL: <https://www.ohchr.org/en/older-persons> (дата звернення: 20.12.2021).

104. Diskriminierung aufgrund des Alters. von Prof. Dr. Klaus Rothermund, Jena, und Dr. Felipe Temming, LL.M., Köln. Antidiskriminierungsstelle des Bundes, 2010. 127 s.

105. UN Human Rights Committee, General comment No. 18: Non discrimination. Thirty seventh session, 1989. URL: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2FCCPR%2FGEC%2F6622&Lang=en (дата звернення: 20.12.2021).

106. Normative standards in international human rights law in relation to older persons. Analytical Outcome Paper 2012. URL: <https://www.ohchr.org/en/documents/outcome-documents/analytical-outcome-paper-normative-standards-international-human-rights> (дата звернення: 20.12.2021).

107. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General comment No. 20 (Non-discrimination in economic, social and cultural rights (art. 2, para. 2, of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights)) E/C.12/GC/20. URL: <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=4slQ6QSmlBEDzFEovLCuW1a0Szab0oXTdImnsJZZVQdqeXgncKnylFC%2BlzJjLZGhsosnD23NsgR1Q1NNNGs2QltnHpLzG%2FBmxPjJUVNxAedgozixcbEW9WMvnSFEiU%2FV> (дата звернення: 20.12.2021).

108. Working paper prepared by the Office of the High Commissioner for Human Rights. Update to the 2012 Analytical Outcome Study on the normative standards in international human rights law in relation to older persons. UN, 2021. 59 p. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/2022-01/OHCHR-HROP-working-paper-22-Mar-2021.pdf> (дата звернення: 20.12.2021).

109. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, General comment No. 6 (1995) The economic, social and cultural rights of older persons E/1996/22. URL: <https://www.refworld.org/docid/4538838f11.html> (дата звернення: 20.12.2021).

110. Global report on ageism. World Health Organization, 2021. 172 p. URL: <https://www.who.int/publications/i/item/9789240016866> (дата звернення: 20.12.2021).

111. J. Patrick Redden. Book Reviews. *Journal of Marriage and Family*. 1974. Vol. 36, No. 3. PP. 648-650. Review of the book: Robert N. Butler, Myrna I. Lewis. *Aging and Mental Health: Positive Psychosocial Approaches*. Saint Louis: The C. V. Mosley Company, 1973. 306 p. URL: <https://www.jstor.org/stable/350746?origin=JSTOR-pdf> (дата звернення: 20.12.2021).

112. UN General Assembly resolution (International Year of Older Persons: towards a society for all ages) A/RES/50/141. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N96/763/33/PDF/N9676333.pdf?OpenElement> (дата звернення: 20.12.2021).

113. Bundesplan für Seniorinnen und Senioren: altern und zukunft. Bundesministerium für Arbeit, Soziales und Konsumentenschutz, Abt. V/A/6 - Grundsatzangelegenheiten der Seniorinnen- und Senioren-, Bevölkerungs- und Freiwilligenpolitik. Wien, 2015. 51 s. URL: <https://broschuerenservice.sozialministerium.at/Home/Download?publicationId=198> (дата звернення: 20.12.2021).

114. UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women, General recommendation No. 27 on older women and protection of their human rights CEDAW/C/GC/27. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G10/472/53/PDF/G1047253.pdf?OpenElement> (дата звернення: 20.12.2021).

115. Krekula C., Nikander P., Wilińska M. Multiple marginalizations based on age: gendered ageism and beyond. *Contemporary Perspectives on Ageism*. International Perspectives on Aging / Ed. Liat Ayalon, Clemens Tesch-Römer. 2018. Vol. 19. Springer, Cham. Pp. 33-50. URL: https://link.springer.com/chapter/10.1007/978-3-319-73820-8_3#copyright-information (дата звернення: 20.12.2021).

116. Rochon P. A., Kalia S., Higgs P. Gendered ageism: addressing discrimination based on age and sex. *The Lancet*. 2021. Vol. 398(10301). Pp. 648-649.

117. Grant D. Older women, work and the impact of discrimination. *Age Discrimination and Diversity: Multiple Discrimination from an Age Perspective* / Ed. M. Sargeant. Cambridge: Cambridge University Press, 2011. Pp. 41-64.

118. UN Human Rights Committee, General comment No. 35, Article 9 (Liberty and security of person) CCPR/C/GC/35. URL: <https://www.refworld.org/docid/553e0f984.html> (дата звернення: 20.12.2021).

119. UN Human Rights Committee, General comment No. 21: Article 10 (Humane treatment of persons deprived of their liberty) 1992. URL: https://tbinternet.ohchr.org/_layouts/15/treatybodyexternal/Download.aspx?symbolno=INT%2FCCPR%2FGEC%2F4731&Lang=ru (дата звернення: 20.12.2021).

120. Report of the Independent Expert on the enjoyment of all human rights by older persons (Older persons deprived of liberty) A/HRC/51/27. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G22/447/00/PDF/G2244700.pdf?OpenElement> (дата звернення: 16.10.2022).

121. UN General Assembly resolution (United Nations Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners (the Nelson Mandela Rules)) A/RES/70/175. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/443/41/PDF/N1544341.pdf?OpenElement> (дата звернення: 23.01.2022).

122. Williams B. A., Goodwin J. S., Baillargeon J., Ahalt C., Walter L. C. Addressing the Aging Crisis in U.S. Criminal Justice Health Care. *Journal of the American Geriatrics Society*. 2012. 60 (6). Pp. 1150-1156.

123. Summary Report Workshop on ageing and imprisonment: identifying and meeting the needs of older prisoners. Ageing and imprisonment. International Committee of the Red Cross, 2018. 51 p.

124. Handbook on the classification of prisoners. Criminal justice handbook series. Vienna: United Nations, 2020. 88 p. URL: https://www.unodc.org/documents/dohadeclaration/Prisons/HandBookPrisonerClassification/20-01921_Classification_of_Prisoners_Ebook.pdf (дата звернення: 23.01.2022).

125. Report on the regional meeting of National Preventive Mechanisms (NPMs) and civil society organizations (CSOs) of the OSCE region. Monitoring the situation of older persons deprived of liberty in the context of the COVID-19 pandemic. OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, 2021. 28 p. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/4/2/519003.pdf> (дата звернення: 23.01.2022)

126. Advisory opinion of Inter-American Court of Human Rights on the rights of older persons deprived of their liberty. Submission of the UN Independent Expert on the enjoyment of all human rights by older persons to the Inter-American Commission. URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/OlderPersons/Advisory_Opinion_submission.pdf (дата звернення: 23.01.2022).

127. Guide on the case-law of the European Convention on Human Rights. Prisoners' rights. Council of Europe/European Court of Human Rights, 2022. 97 p. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Guide_Prisoners_rights_ENG.pdf (дата звернення: 16.10.2022).

128. Case of Papon v. France (Application No.64666/01): Judgment European Court of Human Rights, 07.06.2001. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-22634%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-22634%22]}) (дата звернення: 23.01.2022).

129. Affaire Farbtuhs c. Lettonie (Requête No. 4672/02): Arrêt Cour européenne des Droits de l'Homme, 02.12.2004. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-67652%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-67652%22]}) (дата звернення: 23.01.2022).

130. Affaire Contrada c. Italie (No 2) (Requête No. 7509/08): Arrêt La Cour européenne des droits de l'homme, 11.02.2014. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-140772%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-140772%22]}) (дата звернення: 23.01.2022).

131. International Committee of the Red Cross in brief: ageing and detention. ICRC, 2018. 30 p. URL: <https://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:GaAfhxq0OMAJ:https://shop.icrc.org/icrc/pdf/view/id/2757&cd=1&hl=ru&ct=clnk&gl=ua&client=safari> (дата звернення: 23.01.2022).

132. Агавердієва Х.Ф., Іванісов О.В., Лебединська О.С. Соціальне забезпечення і соціальний захист: взаємозв'язок зазначених категорій. *Norwegian journal of development of the international science*. 2018. № 17. С. 8-11.

133. Бондар М. Соціальне забезпечення та соціальний захист в Україні. *Економіка та суспільство*. 2021. № 34. С. 1-8.

134. Жук О. Б. До питання дискусії: соціальний захист, соціальне страхування чи соціальне забезпечення. *Сучасний стан та пріоритети модернізації фінансово-економічної системи України*: матеріали VI Всеукр. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (м. Львів, 25 листопада 2015 р.). Львів: ЛКА, 2015. С. 1-3. URL: https://financial.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/05/Жук_О.Б._тези.pdf (дата звернення: 23.01.2022).

135. Устинов С. О. Співвідношення термінів «соціальний захист» та «соціальне забезпечення» в законодавстві України. *Юридична наука і практика*. 2011. № 2. С. 90-95.

136. Gutterman A. Older Persons' Rights to Social Security. 2022. 15 p. URL: <https://deliverypdf.ssrn.com/delivery.php?ID=52108702109512110000912200811111709803305405203902800707609809711106609506909106706805403200705901602904301706909112112311602001603809504803607610207807311906400>

6026041051043127025002111076075094075108082090029072116124126098097088031003118005066029005&EXT=pdf&INDEX=TRUE (дата звернення: 16.10.2022).

137. Our framework policies and strategies. Social protection. Asian Development Bank, 2003. 100 p. URL: <https://www.adb.org/sites/default/files/institutional-document/32100/social-protection.pdf> (дата звернення: 23.01.2022).

138. Code on social security in the SADC. URL: https://www.sadc.int/sites/default/files/2021-08/Code_on_Social_Security_in_SADC.pdf (дата звернення: 23.01.2022).

139. Social protection as a productive factor GB.294/ESP/4. International Labour Organization: Committee on Employment and Social Policy, 2005. 16 p. URL: https://www.ilo.org/public/libdoc/ilo/GB/294/GB.294_ESP_4_engl.pdf (дата звернення: 23.01.2022).

140. The Report on the World Social Situation 2018. Promoting Inclusion Through Social Protection. United Nations, 2018. 167 p. URL: <https://www.un-ilibrary.org/content/books/9789213615478/read> (дата звернення: 23.01.2022).

141. Social Protection Floors Recommendation 2012 (No. 202). URL: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:3065524 (дата звернення: 23.01.2022).

142. Guidelines and Principles on Economic, Social and Cultural Rights in the African Charter on Human and Peoples' Rights. URL: <https://www.achpr.org/legalinstruments/detail?id=30> (дата звернення: 23.01.2022).

143. About the right to social security and human rights OHCHR and the right to social security. URL: <https://www.ohchr.org/en/social-security/about-right-social-security-and-human-rights> (дата звернення: 23.01.2022).

144. UN Committee on economic, social and cultural rights, General comment No. 19 (The right to social security (art. 9)) E/C.12/GC/19. URL: <https://documents-dds->

ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G08/403/97/PDF/G0840397.pdf?OpenElement (дата звернення: 23.01.2022).

145. ILO Declaration of Philadelphia. Declaration concerning the aims and purposes of the International Labour Organisation. URL: <https://www.ilo.org/legacy/english/inwork/cb-policy-guide/declarationofPhiladelphia1944.pdf> (дата звернення: 10.02.2022).

146. Foco en la protección social. Normas de Seguridad Social de la OIT: una referencia mundial para los sistemas de seguridad social 2020. URL: <https://www.social-protection.org/gimi/gess/RessourcePDF.action?id=55714> (дата звернення: 10.02.2022).

147. Social protection and social security (including social protection floors). Submission by the ILO Social Protection Department. X Session of the Open-ended working group on ageing: URL: <https://social.un.org/ageing-working-group/documents/tenth/Inputs%20UNS/ILO%20SOCPRO%20submission%20EWG10.pdf> (дата звернення: 10.02.2022).

148. World Social Protection Report 2020-22: Social protection at the crossroads – in pursuit of a better future. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms_821426.pdf (дата звернення: 10.02.2022).

149. European Code of Social Security 1964. URL: <https://rm.coe.int/168006b65e> (дата звернення: 10.02.2022).

150. European Committee of Social Rights, Conclusions 2021 (Sweden, Article 23) 2021/def/SWE/23/EN. URL: [https://hudoc.esc.coe.int/eng#{%22sort%22:\[%22ESCPublicationDate%20Descending%22\],\[%22ESCArticle%22:\[%2223-00-000%22\],\[%22ESCDcCreator%22:\[%22European%20Committee%20of%20Social%20Rights%22\],\[%22ESCDcIdentifier%22:\[%222021/def/SWE/23/EN%22\],\[%22ESCDcType%22:\[%22FOND%22,%22Conclusion%22,%22Ob%22\]\]}](https://hudoc.esc.coe.int/eng#{%22sort%22:[%22ESCPublicationDate%20Descending%22],[%22ESCArticle%22:[%2223-00-000%22],[%22ESCDcCreator%22:[%22European%20Committee%20of%20Social%20Rights%22],[%22ESCDcIdentifier%22:[%222021/def/SWE/23/EN%22],[%22ESCDcType%22:[%22FOND%22,%22Conclusion%22,%22Ob%22]]}) (дата звернення: 15.06.2022).

151. European Committee of Social Rights, Conclusions 2021 (Turkey, Article 23) 2021/def/TUR/23/EN. URL: [152. European Committee of Social Rights, Conclusions 2021 \(Ukraine, Article 23\) 2021/def/UKR/23/EN. URL: \[153. European Committee of Social Rights, Conclusions 2003 \\(France, Article 23\\) 2003/def/FRA/23//EN. URL: \\[154. European Committee of social rights, Conclusions 2021 \\\(Slovenia, Article 23\\\) 2021/def/SVN/23/EN. URL: \\\[155. European Committee of Social Rights Activity Report 2021. Council of Europe, 2021. 146 p. URL: <https://rm.coe.int/ecsr-activity-report-2021/1680a923d0> \\\\(дата звернення: 10.02.2022\\\\).\\\]\\\(https://hudoc.esc.coe.int/eng#{%22sort%22:\\\[%22ESCPublicationDate%20Descending%22\\\],\\\[%22ESCDcIdentifier%22:\\\[%222021/def/SVN/23/EN%22\\\]\\\]} \\\(дата звернення: 15.06.2022\\\).</p>
</div>
<div data-bbox=\\\)\\]\\(https://hudoc.esc.coe.int/eng#{%22sort%22:\\[%22ESCPublicationDate%20Descending%22\\],\\[%22ESCArticle%22:\\[%2223-00-000%22\\],\\[%22ESCDcIdentifier%22:\\[%222003/def/FRA/23//EN%22\\],\\[%22ESCDcType%22:\\[%22FOND%22,%22Conclusion%22,%22Ob%22\\],\\[%22ESCStateParty%22:\\[%22FRA%22\\]\\]} \\(дата звернення: 15.06.2022\\).</p>
</div>
<div data-bbox=\\)\]\(https://hudoc.esc.coe.int/eng/#{%22sort%22:\[%22ESCPublicationDate%20Descending%22\],\[%22ESCDcIdentifier%22:\[%222021/def/UKR/23/EN%22\]\]} \(дата звернення: 15.06.2022\).</p>
</div>
<div data-bbox=\)](https://hudoc.esc.coe.int/eng#{%22sort%22:[%22ESCPublicationDate%20Descending%22],[%22ESCArticle%22:[%2223-00-000%22],[%22ESCDcCreator%22:[%22European%20Committee%20of%20Social%20Rights%22],[%22ESCDcIdentifier%22:[%222021/def/TUR/23/EN%22],[%22ESCDcType%22:[%22FOND%22,%22Conclusion%22,%22Ob%22]]} (дата звернення: 15.06.2022).</p>
</div>
<div data-bbox=)

156. Case of International Federation of Associations of the Elderly (FIAPA) v. France (Complaint No. 205/2022): European Committee of Social

Rights Decision on admissibility 18.10.2022. URL: [https://hudoc.esc.coe.int/fre/{%22sort%22:\[%22ESCPublicationDate%20Descending%22\],\[%22ESCDcIdentifier%22:\[%22cc-205-2022-dadmiss-en%22\]\]}](https://hudoc.esc.coe.int/fre/{%22sort%22:[%22ESCPublicationDate%20Descending%22],[%22ESCDcIdentifier%22:[%22cc-205-2022-dadmiss-en%22]]}) (дата звернення: 25.10.2022).

157. The European Pillar of Social Rights in 20 principles. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/economy-works-people/jobs-growth-and-investment/european-pillar-social-rights/european-pillar-social-rights-20-principles_en#chapter-iii-social-protection-and-inclusion (дата звернення: 10.02.2022).

158. Pretoria Declaration on Economic, Social and Cultural Rights in Africa. URL: <https://www.achpr.org/legalinstruments/detail?id=35> (дата звернення: 10.02.2022).

159. MIPAA/RIS +20: 20 years of action towards creating societies for all ages in the UNECE region ECE/WG.1/40. United Nations: Geneva, 2022. 30 p. URL: https://unece.org/sites/default/files/2022-07/ECE_WG.1_40_WEB.pdf (дата звернення: 16.10.2022).

160. Building social protection systems: International standards and human rights instruments. Geneva: ILO, 2021. 280 p. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---soc_sec/documents/publication/wcms_651219.pdf (дата звернення: 10.02.2022).

161. N.S. Ghosheh, Jr. Sangheon, Lee Deirdre McCann. Conditions of work and employment for older workers in industrialized countries: Understanding the issues. Conditions of Work and Employment Series, No. 15. International Labour Organization, 2006. 52 p. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_protect/---protrav/---travail/documents/publication/wcms_travail_pub_15.pdf (дата звернення: 10.02.2022).

162. Предибайлю А.І. Щодо визначення поняття дискримінації осіб похилого віку у сфері трудових відносин: міжнародний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 4. С. 266-269.

163. Stypinska J., Nikander P. Ageism and age discrimination in the labour market: a macrostructural perspective. *Contemporary Perspectives on Ageism. International Perspectives on Aging* / Ed. L. Ayalon, C. Tesch-Römer, 2018. Vol. 19. Springer, Cham. Pp. 91-108. URL: https://www.researchgate.net/publication/325290902_Ageism_and_Age_Discrimination_in_the_Labour_Market_A_Macrostructural_Perspective (дата звернення: 10.02.2022).

164. Samorodov A. Ageing and labour markets for older workers. *Employment and Training Papers* 33. International Labour Organization, 1999. 33 p. URL: https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---ed_emp/documents/publication/wcms_120333.pdf (дата звернення: 10.02.2022).

165. Рекомендація щодо дискримінації в галузі праці та занять № 111 1958 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_602#Text (дата звернення: 10.02.2022).

166. Конвенція про дискримінацію в галузі праці та занять № 111 1958 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/993_161#Text (дата звернення: 10.02.2022).

167. Предибайло А. І. Міжнародно-правова основа захисту трудових прав літніх людей. *Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Юридичні науки*. 2020. № 4. Т. 1. С. 271-279.

168. Employment Policy Recommendation 1964 (No. 122). URL: https://www.ilo.org/dyn/normlex/en/f?p=NORMLEXPUB:12100:0::NO::P12100_INSTRUMENT_ID:312460 (дата звернення: 10.02.2022).

169. Age discrimination: Older than 50, so what? URL: https://www.ilo.org/global/publications/world-of-work-magazine/articles/WCMS_165356/lang--en/index.htm (дата звернення: 10.02.2022).

170. Case of Gisela Rosenblatt v. Oellerking Gebäudereinigungsges C-45/09: Judgment of the Court (Grand Chamber), 12 October 2010. URL:

<https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62009CJ0045> (дата звернення: 15.02.2022).

171. Views of the Human Rights Committee under article 5, paragraph 4, of the Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political rights. Communication No. 983/2001. CCPR/C/77/D/983/200128. URL: <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhstcNDCvDan1pXU7dsZDBaDV%2foPxGVW74z12DR17fV5wM%2btssg98rjwCygTwBPylv6TcmMZHHjUB1qTLkkLH0m3uPXk0IoH5Db3UxxxvDcUdN8tXdzaQAEIJnkIJrmwylQArDfS4hqI9wt0OFe7gIfMA%3d> (дата звернення: 15.02.2022).

172. Zweiter Gemeinsamer Bericht der Antidiskriminierungsstelle des Bundes und der in ihrem Zuständigkeitsbereich betroffenen Beauftragten der Bundesregierung und des Deutschen Bundestages (Diskriminierung im Bildungsbereich und im Arbeitsleben). 2013. 449 s. URL: https://www.antidiskriminierungsstelle.de/SharedDocs/downloads/DE/publikationen/BT_Bericht/gemeinsamer_bericht_zweiter_2013.pdf?__blob=publicationFile&v=7 (дата звернення: 15.02.2022).

173. UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Concluding observations on the sixth periodic report of Switzerland. URL: <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhsoVqDbaslinb8oXgzpEhivjunDd6%2F6D5gVkvBwyZz6xE7Wxq%2FP00LBuTiC8JIovF1nHt9M6LArcOebuFxCtOiuQDymtHlEHbN8tNU27%2BWox> (дата звернення: 05.11.2022).

174. UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women, Concluding observations on the eighth periodic report of Belgium. URL: <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=6QkG1d%2fPPRiCAqhKb7yhsmPYo5NfAsNvhO7uZb6iXOQR06syNkXpm6%2BgxHcueNOQcHCDFWjowA99%2BAmGZmyQNCPYEQdk8tqApyJddjp%2Bb5NmMcuBPl6vwS9p%2BdM7Qj%2By> (дата звернення: 05.11.2022).

175. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Concluding observations on the sixth periodic report of Germany E/C.12/DEU/CO/6. URL: <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=4slQ6QSmlBEDzFEovLCuWx2r5QgrDoHhDa4HdzLZSD2zbo%2Fzew8fG%2F%2FJWzgaIqrl%2FpQdKVEU%2BeWBy15OCs%2F%2BnkU3s6ayod026StGVH8b0gDad0d4wZZ5%2Fvp6F1W5k%2Bvv> (дата звернення: 16.10.2022).

176. Fact Sheet № 31. The Right to Health. UN Office of the High Commissioner for Human Rights (OHCHR), 2008. 45 p. URL: <https://www.refworld.org/docid/48625a742.html> (дата звернення: 15.02.2022).

177. Constitution of the World Health Organization 1946. URL: <https://apps.who.int/gb/bd/PDF/bd47/EN/constitution-en.pdf?ua=1> (дата звернення: 15.02.2022).

178. WHO Ageing and health. URL: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/ageing-and-health> (дата звернення: 16.10.2022).

179. UN Committee on economic, social and cultural rights, General Comment No. 14 (2000) The right to the highest attainable standard of health (article 12 of the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights) E/C.12/2000/4. URL: <https://docstore.ohchr.org/SelfServices/FilesHandler.ashx?enc=4slQ6QSmlBEDzFEovLCuW1AVC1NkPsgUedPlF1vfPMJ2c7ey6PAz2qaojTzDJmC0y%2B9t%2BsAtGDNzdEqA6SuP2r0w%2F6sVBGTpvTSCbiOr4XVFTqhQY65auTFbQRPWN DxL> (дата звернення: 15.02.2022).

180. WHO global code of practice on the international recruitment of health personnel (Sixty-Third World Health Assembly, 21 May 2010) WHA63.16. URL: https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/3090/A63_R16-en.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення: 15.02.2022).

181. UN Committee on Economic, Social and Cultural Rights, Concluding observations on the sixth periodic report of Poland E/C.12/POL/CO/6. URL: <https://documents-dds->

ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/240/11/PDF/G1624011.pdf?OpenElement (дата звернення: 15.02.2022).

182. Сироїд Т. Л. Право на здоров'я літніх людей – виклики сьогодення. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія «Право»*. 2020. № 30. С. 164-173.

183. Case of Poblete Vilches et al. v. Chile: Judgment (Merits, reparations and costs) Inter-American court of human rights, March 8, 2018. URL: https://www.corteidh.or.cr/docs/casos/articulos/seriec_349_ing.pdf (дата звернення: 15.02.2022).

184. «We have the same rights». The Human Rights of Older Persons in Long-term Care in Europe. European Network of National Human Rights Institutions, 2017. 86 p. URL: http://ennhri.org/wp-content/uploads/2019/10/ennhri_hr_op_web.pdf (дата звернення: 15.02.2022).

185. Report of the Independent Expert on the enjoyment of all human rights by older persons (Impact of the coronavirus disease (COVID-19) on the enjoyment of all human rights by older persons) A/75/205. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N20/189/73/PDF/N2018973.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.02.2022).

186. Policy Brief: The Impact of COVID-19 on older persons. United Nations, 2020. 16 p. URL: <https://unsdg.un.org/sites/default/files/2020-05/Policy-Brief-The-Impact-of-COVID-19-on-Older-Persons.pdf> (дата звернення: 15.02.2022).

187. Statement of Support to the UN Secretary General's Policy Brief on the Impact of COVID-19 on Older Persons. URL: https://www.un.org/development/desa/ageing/wp-content/uploads/sites/24/2020/05/ENG_final_-with-countries.pdf (дата звернення: 15.02.2022).

188. Case of Open Society European Policy Institute (OSEPI) v. Bulgaria (Complaint No. 204/2022): European Committee of Social Rights, Decision on admissibility and immediate measures, 18.10.2022. URL:

[https://hudoc.esc.coe.int/fre/#{%22sort%22:\[%22ESCPublicationDate%20Descending%22\],\[%22ESCDcIdentifier%22:\[%22cc-204-2022-dadmissandimmed-en%22\]\]}](https://hudoc.esc.coe.int/fre/#{%22sort%22:[%22ESCPublicationDate%20Descending%22],[%22ESCDcIdentifier%22:[%22cc-204-2022-dadmissandimmed-en%22]]}) (дата звернення: 05.11.2022).

189. High Level Continental Seminar on the right to health and social protection in Africa – Key conclusions and recommendations. Dakar, Senegal, 10 December 2021. URL: <https://www.achpr.org/news/viewdetail?id=229> (дата звернення: 15.02.2022).

190. UN General Assembly resolution (Human Rights Council) A/RES/60/251. URL: <https://documents-dds-nu.un.org/doc/UNDOC/GEN/N05/502/66/PDF/N0550266.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.02.2022).

191. Human Rights Council resolution 5/1. Institution-building of the United Nations Human Rights Council. URL: https://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=a/hrc/res/5/1 (дата звернення: 15.02.2022).

192. United Nations Population Fund. URL: <https://www.unfpa.org/ageing> (дата звернення: 15.02.2022).

193. UN DESA: Department of Economic and Social Affairs. URL: <https://www.un.org/youthenvoy/2013/09/undesa-youth-focal-point/> (дата звернення: 15.02.2022).

194. UN General Assembly resolution (Follow-up to the Second World Assembly on Ageing) A/RES/65/182. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/697916?ln=en> (дата звернення: 15.02.2022).

195. UN General Assembly resolution (Towards a comprehensive and integral international legal instrument to promote and protect the rights and dignity of older persons) A/RES/67/139. URL: <https://documents-dds-nu.un.org/doc/UNDOC/GEN/N12/486/94/PDF/N1248694.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.02.2022).

196. Report of the Open-ended Working Group on Ageing A/AC.278/2011/4. URL: <https://documents-dds->

ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/344/90/PDF/N1134490.pdf?OpenElement (дата звернення: 15.02.2022).

197. Report of the Open-ended Working Group on Ageing A/AC.278/2011/5. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N11/479/65/PDF/N1147965.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.02.2022).

198. Report of the Open-ended Working Group on Ageing A/AC.278/2012/1. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N12/516/17/PDF/N1251617.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.02.2022).

199. UN General Assembly resolution (National institutions for the promotion and protection of human rights) A/AC.278/2012/1. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N15/442/29/PDF/N1544229.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.02.2022).

200. Principles relating to the Status of National Institutions (The Paris Principles) (General Assembly resolution 48/134). URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/principles-relating-status-national-institutions-paris> (дата звернення: 20.02.2022).

201. Report of the Open-ended Working Group on Ageing on its seventh working session A/AC.278/2016/2. URL <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N16/463/76/PDF/N1646376.pdf?OpenElement> (дата звернення: 20.02.2022).

202. Optional Protocol to the International Covenant on Civil and Political Rights. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/optional-protocol-international-covenant-civil-and-political> (дата звернення: 20.02.2022).

203. Introduction to the Human Rights Committee. URL: <https://www.ohchr.org/en/treaty-bodies/ccpr/introduction-committee> (дата звернення: 20.02.2022).

204. Optional Protocol to the International Covenant on Economic, Social and Cultural Rights. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/optional-protocol-international-covenant-economic-social-and> (дата звернення: 20.02.2022).

205. Optional Protocol to the Convention on the rights of persons with disabilities. URL: <https://www.un.org/development/desa/disabilities/convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities/optional-protocol-to-the-convention-on-the-rights-of-persons-with-disabilities.html> (дата звернення: 20.02.2022).

206. Optional Protocol to the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/optional-protocol-convention-elimination-all-forms> (дата звернення: 20.02.2022).

207. Human Rights Council resolution 6/29. Right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health. URL: https://ap.ohchr.org/documents/E/HRC/resolutions/A_HRC_RES_6_29.pdf (дата звернення: 20.02.2022).

208. Human Rights Council resolution 7/22. Human rights and access to safe drinking water and sanitation. URL: https://ap.ohchr.org/documents/e/hrc/resolutions/a_hrc_res_7_22.pdf (дата звернення: 20.02.2022).

209. Human Rights Council resolution A/HRC/RES/45/8. The human rights to safe drinking water and sanitation. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G20/257/69/PDF/G2025769.pdf?OpenElement> (дата звернення: 20.02.2022).

210. Thematic study on the realization of the right to health of older persons by the Special Rapporteur on the right of everyone to the enjoyment of the highest attainable standard of physical and mental health, Anand Grover A/HRC/18/37. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G11/143/61/PDF/G1114361.pdf?OpenElement> (дата звернення: 20.02.2022).

211. Report of the United Nations High Commissioner for Human Rights E/2012/51. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G12/420/71/PDF/G1242071.pdf?OpenElement> (дата звернення: 20.02.2022).

212. Summary report of the consultation on the promotion and protection of the human rights of older persons A/HRC/24/25. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G13/153/26/PDF/G1315326.pdf?OpenElement> (дата звернення: 20.02.2022).

213. Human Rights Council resolution A/HRC/RES/33/5. The human rights of older persons. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G16/225/67/PDF/G1622567.pdf?OpenElement> (дата звернення: 20.02.2022).

214. Human Rights Council resolution A/HRC/RES/26/20. Special Rapporteur on the rights of persons with disabilities. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/082/11/PDF/G1408211.pdf?OpenElement> (дата звернення: 20.02.2022).

215. Report of the Special Rapporteur on the rights of persons with disabilities A/74/186. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N19/221/53/PDF/N1922153.pdf?OpenElement> (дата звернення: 15.06.2022).

216. WHO: Ageing. URL: https://www.who.int/health-topics/ageing#tab=tab_3 (дата звернення: 15.06.2022).

217. WHO: Demographic Change and Healthy Ageing. URL: <https://www.who.int/teams/social-determinants-of-health/demographic-change-and-healthy-ageing/> (дата звернення: 15.06.2022).

218. WHO: Violence prevention. URL: <https://www.who.int/teams/social-determinants-of-health/violence-prevention> (дата звернення: 16.10.2022).

219. Сироїд Т. Л. Міжнародні стандарти в галузі забезпечення права на здоров'я та практика їхнього застосування : навч. посіб. Харків : Право, 2020. 166 с.

220. Сироїд Т.Л. Діяльність Організації Об'єднаних Націй щодо протидії пандемії COVID-19. *Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2020. Вип. 2 (46). С. 80-81.

221. NGO Committee on Ageing. United Nations, Vienna. URL: <https://www.ngoageingvie.org/> (дата звернення: 16.10.2022 р.).

222. Amnesty International. URL: <https://www.amnesty.org/en/who-we-are/> (дата звернення: 15.06.2022).

223. Доповідь Amnesty International «У мене був дім»: люди похилого віку в Україні та їхній досвід війни, переміщення і доступу до житла». Amnesty International, 2022. 92 с.

224. HelpAge International. Our history. URL: <https://www.helpage.org/who-we-are/our-history/> (дата звернення: 15.06.2022).

225. Supporting older people in Ukraine. URL: <https://www.helpage.org/what-we-do/older-people-in-ukraine/> (дата звернення: 16.10.2022).

226. Global Alliance for the Rights of Older People Steering Group Terms of Reference. URL: https://rightsofolderpeople.org/wp-content/uploads/2022/08/GAROP-Steering-Group-TOR-2022_FINAL.pdf (дата звернення: 08.07.2022).

227. The Global Alliance for the Rights of Older People. Who we are. URL: <https://rightsofolderpeople.org/about/> (дата звернення: 08.07.2022).

228. Global Alliance for the Rights of Older People Three Year Strategy (2020-2023). URL: <https://rightsofolderpeople.org/wp-content/uploads/2020/03/GAROP-2020-23-Strategy.pdf> (дата звернення: 08.07.2022).

229. European Court of Human Rights Rules of Court. URL: https://www.echr.coe.int/Documents/Rules_Court_ENG.pdf (дата звернення: 08.07.2022).

230. Doron I., Spanier B., Mantovani E. Ageism, Human Rights, and the European Court of Human Rights: A Critical Analysis of the *Carvalho v. Portugal* Case. *DePaul Journal for social justice*. 2018. Vol. 11, Iss. 2. Pp.1-14.

231. Affaire Klaus et Iouri Kiladze c. Géorgie (Requête No. 7975/06): Arrêt Cour européenne des Droits de l'Homme, 02.02.2010. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:\[%22FRE%22\],%22appno%22:\[%227975/06%22\],%22documentcollectionid%22:\[%22CHAMBER%22\],%22itemid%22:\[%22001-97082%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22languageisocode%22:[%22FRE%22],%22appno%22:[%227975/06%22],%22documentcollectionid%22:[%22CHAMBER%22],%22itemid%22:[%22001-97082%22]}) (дата звернення: 08.07.2022).

232. Case of Taştan v. Turkey (Application No. 63748/00): Judgment European Court of Human Rights, 04.03.2008. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22003-2286178-2450706%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22003-2286178-2450706%22]}) (дата звернення: 08.07.2022).

233. Case of International Federation of Associations of the Elderly (FIAPA) v. France (Complaint № 145/2017): Decision on the merits European Committee of Social Rights, 22.05.2019. URL: [https://hudoc.esc.coe.int/fre/#{%22sort%22:\[%22ESCPublicationDate%20Descending%22\],%22ESCDcIdentifier%22:\[%22cc-145-2017-dmerits-en%22\]}](https://hudoc.esc.coe.int/fre/#{%22sort%22:[%22ESCPublicationDate%20Descending%22],%22ESCDcIdentifier%22:[%22cc-145-2017-dmerits-en%22]}) (дата звернення: 08.07.2022).

234. Case of Greek General Confederation of Labour (GSEE) v. Greece (Complaint No. 111/2014): Decision on the merits European Committee of Social Rights, 23.03.2017. URL: [https://hudoc.esc.coe.int/fre/#{%22fulltext%22:\[%22European%20Committee%20on%20Social%20Rights.%20Case%20General%20Confederation%20of%20Greek%20Employees%20\(GSEE\)%20v.%20Greece%20\(Complaint%20No.%20111/2014,%20decision%20of%2019%20May%202015\)%22\],%22sort%22:\[%22ESCPublicationDate%20Descending%22\],%22ESCDcType%22:\[%22FOND%22,%22Conclusion%22,%22Ob%22\],%22ESCDcIdentifier%22:\[%22cc-111-2014-dmerits-en%22\]}](https://hudoc.esc.coe.int/fre/#{%22fulltext%22:[%22European%20Committee%20on%20Social%20Rights.%20Case%20General%20Confederation%20of%20Greek%20Employees%20(GSEE)%20v.%20Greece%20(Complaint%20No.%20111/2014,%20decision%20of%2019%20May%202015)%22],%22sort%22:[%22ESCPublicationDate%20Descending%22],%22ESCDcType%22:[%22FOND%22,%22Conclusion%22,%22Ob%22],%22ESCDcIdentifier%22:[%22cc-111-2014-dmerits-en%22]}) (дата звернення: 08.07.2022).

235. Case of Federation of employed pensioners of Greece (IKA-ETAM) v. Greece (Complaint No. 76/2012): Decision on the merits European Committee of

Social Rights, 07.12.2012 URL:
[https://hudoc.esc.coe.int/eng/#{%22sort%22:\[%22ESCPublicationDate%20Descending%22\],%22ESCDcIdentifier%22:\[%22cc-76-2012-dmerits-en%22\]}](https://hudoc.esc.coe.int/eng/#{%22sort%22:[%22ESCPublicationDate%20Descending%22],%22ESCDcIdentifier%22:[%22cc-76-2012-dmerits-en%22]}) (дата звернення: 08.07.2022).

236. European Convention for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. Text of the Convention and Explanatory Report. URL: <https://rm.coe.int/16806dbaa3> (дата звернення: 08.07.2022)

237. General Court. URL: https://curia.europa.eu/jcms/jcms/Jo2_7033/en/ (дата звернення: 08.07.2022).

238. Judgment in Case T-251/11 Austria v. Commission. General Court of the European Union press release No 172/14. URL: <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2014-12/cp140172en.pdf> (дата звернення: 08.07.2022).

239. Judgments in Cases T-385/07, T-55/08 and T-68/08 FIFA and UEFA v Commission. General Court of the European Union press release No 9/11. URL: <https://curia.europa.eu/jcms/upload/docs/application/pdf/2011-02/cp110009en.pdf> (дата звернення: 08.07.2022).

240. Working Group on Ageing Populations and Sustainability. URL: https://www.dt.mef.gov.it/en/attivita_istituzionali/analisi_programmazione_economico_finanziaria/attivita_internaz/attiv_ue/gruppi_lavoro_ue/awg.html (дата звернення: 08.07.2022).

241. Economic Policy Committee. Working Group on Ageing Populations and Sustainability. URL: https://economic-policy-committee.europa.eu/working-groups-epc/working-group-ageing-populations-and-sustainability_en (дата звернення: 08.07.2022).

242. UNECE: Mission. URL: <https://unece.org/mission> (дата звернення: 20.07.2022).

243. UNECE: Objectives and Mandate. URL: <https://unece.org/objectives-and-mandate> (дата звернення: 20.07.2022).

244. UNECE: Mainstreaming Ageing. URL: <https://unece.org/population/ageing/mainstreaming-ageing> (дата звернення: 20.07.2022).

245. Implementation of the Standing Working Group on Ageing work programme in 2022. Note by the Secretariat ECE/WG.1/2022/4. URL: <https://unece.org/sites/default/files/2022-10/ECE-WG.1-2022-4-E.pdf> (дата звернення: 16.10.2022).

246. Resolution of the Economic and Social Council (Change of name and revised terms of reference of the Working Group on Ageing of the Economic Commission for Europe) E/RES/2020/19. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N20/194/92/PDF/N2019492.pdf?OpenElement> (дата звернення: 07.09.2022).

247. Terms of reference of the Standing Working Group on Ageing ECE/EX/2019/L.1. URL: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/LTD/G19/019/60/PDF/G1901960.pdf?OpenElement> (дата звернення: 07.09.2022).

248. Inter-American Commission on Human Rights (IACHR). URL: http://www.oas.org/en/about/commission_human_rights.asp (дата звернення: 07.09.2022).

249. American Convention on Human Rights «Pact of San Jose, Costa Rica». URL: <https://www.refworld.org/docid/3ae6b36510.html> (дата звернення: 07.09.2022).

250. Предибайло А.І. Організаційно-правові засади захисту прав літніх людей (на прикладі американського і африканського регіонів). *Moderní aspekty vědy*: XXV. Díl mezinárodní kolektivní monografie. Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2022. P. 296-307.

251. I Informe Observatorio sobre Adultos Mayores. La situación de los adultos mayores en la Comunidad Iberoamericana. Secretaría General de la OIS,

2012. 413 p. URL: <https://oiss.org/wp-content/uploads/2021/11/I-Informe-Observatorio.pdf> (дата звернення: 07.09.2022).

252. II Informe Observatorio sobre Adultos Mayores. Programa iberoamericano de cooperación sobre la situación de los adultos mayores en la region 2012-2014. Secretaría General de la OIS, 2013. 35 p. URL: https://oiss.org/wp-content/uploads/2000/01/II_INFORME_Obsevatorio_sobre_adultos_y_mayores.pdf (дата звернення: 07.09.2022).

253. III Informe Observatorio sobre Adultos Mayores. Programa iberoamericano de cooperación sobre la situación de los adultos mayores en la region 2012-2014. Secretaría General de la OIS, 2015. 55 p. URL: https://oiss.org/wp-content/uploads/2000/01/III_Informe_Observatorio_6_-2.pdf (дата звернення: 07.09.2022).

254. IV Informe Observatorio sobre Adultos Mayores. La seguridad económica de las personas adultas mayores en Iberoamérica / Antonio Jiménez Lara, Agustín Huete García. 80 p. URL: <https://oiss.org/wp-content/uploads/2021/11/IV-Informe-Adultos-Mayores.pdf> (дата звернення: 07.09.2022).

255. V Informe Observatorio sobre Adultos Mayores. Situación de salud y atención sanitaria a las personas adultas mayores en la Región Iberoamericana / Antonio Jiménez Lara, Martha Yolanda Quezada García. 194 p. URL: https://oiss.org/wp-content/uploads/2021/11/V_Informe_Observatorio_Adultos_Mayores_Final.pdf (дата звернення: 07.09.2022).

256. Adulto Mayor¿ Qué es el Observatorio de Adultos Mayores? URL: <https://oiss.org/adulto-mayor/observatorio-de-adultos-mayores/como-funciona/> (дата звернення: 07.09.2022).

257. Resolution on the Establishment and Appointment of a Focal Point on the Rights of Older Persons in Africa ACHPR/Res.118(XXXXII)07. URL: <https://achpr.au.int/index.php/en/node/745> (дата звернення: 16.10.2022).

258. Resolution on the Transformation of the Focal Point on the Rights of Older Persons in Africa into a Working Group on The Rights of Older Persons and People with Disabilities in Africa ACHPR/Res.143(XXXXV)09. URL: <https://www.achpr.org/sessions/resolutions?id=228> (дата звернення: 16.10.2022).

259. Resolution on the Renewal of the Mandate of the Working Group on the Rights of Older Persons and Persons with Disabilities in Africa and on the Appointment of its Chairperson and Members ACHPR/Res. 524 (LXXII) 2022. URL: <https://achpr.au.int/en/adopted-resolutions/524-resolution-renewal-mandate-working-group-rights-o> (дата звернення: 16.10.2022).

ДОДАТКИ

ДОДАТОК 1

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

публікації у фахових виданнях України:

1. Предибайло А.І. Щодо визначення поняття дискримінації осіб похилого віку у сфері трудових відносин: міжнародний аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 4. С. 266-269.
2. Предибайло А.І. Міжнародно-правова основа захисту трудових прав літніх людей. *Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Юридичні науки*. 2020. № 4. Т. 1. С. 271-279.
3. Предибайло А. І. Міжнародний захист осіб похилого віку під час збройних конфліктів. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 5. С. 435-438.

одноосібні розділи у колективних монографіях, що рекомендовані до друку вченими радами закладів та пройшли рецензування:

4. Предибайло А.І. Організаційно-правові засади захисту прав літніх людей (на прикладі американського і африканського регіонів). *Moderní aspekty vědy: XXV. Díl mezinárodní kolektivní monografie. Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.*, 2022. С. 296-307.

публікації в іноземних фахових виданнях:

5. Предибайло А. Право на автономію осіб похилого віку: міжнародно-правовий аспект. *Věda a perspektivy*. 2022. № 11(18). С. 260-268.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Предибайло А. І. Міжнародно-правові механізми протидії торгівлі особами похилого віку. *Протидія кіберзагрозам та торгівлі людьми* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 26 листопада 2019 р.). Харків, 2019. С. 317-319.

7. Предибайло А. І. Міжнародно-правове регулювання паліативної та хоспісної допомоги для осіб похилого віку. *Пріоритетні напрями розвитку сучасної юридичної науки* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 20-21 вересня 2019 р.). Харків, 2019. С. 24-27.

8. Предибайло А. І. Значення Європейської соціальної хартії в регулюванні соціальних прав осіб похилого віку. *Юридична наука в сучасному світі: здобутки та перспективи* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 27 вересня 2019 р.). Одеса, 2019. С.139-142.

9. Предибайло А. І. Особливості захисту прав літніх людей-мігрантів. Матеріали Норвезько-української конференції, присвяченої діяльності Ф. Нансена в Україні у 1921–1922 роках (м. Харків, 10-11 жовтня 2019 р.). Харків. нац. ун-т ім. В.Н. Каразіна. Посольство Норвегії в Україні. Харків, 2019. С. 1-5.

ПРОТОКОЛ
створення та перевірки кваліфікованого та удосконаленого електронного підпису

Дата та час: 11:36:19 19.04.2023

Назва файлу з підписом: Дисертація_Предибайло.pdf.p7s
Розмір файлу з підписом: 2.5 МБ

Назва файлу без підпису: Дисертація_Предибайло.pdf
Розмір файлу без підпису: 2.5 МБ

Результат перевірки підпису: Підпис створено та перевірено успішно. Цілісність даних підтверджено

Підписувач: ПРЕДИБАЙЛО АЛЛА ІГОРІВНА

П.І.Б.: ПРЕДИБАЙЛО АЛЛА ІГОРІВНА

Країна: Україна

РНОКПП: 3497804567

Організація (установа): ФІЗИЧНА ОСОБА

Час підпису (підтверджено кваліфікованою позначкою часу для підпису від Надавача): 14:33:23 18.04.2023

Сертифікат виданий: АЦСК АТ КБ «ПРИВАТБАНК»

Серійний номер: 248197DDFAB977E50400000033BAF00001E01404

Тип носія особистого ключа: Незахищений

Алгоритм підпису: ДСТУ-4145

Тип підпису: Удосконалений

Тип контейнера: Підпис та дані в одному файлі (CAAdES enveloped)

Формат підпису: З повними даними ЦСК для перевірки (CAAdES-X Long)

Сертифікат: Кваліфікований